

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

КУШНЄРЬОВ ВІТАЛІЙ МИКОЛАЙОВИЧ

УДК 343.131

**ДИСЕРТАЦІЯ
РОЗУМНІСТЬ СТРОКІВ ЯК ЗАГАЛЬНА ЗАСАДА
КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ**

081 – «Право»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **В. М. Кушнєрьов**

Науковий керівник: **Татаров Олег Юрійович,**

доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України

Київ – 2021

АНОТАЦІЯ

Кушнірьов В. М. Розумність строків як загальна засада кримінального провадження. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2021.

Дисертація є комплексним дослідженням питань визначення та регулювання розумних строків у кримінальному судочинстві.

На підставі здійсненого дослідження встановлено недосконалість стану доктринального опрацювання аналізованого питання. Визначено методологічні засади дослідження розумних процесуальних строків у кримінальному провадженні. Розглянуто історичні передумови та джерела виникнення процесуальних строків у кримінальному процесі України. Узагальнено зарубіжну практику щодо нормативної регламентації процесуальних строків.

Доведено, що дотримання процесуальних строків є одним з критеріїв ефективності кримінального судочинства. Процесуальні строки як юридичні факти тягнуть за собою виникнення, зміну або припинення процесуальних прав та обов'язків учасників кримінального провадження. Спливання кримінальних процесуальних строків також є підставою для настання різних правових наслідків. Кримінальні процесуальні строки можна визнати процесуальними гарантіями своєчасного прийняття процесуальних рішень і проведення слідчих дій, а також забезпечення прав та законних інтересів учасників кримінального провадження.

Аргументовано, що розумним строком потрібно вважати об'єктивно обґрунтований період часу, встановлений на підставі норм кримінального процесуального законодавства, під час якого учасники кримінального провадження виконують певні процесуальні дії чи приймають певні процесуальні рішення, спрямовані на досягнення завдань кримінального провадження, а також положення щодо надання права прокурору,

підозрюваному, обвинуваченому та потерпілому звертатися із заявою до суду про порушення розумних строків розгляду справи, визначено строки, порядок розгляду такої заяви судом, а також види рішень за результатом розгляду заяви.

Доведено, що початковим моментом визначення розумного строку кримінального провадження є: 1) оголошення повідомлення про підозру; 2) дата складання повідомлення про підозру в разі неможливості її вручення; 3) затримання, взяття під варту, будь-яке інше обмеження волі, інші дії, що мають істотний вплив на становище підозрюваного. Закінченням перебігу розумних строків є період часу до моменту винесення виправдувального чи обвинувального вироку, зокрема в межах апеляційного чи касаційного провадження.

Науково доведено доцільність визначити строки судового розгляду кримінального провадження не як розумні, а як процесуальні з чітко встановленими межами й підставами їх продовження; запровадити вирішення питань про недотримання судовими органами розумних строків на національному рівні; регламентувати порядок і підстави притягнення суддів до відповідальності за затягування судового розгляду провадження; окреслити порядок відшкодування збитків, завданих затягуванням процесу. Аргументовано, що термін судового розгляду кримінальних проступків має становити 6 місяців; термін судового розгляду нетяжких злочинів – 12 місяців і може бути продовжений до 18 місяців. Термін судового розгляду тяжких та особливо тяжких злочинів – 18 місяців, його може бути продовжено до 24 та 36 місяців.

З огляду на слідчу та судову практику обґрунтовано необхідність зобов'язати захисника прибувати на судові засідання, а також з'ясовано поважні причини неприбуття захисника на судовий розгляд кримінального провадження (клопотання) та порядок повідомлення слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги, щодо неприбуття на судові засідання. Визначено, що поважними причинами неприбуття захисника для участі у

виконанні процесуальних дій за участю підозрюваного, обвинуваченого є: 1) затримання; 2) обставини непереборної сили (епідемії, військові події, стихійні лиха або інші схожі обставини); 3) тяжка хвороба або перебування в закладі охорони здоров'я у зв'язку з лікуванням або вагітністю за умови неможливості тимчасово залишити цей заклад; 4) смерть близьких родичів, членів сім'ї чи інших близьких осіб або серйозна загроза їхньому життю; 5) інші обставини, які об'єктивно унеможливають з'явлення особи на виклик. Участь захисника в іншому кримінальному провадженні не є поважною причиною.

З огляду на положення Європейського Суду з прав людини обґрунтовано, що під час підготовчого провадження суд додатково має розглядати питання щодо продовження, скасування чи зміни обраного на стадії досудового розслідування запобіжного заходу незалежно від надходження клопотань про такий розгляд.

Аргументовано, що загальний строк тримання під вартою на стадії судового розгляду не повинен перевищувати максимальний строк покарання у вигляді позбавлення волі, визначений у санкції статті Особливої частини КК України, за якою здійснюють провадження.

Досліджено класифікацію процесуальних строків, принцип розумності строків як гарантію забезпечення права на свободу й особисту недоторканність людини, зарубіжний досвід щодо нормативного регулювання процесуальних і розумних строків. Охарактеризовано процесуальні та організаційні заходи забезпечення процесуальних строків у кримінальному провадженні.

На підставі здійсненого дослідження проблемних питань щодо визначення та регулювання розумних строків розроблено пропозиції щодо удосконалення ст. ст. 28, 47, 53, 214, 308, 315, 318, 331 Кримінального процесуального кодексу України та сформульовано їх нові редакції.

Ключові слова: розумний строк, процесуальні строки, кримінальні процесуальні гарантії, досудове розслідування, судовий розгляд, кримінальне провадження, затримання, тримання під вартою, запобіжний захід.

SUMMARY

Kushneriov V. M. Reasonableness of terms as the general principle of criminal proceedings. – Qualifying scientific work as the manuscript.

The dissertation on PhD degree on specialty 081 “Law”. – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2021.

This dissertation is a complex scientific monographic research of issues of definition and regulation of reasonable terms in criminal proceedings.

On the basis of the research carried out an imperfection of a condition of doctrinal study of the problem in question has been established. Methodological grounds of the research of reasonable procedural terms in criminal proceedings have been defined. The historical preconditions and sources of procedural terms in the criminal proceedings of Ukraine have been considered. The foreign practice of procedural terms regulation has been generalized.

It has been proved that procedural terms compliance is one of the criteria of the effectiveness of criminal proceedings. Procedural terms as legal facts entail the emergence, amendment or termination of procedural rights and obligations of participants of criminal proceedings. The expiration of criminal proceedings terms is also the ground for different legal consequences occurrence. Criminal procedural terms can be recognized as procedural guarantees of timely adoption of procedural decisions and investigative actions, as well as ensuring the rights and legitimate interests of participants of criminal proceedings.

It has been argued that a reasonable period should be considered as an objectively justified period of time established on the basis of criminal procedural legislation, during which participants of criminal proceedings perform certain procedural actions or make certain procedural decisions aimed to achieve the objectives of criminal proceedings, as well as provisions for granting to prosecutor, suspect, accused and victim the right to appeal the violation of reasonable deadlines for consideration of the case to the court, the deadlines, the procedure for

consideration of such claim by the court, as well as the types of decisions based on the claim.

It has been substantiated that the beginning of a reasonable period of criminal proceedings should be considered as follows: 1) the announcement of the notice of charge; 2) detention, incarceration, any other restriction of liberty or other actions that have a significant influence on the situation of the suspect; 3) the date of drawing up the notice of charge in case of impossibility of its delivery, etc. Consequently, it has been proposed to consider the period of time before the verdict of acquittal or conviction as the final moment of determining reasonable terms, in particular within the limits of appeal or cassation procedure.

It has been scientifically proved appropriate to determine the terms of trial period in criminal proceedings not as reasonable, but as procedural with clearly established limits and grounds for their extension; to introduce the decision of issues of reasonable terms non-observance by judicial bodies at the national level; to regulate the procedure and grounds for bringing judges to justice for delaying the trial; to outline the procedure for compensation of damage caused by such delay. It has been also suggested that the term of trial of criminal offenses should be 6 months; the term of trial of minor crimes – 12 months (with the possibility to extension to 18 months). The term of trial for grievous and especially grievous crimes – 18 months, and can be extended to 24 and 36 months respectively.

With regard to the investigative and judicial practice, the need to oblige the defense counsel to attend court hearings has been substantiated, as well as valid reasons for the defense counsel's failure to appear at the criminal proceedings (petition) and the procedure for notifying the investigator, prosecutor, investigating judge, court, body (institution) empowered to provide legal aid *pro bono* for non-attendance. It has been determined that such reasons should include: 1) detention; 2) *force majeure* (epidemics, hostilities, natural disasters or other similar circumstances); 3) serious illness or staying at the health care facility due to treatment or pregnancy when it is impossible to leave the facility temporarily; 4) death of close relatives, family members or other close persons or serious threat to their lives;

5) other circumstances that objectively make it impossible for a person to appear. The defense counsel's participation in other criminal proceedings is not considered as a valid reason.

In view of the practice of the European Court of Human Rights, it has been argued that the court during the preparatory proceedings should also consider the issue of extension, cancellation or change of the preventive measure chosen at the stage of pre-trial investigation regardless of requests for such consideration.

It has been estimated that the general term of incarceration during the trial should not exceed the maximum term of the punishment defined by the sanction of the article of Special part of the Criminal code of Ukraine under which the investigation is underway.

The classification of procedural terms, the principle of reasonableness of terms as a guarantee of the right to liberty and personal inviolability of the person, foreign experience in regulation of procedural and reasonable terms have been studied. Procedural and organizational measures to ensure procedural terms in criminal proceedings have been characterized.

Based on the study of problematic issues of definition and regulation of reasonable terms, proposals for improving Art. 28, 47, 53, 214, 308, 315, 318, 331 of the Criminal Procedure Code of Ukraine have been developed and their new versions have been formulated.

Key words: reasonable term, procedural terms, criminal procedural guarantees, pre-trial investigation, trial, criminal proceedings, detention, incarceration, preventive measure.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Кушнерьов В. М. Нормативна регламентація строків затримання та тримання під вартою за кримінальним процесуальним законодавством країн Європи, США та Великобританії. *Верховенство права*. 2016. № 3. С. 229–235. (Республіка Молдова).
2. Кушнерьов В. М. Розумні строки в контексті дотримання практики Європейського Суду з прав людини: проблеми обчислення та дотримання. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2017. № 2. С. 235–245. URL: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/104377/%CA>.
3. Кушнерьов В. М. Правова природа та місце процесуальних строків в кримінальному процесі України. *Європейські перспективи*. 2017. № 2. С. 224–229.
4. Кушнерьов В. М. Процесуальні та організаційні засоби забезпечення процесуальних строків в кримінальному судочинстві. *Право UA*. 2017. № 3. С. 214–221.
5. Кушнерьов В. М. Процесуальні строки як гарантія дотримання права на свободу та особисту недоторканність під час кримінального провадження. *Наше право*. 2020. № 2. С. 139–145.
6. Кушнерьов В. М. Особливості кримінальної процесуальної регламентації строків досудового розслідування в Україні, країнах Європи, США та Великобританії: порівняльно-правовий аналіз. *Право UA*. 2020. № 2. С. 115–119.
7. Кушнерьов В. М. Категорія «розумного строку» в кримінальному процесі України. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 10. С. 269–273.
8. Kushnerev V. N. Historical preconditions and sources of emerging of the «procedural terms» definition in the criminal proceedings of Ukraine. *European Reforms Bulletin*. 2020. № 1. S. 95–101. (Люксембург).

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

9. Кушнерьов В. М. Значення процесуальних строків в кримінальному провадженні. *Актуальні питання теорії та практики досудового розслідування кримінальних проступків*: матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 14 листоп. 2019 р.). К., 2019. С. 229–232.

10. Кушнерьов В. М. Види процесуальних строків у кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми кримінального права*: тези доп. X Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (Київ, 22 листоп. 2019 р.). К., 2019. С. 354–356.

11. Кушнерьов В. М. Поняття та сутність принципу розумних строків в кримінальному провадженні. *Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи*: матеріали XV Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 28 листоп. 2019 р.): у 2 ч. К., 2019. Ч. 1. С. 251–254.

12. Кушнерьов В. М. Порядок обчислення процесуальних строків у кримінальному процесі зарубіжних країн. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі*: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 12 груд. 2019 р.): у 2 ч. К., 2019. Ч. 2. С. 487–490.

13. Кушнерьов В. М. Обчислення процесуальних строків кримінального провадження. *Актуальні питання криміналістики*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 20 груд. 2019 р.). К., 2019. С. 361–364.

14. Кушнерьов В. М. Основні підстави недотримання розумних строків кримінального провадження в контексті судової практики Європейського Суду з прав людини. *Актуальні проблеми досудового розслідування та судового розгляду злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей, шляхи їх вирішення*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 19 черв. 2020 р.). К., 2020. С. 379–381.

15. Кушнерьов В. М. Передумови виникнення процесуальних строків кримінального провадження. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення*: матеріали міжвузів. наук.-практ. круглого столу (Київ, 28 трав. 2020 р.). К., 2020. Ч. 2. С. 78–81.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	12
ВСТУП	13
РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ВИЗНАЧЕННЯ І	
ДОТРИМАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТРОКУ	
В КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ.....	22
1.1 Історичні передумови та джерела виникнення поняття	
«процесуальні строки» в кримінальному процесі України	22
1.2 Правовий зміст і значення процесуального строку	
та його місце в кримінальному судочинстві.....	39
1.3 Види кримінальних процесуальних строків	
на стадії досудового розслідування, судового розгляду	
та їх правова характеристика.....	49
Висновки до розділу 1.....	68
РОЗДІЛ 2. ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ	
РОЗУМНОСТІ СТРОКІВ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА.....	71
2.1 Процесуальні строки як гарантія конституційного права на свободу	
й особисту недоторканність у кримінальному процесі України.....	71
2.2 Поняття, сутність і призначення категорії «розумного	
строку» в кримінальному судочинстві: механізм реалізації.....	90
2.3 Процесуальні та організаційні засоби забезпечення	
процесуальних строків у кримінальному судочинстві.....	108
Висновки до розділу 2.....	131
РОЗДІЛ 3. ПРОЦЕСУАЛЬНІ СТРОКИ В МІЖНАРОДНІЙ	
СИСТЕМІ ГАРАНТІЙ ЗАХИСТУ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ	
І СВОБОД ОСОБИ.....	137
3.1 Нормативна регламентація процесуальних строків	
за кримінальним процесуальним законодавством країн Європи,	

Сполучених Штатів Америки та Великої Британії.....	137
3.2 Система гарантій реалізації принципу розумності строків кримінального судочинства в правових позиціях Європейського Суду з прав людини.....	157
Висновки до розділу 3.....	173
ВИСНОВКИ	176
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	182
ДОДАТКИ	204

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ГУНП	Головне управління Національної поліції
ЄКПЛ	Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод
ЄРДР	Єдиний реєстр досудових розслідувань
ЄС	Європейський Союз
ЄСПЛ	Європейський Суд з прав людини
КЗпП	Кодекс законів про працю
КК	Кримінальний кодекс
КПК	Кримінальний процесуальний кодекс
МВС	Міністерство внутрішніх справ
РФ	Російська Федерація
СКС	Статут кримінального судочинства
США	Сполучені Штати Америки
УНР	Українська Народна Республіка
УРСР	Українська Радянська Соціалістична Республіка
УСРР	Українська Соціалістична Радянська Республіка
ст.	стаття

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Одним з головних завдань держави є дотримання прав і свобод людини та громадянина. Зокрема, це стосується кримінальної процесуальної діяльності правоохоронних органів і судів. Основні права та свободи людини визначено в Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (1950), ратифікованої Верховною Радою України 17 липня 1997 року. Відповідно до ст. 5 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод кожен має право на свободу й особисту недоторканність. Крім того, кожен, кого заарештовано або затримано з метою провадження до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні особою правопорушення або якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню особою правопорушення чи втечі після його вчинення, має негайно постати перед суддею чи іншою посадовою особою, якій закон надає право здійснювати судову владу, і йому має бути забезпечено розгляд справи судом упродовж розумного строку або звільнення під час провадження.

Забезпечення прав і свобод людини та громадянина є одним з пріоритетних завдань Української держави. З цією метою у 2012 році прийнято новий КПК України, який у ст. 2 визначив основні завдання кримінального провадження: захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного й неупередженого розслідування та судового розгляду. Здійснення кримінального провадження ґрунтується на визначених КПК України засадах (принципах). Новелою таких принципів є засада «розумності строків», визначення яких вперше закріплено в нормативно-правовому акті України. Такий принцип необхідний для виконання завдань кримінального провадження, зокрема для забезпечення прав і свобод людини під час його здійснення.

Оскільки КПК України покладає обов'язок розгляду скарги на недотримання розумних строків, передбаченої ст. 308 КПК України, саме на прокурорів, тому складнощі у правозастосовній практиці щодо оцінювання дотримання розумних строків виникають здебільшого у прокурорів. Для прийняття рішення за скаргою прокурор повинен керуватися критеріями, визначеними у ст. 28 КПК України, та оцінювати причини допущеного порушення на предмет прийнятності. При цьому конкретно не визначено, які порушення прийнятні, а які – ні. Це призводить до різного тлумачення визначення розумних строків суб'єктами кримінального провадження. Виникнення складнощів оцінювання розумних строків кримінального судочинства засвідчують більшість респондентів (91,2 %).

Питання, що стосувалися розумності строків, досліджували такі науковці, як Ю. П. Аленін, В. Д. Басай, Б. Т. Безлепкін, С. О. Голунський, О. А. Гончаренко, М. О. Громов, А. П. Гуляєв, І. М. Гуткін, В. П. Даневський, А. Я. Дубинський, С. О. Заїка, Л. В. Карабут, В. Т. Маляренко, О. Р. Михайленко, Г. В. Юркова, Л. В. Юрченко та інші. Проте, в науці кримінального процесуального права досі не сформульовано чіткого трактування принципу розумності строків, що актуалізує дослідження цього питання.

Зазначене зумовлює необхідність здійснення теоретичного аналізу сутності й дефініції розумних строків кримінального провадження. Дослідження цього питання надасть можливість сформулювати науково обґрунтовані пропозиції з удосконалення чинного КПК України та рекомендації щодо застосування їх на практиці.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрям дослідження ґрунтується на положеннях Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України від 26 травня 2015 р. № 287/2015); Стратегії сталого розвитку «Україна–2020» (Указ Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015); Стратегії розвитку органів системи МВС на період до 2020 року (розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2017 р.

№ 1023-р.); Переліку перспективних напрямів кандидатських та докторських дисертацій за юридичними спеціальностями (рішення президії Національної академії правових наук України від 18 жовтня 2013 р. № 86/11); Пріоритетних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2018–2020 роки (рішення Вченої ради Національної академії внутрішніх справ 26 грудня 2017 р., протокол № 28).

Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 25 жовтня 2016 р. (протокол № 20) та включено до переліку тем дисертаційних досліджень Національної академії правових наук України (№ 1108, 2016 р.).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертації є розроблення обґрунтованих пропозицій з удосконалення чинного КПК України в частині визначення та дотримання розумних і процесуальних строків.

Відповідно до поставленої мети необхідно виконати такі *завдання*:

- охарактеризувати методологічні засади дослідження процесуальних строків у кримінальному провадженні;
- розглянути історичні передумови та джерела виникнення процесуальних строків у кримінальному процесі України;
- з’ясувати правовий зміст і значення процесуального строку та його місце в кримінальному судочинстві;
- висвітлити види процесуальних строків на стадії досудового розслідування та судового розгляду;
- надати правову характеристику процесуальних строків на стадії досудового розслідування та судового розгляду;
- охарактеризувати процесуальні строки як гарантію конституційного права на свободу й особисту недоторканність у кримінальному процесі України;
- визначити поняття, сутність і призначення категорії розумного строку в кримінальному судочинстві;

- дослідити механізм реалізації категорії розумного строку в кримінальному судочинстві;
- виокремити процесуальні та організаційні засоби забезпечення процесуальних строків у кримінальному судочинстві;
- узагальнити зарубіжну практику щодо нормативної регламентації процесуальних строків;
- вивчити систему гарантій реалізації принципу розумності строків кримінального судочинства в правових позиціях ЄСПЛ;
- сформулювати та обґрунтувати пропозиції з удосконалення чинного КПК України в частині визначення та регулювання розумних і процесуальних строків.

Об'єкт дослідження – кримінальні процесуальні відносини, що виникають у зв'язку з визначенням і дотриманням розумних та процесуальних строків у кримінальному провадженні.

Предмет дослідження – розумні та процесуальні строки в кримінальному провадженні.

Методи дослідження. Методологічною основою наукового дослідження є сукупність загальнонаукових і спеціальних методів пізнання, зокрема: *історико-правовий метод* використано для висвітлення історичних передумов виникнення процесуальних строків у кримінальному процесі України (підрозділ 1.1); *компаративістський (порівняльно-правовий)* – у процесі аналізу зарубіжного законодавства в частині визначення та регулювання розумних і процесуальних строків, а також для виявлення спільних і відмінних положень кримінального процесуального законодавства України та інших держав (підрозділ 3.1); *догматичний (логіко-юридичний)* – для встановлення неточностей та визначення шляхів удосконалення чинного КПК України (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3); *соціологічний* – під час проведення анкетування щодо визначення та регулювання розумних і процесуальних строків у кримінальному судочинстві (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3, 3.2); *системний* – під час розгляду особливостей регулювання та визначення розумних і

процесуальних строків у кримінальному провадженні (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3, 3.2); *метод аналізу словникових визначень* – для поглибленого аналізу понять категорійно-понятійного апарату теми дослідження (розділи 1, 2, 3); *статистичний* – під час опрацювання статистичних даних про кількість рішень ЄСПЛ щодо порушень дотримання принципу розумності строків під час кримінального провадження в Україні, а також кількість судових розглядів кримінальних проваджень, що тривали понад 3, 6 та 10 років (підрозділ 3.2); *індукції* – для формулювання загальних висновків, удосконалення понятійно-категорійного апарату предмета дослідження (розділи 1, 2, 3).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших в Україні комплексним дослідженням проблемних питань регулювання процесуальних і розумних строків у кримінальному судочинстві. Вагомими результатами дослідження, що обумовлюють його новизну та визначають конкретний внесок дисертанта в наукове розроблення окресленої проблематики, є такі положення та висновки:

вперше:

– запропоновано розумним строком вважати об'єктивно обґрунтований період часу, встановлений на підставі норм кримінального процесуального законодавства, під час якого учасники кримінального провадження виконують певні процесуальні дії чи приймають певні процесуальні рішення, спрямовані на досягнення завдань кримінального провадження;

– науково обґрунтовано доцільність визначити строки судового розгляду кримінального провадження не як розумні, а як процесуальні з чітко визначеними межами й підставами їх продовження, запровадити вирішення питань про недотримання судовими органами розумних строків на національному рівні, регламентувати порядок і підстави притягнення суддів до відповідальності за затягування судового розгляду провадження, окреслити порядок відшкодування збитків, завданих затягуванням процесу (ст. 318 КПК України);

– доведено необхідність зобов'язати захисника перебувати на судові

засідання, а також з'ясовано поважні причини неприбуття захисника на судовий розгляд кримінального провадження (клопотання) та порядок повідомлення слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги, щодо неприбуття на судові засідання (ст. ст. 47 та 53 КПК України);

удосконалено:

– положення, згідно з яким початковим моментом визначення розумного строку кримінального провадження є: 1) оголошення повідомлення про підозру; 2) дата складання повідомлення про підозру в разі неможливості її вручення; 3) затримання, взяття під варту, будь-яке інше обмеження волі, інші дії, що мають істотний вплив на становище підозрюваного. Закінченням перебігу розумних строків є період часу до моменту винесення виправдувального чи обвинувального вироку, зокрема в межах апеляційного чи касаційного провадження;

– положення щодо надання права прокурору, обвинуваченому й потерпілому звертатися із заявою до суду про порушення розумних строків розгляду справи; визначено строки, порядок розгляду такої заяви судом, а також види рішень за результатом розгляду заяви (ст. ст. 28 та 308 КПК України);

– наукову ідею щодо продовження періоду часу з 24 до 72 годин для внесення відомостей до ЄРДР з метою точного та правильного встановлення ознак складу кримінального правопорушення, що зменшить кількість кримінальних проваджень, у яких немає складу кримінальних правопорушень (ст. 214 КПК України);

– твердження про необхідність під час підготовчого провадження додаткового розгляду судом питання щодо продовження, скасування чи зміни обраного на стадії досудового розслідування запобіжного заходу незалежно від надходження клопотань про такий розгляд (ст. 315 КПК України);

– наукову позицію, згідно з якою загальний строк тримання під вартою на стадії судового розгляду не повинен перевищувати максимальний строк

покарання у вигляді позбавлення волі, визначений у санкції статті Особливої частини КК України, за якою здійснюють провадження (ст. 331 КПК України);

дістала подальшого розвитку:

– наукова ідея, за якою процесуальні строки як юридичні факти тягнуть за собою виникнення, зміну або припинення процесуальних прав та обов’язків учасників кримінального провадження;

– твердження, що для встановлення кримінальних процесуальних строків прокурор, слідчий суддя, суд повинні враховувати такі обставини: 1) граничні строки вчинення процесуальних дій або прийняття процесуальних рішень, що передбачені КПК України; 2) достатність часу для вчинення процесуальних дій або прийняття процесуальних рішень; 3) обставини, встановлені під час кримінального провадження; 4) відсутність перешкод для реалізації права на захист;

– визначення, відповідно до якого кримінальні процесуальні гарантії – це засоби і способи, що передбачені чинним КПК України, які спрямовані на реалізацію прав та обов’язків, забезпечення реалізації законних інтересів усіх учасників кримінального провадження, а також на виконання його завдань;

– положення, згідно з яким однією з найголовніших гарантій реалізації принципу розумності строків кримінального судочинства є наявність у національному законодавстві засобу й механізму оскарження тривалості досудового розслідування та судового розгляду кримінального провадження.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що теоретичні положення, викладені в дисертації, а також сформульовані висновки та пропозиції мають прикладний характер, використовуються та можуть бути використані у:

– *законотворчій сфері* – під час розроблення законопроектів про внесення змін і доповнень до чинного КПК України з метою його вдосконалення в частині, що стосується строків у кримінальному провадженні (довідка Інституту законодавства Верховної Ради України від 9 червня 2020 р. № 22/1193-1-19);

– *практичній діяльності* – для правильного та конкретного визначення розумних і процесуальних строків під час кримінального провадження (акт Головного слідчого управління Національної поліції України від 1 червня 2020 р.);

– *освітньому процесі* – під час викладання та вивчення навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Криміналістика», «Актуальні питання кримінального процесуального права», «Організація взаємодії підрозділів під час проведення досудового розслідування», «Організація роботи слідчо-оперативної групи», а також на заняттях за відповідними дисциплінами в системі підвищення кваліфікації слідчих підрозділів (акт Національної академії внутрішніх справ від 20 серпня 2020 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні положення, сформульовані висновки та пропозиції дослідження оприлюднено на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних та науково-теоретичних конференціях, круглих столах «Актуальні питання теорії та практики досудового розслідування кримінальних проступків» (м. Київ, 14 листопада 2019 р.); «Актуальні проблеми кримінального права» (м. Київ, 22 листопада 2019 р.); «Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи» (м. Київ, 28 листопада 2019 р.); «Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі» (м. Київ, 12 грудня 2019 р.); «Актуальні питання криміналістики» (м. Київ, 20 грудня 2019 р.); «Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення» (м. Київ, 28 травня 2020 р.); «Актуальні проблеми досудового розслідування та судового розгляду злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей, шляхи їх вирішення» (м. Київ, 19 червня 2020 р.).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження відображені в 15 наукових публікаціях, з яких шість статей – в юридичних фахових виданнях України, перелік яких затверджено МОН України, дві – в зарубіжних періодичних виданнях та сім – у збірниках тез наукових доповідей, оприлюднених на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних та

науково-теоретичних конференціях і круглих столах.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (226 найменувань на 22 сторінках) та шести додатків (на 42 сторінках). Повний обсяг дисертації становить 245 сторінок, з них основного тексту – 169 сторінок.

РОЗДІЛ 1

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ВИЗНАЧЕННЯ І ДОТРИМАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТРОКУ В КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

1.1 Історичні передумови та джерела виникнення поняття «процесуальні строки» в кримінальному процесі України

Для ґрунтового дослідження строків у кримінальному судочинстві доцільним є аналіз історичних передумов виникнення та розвитку процесуальних строків у кримінальному процесі, а також визначення їх джерел.

Регулювання порядку здійснення судочинства на теренах нашої держави існувало ще за часів Київської Русі. Зокрема, І. В. Петров, аналізуючи русько-візантійські договори 911-го та 944 рр., а також твори іноземних (переважно арабських) авторів, зауважує, що давньоруський судовий процес у Київській Русі (882–980 рр.) «не був хаотичним нагромадженням таких, що суперечать одна одній процесуальних дій, а керувався низкою основоположних правових ідей, таких як презумпція невинуватості; здійснення «суду» на підставі змагальності й відносної рівноправності сторін; обов'язковість виконання рішень і вироків суду; відповідність суспільної небезпечності злочинного діяння призначеному покаранню» [127, с. 289].

Деякі норми «Руської правди» процесуального спрямування стали результатом трансформації звичаїв, які застосовували ще в ранній період Київської Русі. На думку Р. Л. Хачатурова, до звичаєвих форм судових доказів, закріплених у «Руській правді», належать такі докази, як присяга, ордалії, показання свідків [205, с. 151]. У «Руській правді» встановлено й правила безпосереднього судочинства шляхом регламентації досудового порядку відносин між сторонами конфлікту за допомогою «зводу» й «гоніння сліду» (пошуку злочинця за залишеними слідами) [172; 226, с. 95].

У період феодальної роздробленості (XII – середина XIV ст.) в українських князівствах функціонувала майже та сама судова система, що склалася за доби Київської Русі. У її південно-західній частині на українських землях подальше державотворення здійснювалося в межах Київського, Чернігівського, Переяславського, Волинського, Галицького (згодом – Галицько-Волинського) князівств. У межах Галицько-Волинського князівства суд не був відокремлений від адміністрації. Функціонували світські й церковні суди. Найвищу судову владу здійснювали галицько-волинські князі та рада бояр. На місцях право здійснювати судочинство належало воєводам. Судові повноваження мали й посадники, яких князь призначав у містах. Зазначені суб'єкти кримінального процесу в Галицько-Волинському князівстві, як і в інших українських князівствах під час здійснення судочинства, керувалися процесуальними нормами, що містилися в «Руській правді» [171, с. 25–26; 226, с. 95].

Судоустрій та судочинство в тій частині України, що належала до Великого князівства Литовського до кінця XIV ст., були схожі на судоустрій і судочинство княжої доби. З кінця XIV ст. вони зазнали істотних змін.

Протягом другої половини XIV – першої половини XVI ст. суди, які функціонували на українських землях, що належали до складу Великого князівства Литовського, керувалися нормами звичаєвого права, «Руської правди» та Судебником Казимира IV 1468 року, а також статутами й збірниками магдебурзького права.

У 1569 році укладено Люблінську унію – угоду про об'єднання Польщі та Великого князівства Литовського в єдину федеративну державу Річ Посполиту. На українських землях, які ввійшли після цього об'єднання до складу Польщі, відповідно стала діяти саме польська судова система. Певні особливості були притаманні процесу розгляду справ у так званих копних судах (судах громад), які почали функціонувати на українських землях ще за часів приналежності їх до складу Литви та Польщі. Діяльність їх ґрунтувалася на звичаєвому праві

українського народу, тому «в копному судочинстві збереглися риси, властиві судовій діяльності громад періоду давньоруської держави [29; 226, с. 95].

На українських землях, що належали до складу Речі Посполитої, у містах котрі мали право на самоврядування, продовжували діяти норми магдебурзького права, певна частина яких стосувалася кримінального процесу.

Річ Посполита 8 серпня 1649 року видала документ «Декларація його королівської милості Війську Запорозькому», яким визнала українську державність у межах Київського, Чернігівського та Брацлавського воєводств. У цей період було створено Запорізьку Січ, на території якої діяло звичаєве право Козацької держави [35]. У своїх працях дослідники історії українського козацтва доводять, що Запорізька Січ була зародком української держави [125, с. 7]. У запорізьких козаків вищою судовою інстанцією вважали загальну козацьку раду. Правом здійснювати правосуддя було наділено представників козацької старшини (кошовий отаман та військовий суддя). На місцях правосуддя здійснювали паланкові й курінні суди. У Запорозькій Січі судочинство здійснювали згідно з нормами звичаєвого права. Одним із найважливіших принципів козацького правосуддя визнано рівність усіх козаків перед судом. Процесуальні норми Запорозької Січі відображено в судовій системі Гетьманщини. У цей період судові повноваження здійснювали: гетьман, рада старшин, рада генеральної старшини, генеральна військова канцелярія, генеральний військовий суд, полкові, сотенні, сільські суди. У Гетьманщині діяли також і міські суди.

Починаючи із 1654 р., козацька Україна стала автономною частиною Московської держави, яка потім перетворилася на Російську імперію. Внаслідок цього на території українських земель почали діяти певні нормативно-правові акти Російської імперії. Однак у 1763 р. гетьманом К. Розумовським здійснено судову реформу, яка передбачала нову систему загальних судів: земські, гродські, підкоморські суди, а також генеральний військовий суд. Кримінальні справи розглядали й вирішували гродські суди, які діяли в кожному полковому місті, на них перетворено колишні полкові суди.

Упроваджена К. Розумовським судова система діяла до ліквідації внутрішньої автономії України й запровадження російського губернського устрою [41, с. 14–18; 226, с. 96].

Значну кількість найважливіших норм процесуального права містила знана пам'ятка права України, перший кодекс українського права – «Права, за якими судиться малоросійський народ» (1743). Хоча цей кодекс так і не затверджено, однак він був поширений в Україні [214, с. 470]. Так, судоустрою та процесуальному праву присвячено розділи 7, 8, 9, 25 цього документа. У збірнику не розмежовано межі цивільного та кримінального судочинства. За певними винятками (наприклад, розд. 7, арт. 11, п. 4; арт. 21, п. 4; арт. 24, п. 1), для обох видів процесу містилися спільні правила (розд. 7–9) [134; 226, с. 96].

За загальним правилом, суддя не мав права ні розпочати провадження без подання позову чолобитником (позивачем, «актором», «поводом», «жалобливою стороною») (розд. 8, арт. 1, п. 1), ані примушувати будь-кого до таких дій (розд. 7, арт. 3, п. 3) [134]. Винятки, коли суд за власною ініціативою в публічних інтересах охорони правопорядку розшукував злочинця та вдавався до розслідування, стосувалися: 1) нападів на будинки в містах і селах, гумнах, хуторах; 2) нападів на церкви й монастирі; 3) зґвалтування дівчат і жінок, статевих злочинів, явної подружньої зради, блуду; 4) розбою; 5) крадіжок; 6) виготовлення підроблених грошей; 7) підпалів; 8) чаклунства; 9) отруєнь і вбивств; 10) погроз заподіяння шкоди здоров'ю або вчинення підпалу й інших схожих діянь (розд. 9, арт. 3, п. 1); 11) затримання «на гарячому» під час учинення перелічених вище злочинів (розд. 9, арт. 4); 12) зухвалої поведінки винної особи після вчинення правопорушення (розд. 7, арт. 3, п. 3) [134].

Для вирішення всього спектру справ використовували однакові прийоми та форми. На будь-якій стадії судового розгляду, як і до порушення кримінальної чи цивільної справи, з дотриманням необхідних формальностей можна було укласти мирову угоду (розд. 7, арт. 25, п. 1, 6, 9; розд. 8, арт. 5, п. 8, 9; арт. 12, п. 12). Щоправда, коли «актор» у кримінальній справі вже висунув претензії або вступив у процес, примирення відбувалося тільки з дозволу суду,

а в разі вчинення умисного вбивства, розбою та крадіжки це було заборонено (розд. 8, арт. 5, п. 9).

Апеляції з приводу такої домовленості не передбачено (розд. 7, арт. 25, п. 9). Проте, якщо: 1) сторони відмовлялися виконати погоджені умови (розд. 7, арт. 25, п. 8); 2) у разі укладення угоди застосовано фізичний або психічний примус; 3) використано безпорадний стан особи чи її неповноліття; 4) вчинено підлог – то бажаючий міг звернутися і до загального суду (розд. 7, арт. 25, п. 11) [51].

Наприкінці XVIII ст. за часів правління в Російській імперії Катерини II українську державність послідовно знищували. 1764 р. ліквідовано гетьманство, 1775 р. зруйновано Запорозьку Січ, після чого також ліквідовано полково-сотенний територіальний устрій. Упродовж 1782–1783 рр. на українських землях створено міські думи – представницькі органи влади [45, с. 95].

На початку XIX ст. в різних частинах України, що належали до складу Російської імперії, діяли різні нормативно-правові акти, зокрема кримінально-процесуального характеру. Так, згідно з указом від 3 листопада 1796 року «О встановлении в Малороссии правления и судопроизводства сообразно тамошним правам и прежним порядкам» у Лівобережній Україні частково поновлено колишнє українське судочинство, скасоване внаслідок поширення на цій території загальноросійського законодавства про судоустрій і судочинство. У Правобережній Україні поновлено польське судочинство, що ґрунтувалося на засадах польсько-литовського законодавства. Лише указом царя Миколи I від 25 червня 1840 року «О распространении силы и действия Российских гражданских законов на все западные возвращенные от Польши области» на Правобережну Україну поширено дію Зводу законів Російської імперії 1832 року [131]. Отже, на території Правобережної України поширювалася дія і російського кримінального процесуального законодавства.

Радикальна судова реформа в Російській імперії відбулася 1864 р. Так, 20 листопада 1864 р. імператор Олександр II затвердив проекти чотирьох

судових статутів: «Устрій судових установлень», «Статут кримінального судочинства», «Статут про покарання, які накладали мирові судді». У цих статутах розвинено основні демократичні засади та інститути судової реформи, уперше на законодавчому рівні закріплені в законі від 29 вересня 1862 р. «Основні положення перетворення судової частини в Росії». Судову реформу слушно вважають «найпослідовнішою в низці перетворень другої половини XIX ст. в Росії» [149, с. 202; 99, с. 79; 226, с. 97].

Одне з найважливіших досягнень цієї реформи полягало в тому, що здійснено ґрунтовну спробу на законодавчому рівні вирішити питання розумності процесуальних строків. Таким чином, нормативні акти судової реформи 1864 р. можна вважати одними з перших джерел поняття «процесуальні строки» у кримінальному процесі України й засади розумності цих строків [226, с. 97].

Безумовно, проблематику процесуальних строків законодавець порушував і раніше. Ще реформування судової системи Петра I спрямовано на подолання негативних явищ, пов'язаних із затягуванням судового процесу. 1715 р. в «Короткому зображенні процесів і судових тяжб» (п. 5 гл. III) встановлено відповідальність свідків у разі їх ухилення від явки до суду. Крім того, для подолання затягування судового процесу з боку учасників судочинства дозволено заочний судовий розгляд. Істотними змінами в кримінальному судочинстві стало запровадження Петром I граничного терміну такого судочинства.

Подальші важливі кроки за напрямом боротьби із судовою тяганиною відбулися за часів правління Катерини II. Вона спрямувала зусилля на регулювання розгляду кримінальних справ судами в чітко встановлені терміни. Так, в указі від 10 лютого 1763 р. «О порядке производства уголовных дел по воровству, разбою и пристанодержательству» йшлося про обов'язковий розгляд справ спійманих злодіїв і розбійників протягом певного терміну – місяця [33, с. 885; 99, с. 79]. Також випробувано практичний контроль за дотриманням термінів у кримінальному провадженні, для чого установі спеціальної

експедиції при Сенаті доручено стежити за дотриманням термінів попереднього ув'язнення та застосуванням тортур. Однак у Статуті кримінального судочинства (далі – СКС) 1864 р. законодавець уже відмовився від ідеї контролю за терміном судочинства за допомогою встановлення граничних термінів, зберігши принцип швидкості судочинства як визначальної ідеї кримінального процесу.

Підписуючи 20 листопада 1864 р. Указ Урядового Сенату у зв'язку із затвердженням Судових статутів, імператор Олександр II постановив, розглянувши ці проєкти, що вони цілком відповідають потребам утворити в Росії суд швидкий, правий, милостивий і рівний для всіх підданих наших [170, с. 28]. «Швидким і правим», за задумом розробників Судових статутів, мало стати й досудове провадження в кримінальних справах. Унаслідок проведення судової реформи розшукову форму кримінального судочинства замінено змішаною, за якої провадження в кримінальних справах поділяли на попереднє розслідування, віддання під суд і судовий розгляд.

Попереднє розслідування передбачало дізнання та попереднє слідство. Попереднє слідство здійснював інститут судових слідчих, яких вважали членами окружного суду, за сприяння поліції, а у визначених законом випадках – чинів Окремого корпусу жандармів за спостереженням прокурорів та їхніх товаришів (ст. 249). Слідство ставало обов'язковою процедурою в усіх справах про тяжкі злочини, підсудні окружному суду або судовій палаті. Дізнання здійснювали поліція, жандарми або адміністрація. Метою дізнання було встановлення факту злочину. Варто зазначити, що діяльність поліцейських з попередження та припинення злочинів і проступків у порядку, встановленому законами, не належала до судового переслідування, тобто не була кримінально-процесуальною. Контроль за поліцейським дізнанням здійснювали прокурори та їхні товариші, які мали право давати безпосередні доручення чинам розшукових відділень щодо проведення розшукових дій [99, с. 80].

Попри те, що раніше ст. 882 т. XV Зводу законів наказувала проводити слідство «з будь-якою швидкістю та закінчувати в місячний термін», прийнятий

1864 р. СКС обмежився приписом проводити попереднє слідство «з будь-якою швидкістю» і не встановив жодних конкретних термінів поліцейського дізнання та попереднього слідства (ст. 295). Надалі спеціальними указами Сенату й циркулярами міністра юстиції судовим слідчим доручали «якомога швидше» закінчувати справи про пошкодження залізничних колій, про пожежі, а з 1914 р. – про продаж спиртних напоїв і самогоноваріння. Поліція мала сприяти судовим слідчим та особам прокурорського нагляду в розкритті обставин справи, уникаючи повільності, перевищення або бездіяльності влади» (ст. 483). Не встановлюючи загальних термінів поліцейського дізнання та попереднього слідства, терміни деяких слідчих і процесуальних дій СКС все ж таки визначав. Так, у разі отримання заяви про злочин (СКС поділяє їх на скарги й оголошення), поліцейська посадова особа зобов'язана негайно розпитати скаржника про обставини події чи відомі йому ознаки злочинного діяння (ст. 307). Судовий слідчий зобов'язаний не пізніше ніж за три дні направити прокурору за кожною справою особливе повідомлення «про розпочаті справи» за формою, яку встановлювало міністерство юстиції (ст. 296.1). Початковий допит обвинуваченого пропонували провести «негайно й не пізніше ніж за добу після явки або приводу його» (ст. 398). Якщо відстрочка допиту перевищувала 12 год після явки або приводу, слідчий повинен був у протоколі зазначити причини такої затримки. Копію протоколу видавали обвинуваченому на його вимогу (ст. 399). Якщо слідчий не міг прибути для здійснення допиту протягом доби після приводу обвинуваченого до слідства, то поліція зобов'язана скласти відповідний протокол, який долучали до справи, та оголосити обвинуваченому про причини його затримання (ст. 400).

Визначав СКС і терміни допиту свідків. Згідно зі ст. 441 СКС свідків необхідно допитати негайно після їх явки. Про будь-які перешкоди для проведення допиту протягом 12 годин після явки зазначають у протоколі, копію якого видають свідкові на його вимогу». Після закінчення слідства за обвинуваченням неповнолітніх віком від 10 до 17 років судовий слідчий

зобов'язаний повідомити про закінчення слідства батькам або особам, під опікою яких обвинувачені перебувають, «якщо батьки неповнолітнього або зазначені особи проживають в окрузі Окружного Суду, до якого належить діляниця судового слідчого, що провадить слідство». Водночас зазначеним особам протягом 7 днів з дня оголошення їм про закінчення слідства надавали право просити слідчого пред'явити матеріали провадження та клопотати про доповнення слідства (ст. 476.1). Після отримання від слідчого матеріалів попереднього слідства, прокурор, відповідно до ст. 517 СКС, зобов'язаний забезпечити ведення слідства протягом тижня з часу його отримання. З метою пришвидшення процесу прокурору заборонено «під загрозою законної відповідальності зупиняти перебіг справи для поповнення слідства відомостями несуттєвими» (ст. 514).

Припинити провадження міг тільки суд. Якщо судовий слідчий не мав підстав продовжувати слідство, то призупинивши провадження, він повинен отримати через прокурора дозвіл Окружного Суду на припинення слідства. У разі незгоди на це Окружного Суду, справу направляли на вирішення судової палати. Не допускалося також призупинення провадження у справі в разі, коли обвинувачений зник, або не встановлено особу, яка вчинила злочин (ст. 276). У зв'язку з тим, що СКС не встановлював строків поліцейського дізнання та попереднього слідства, кримінально-процесуальне законодавство не передбачало й такого інституту, як продовження термінів розслідування.

В окремих випадках допускалося призупинення строку розслідування. Наприклад, згідно зі ст. 27 СКС, якщо визначення злочинності діяння залежить від визначення в установленому порядку прав стану, – або на нерухоме майно, або ж властивості неспроможності обвинуваченого, то переслідування кримінальний суд не порушує, а порушене призупиняють до вирішення спірного предмета судом цивільним.

Однак невстановлення в законі чітко визначених строків розслідування не означало безконтрольності дій слідчого й поліцейських чинів. Згідно зі ст. 484 СКС поліцейських чинів, волосних сільських начальників за «упущення

і заворушення в слідчій частині» притягав до відповідальності прокурор, під наглядом якого проводили слідство. Відповідно до ст. 447 СКС «Уложення про покарання» «чиновника поліцейського, який через недбальство не повідомив своєчасно кого слід про вчинений злочин, або не затримав винного в ньому, коли були до того обґрунтовані підстави, залежно від важливості злочину та інших обставин справи піддають: 1) суворій догані із внесенням у послужний список; 2) або зменшенню стажу від трьох місяців до одного року з часу служби; 3) або ж звільненню з посади. Коли ж це учинено ним навмисне, або коли він намагався приховати сліди злочину чи обвинуваченого в ньому, то за це, окрім звільнення зі служби, його піддають покаранню на підставі «правил про переховувачів». Кримінальна відповідальність настає і в разі, якщо «чиновники поліції, які взяли кого-небудь під варту, чи не донесуть про це начальству, коли це законом постановлено їм в обов'язок, що знаходяться в місті протягом однієї доби, або що знаходяться в повіті протягом тижня» (ст. 450). Слідчий «за повільність у провадженні слідства» за відсутності важливих перешкод або складнощів міг бути на розсуд суду підданий догані або ж відсторонений від служби строком від 3 до 6 місяців (ст. 431). Якщо ж «ця повільність допущена з наміром, упередженням або ж із ненависті, ворожнечі чи з інших протизаконних мотивів або причин», то слідчий, залежно від обставин справи, відмовлявся від посади або його «виключали зі служби».

Суворій догані, згідно зі ст. 430, піддавали слідчого, який не допитав обвинуваченого протягом доби після явки або приводу. Досить суворе покарання, аж до «відсторонення від служби», передбачено щодо чиновника, «який не почне слідство в кримінальній справі, маючи достатній законний привід до початку його» (ст. 429). Караними були і дії, вчинені «через недбальство» та внаслідок «надмірної поблажливості чи прихильності до осіб, які підлягають слідству». Згідно зі ст. 426 «чиновник, який, здійснюючи слідство в недбалості або незнанні обов'язків своїх, не дотримається визначених для цього законами правил і форм, у тих випадках, коли

постановами про судочинство не передбачено за це особливого стягнення або покарання, піддається тим самим покаранням, які вище цього в ст. 410 визначено за повільність і недбальство загалом».

Отже, швидкого і правового попереднього слідства й поліцейського дізнання за судовою реформою 1864 р. досягали не завдяки встановленню конкретного терміну розслідування та введення інституту продовження строків, а шляхом покладання на чини поліції і судових слідчих обов'язків здійснювати свої повноваження «з будь-якою швидкістю» і встановлення кримінальної відповідальності за випадки повільності й недбальства на службі.

У 1889 р. для пришвидшення провадження у справі запроваджено процесуальний порядок, який допускає можливість усунення судового розгляду в разі добровільної сплати обвинуваченим штрафу. Згідно зі ст. 171 «Правил про устрій судової частини і провадження судових справ у місцевостях, у яких введено положення щодо земських дільничних начальників» від 29 грудня 1889 р. кримінальне переслідування за проступки, що тягнуть лише грошове стягнення, не порушували, а розпочата справа підлягала припиненню в разі сплати штрафу, а також винагороди за шкоду та збитки.

Складність кримінальної справи, тяжкість інкримінованого обвинуваченому злочину дореволюційний законодавець вважав критеріями для диференціації процесуальної форми. Наприклад, закон від 15 червня 1912 р. «Про перетворення місцевого суду» запроваджував інститут судових наказів, що здійснював провадження в неважливих кримінальних справах у скороченому за термінами режимі [89, с. 245].

Таким чином, у дореволюційний період оптимізацію процесуальних строків у кримінальних справах забезпечували шляхом введення спрощених проваджень, встановлення яких обумовлено прагненням скоротити терміни судочинства, заощадити сили й засоби органів кримінальної юстиції, розподіливши їх адекватно за складністю кримінальних справ. Важливо також наділяти учасників процесу правом звертатися до уповноважених осіб зі скаргою на повільність розгляду справи (ст. 152 СКС).

Деякі вчені акцентували увагу на важливості подолання повільності судових процесів, його нескінченного затягування. В останньому випадку важливе значення мало встановлення межі розгляду кримінальної справи по суті у вигляді постанови остаточного вироку, після якого дослідження фактичних обставин справи не допускалося, і тим самим встановлювали межу кримінального переслідування особи [89]. Проте в умовах дії СКС проблеми повільності й неоперативності провадження в кримінальній справі залишалися актуальними.

У період існування УНР, Гетьманської держави, УНР часів Директорії організація та діяльність судових органів (за винятком надзвичайних (військових) судів) ґрунтувалися переважно на судових статутах Російської імперії 1864 р. в їх первинній редакції. Активне застосовування в зазначений період СКС 1864 р. аргументовано довела В. В. Землянська в кандидатській дисертації «Кримінально-процесуальне законодавство Центральної Ради, гетьманату Скоропадського та Директорії». Дослідниця зауважила, що «суди та правоохоронні органи Центральної Ради, гетьманату Скоропадського та Директорії в своїй діяльності деякий час керувалися законами колишньої Російської імперії та Тимчасового уряду, зокрема СКС 1864 року» [43, с. 4].

Характеризуючи законодавство держави гетьмана П. Скоропадського, вчена зазначає, що за часів його правління «продовжував діяти дореволюційний СКС» [44, с. 99].

У Західно-Українській Народній Республіці судоустрій і судочинство ґрунтувалися на кримінальному процесуальному законодавстві Австро-Угорщини. На думку М. М. Кобилецького, «позитивним у створенні органів державної влади та правової системи ЗУНР стало те, що вона не пішла шляхом революційних, соціальних експериментів, зокрема повністю не ліквідовано старе австрійське законодавство, яке продовжувало діяти, оскільки не суперечило цілям Української держави. Це стало однією з гарантій забезпечення стабільності держави, оскільки ліквідація старого законодавства і

відсутність нового могли призвести до правового нігілізму та анархії в державі» [52, с. 12–13].

Іншим шляхом тривала розбудова судової системи й формування кримінально-процесуального законодавства за радянських часів. Перший КПК УСРР затверджений Всеукраїнським ЦВК 13 вересня 1922 р. [88]. Це комплексний законодавчий акт, який регулював розслідування кримінальних справ в органах попереднього слідства та їх розгляду в судах, визначав повноваження прокурорів на всіх стадіях кримінального процесу.

Цей Кодекс закріплював такі засади, як гласність, усність, безпосередність, змагальність; провадження процесу мовою більшості населення із забезпеченням для осіб, які не володіли цією мовою, права на перекладача; рівноправність сторін; право обвинуваченого на захист [88]. Кримінально-процесуальний кодекс УСРР 1922 р. визначав дві судові системи: революційні територіальні трибунали на чолі з Єдиним верховним трибуналом УСРР і народні суди та губернські ради народних суддів [88]. Органом судового нагляду за всіма судовими установами був Верховний судовий контроль НКЮ УСРР. Кодекс 1922 р. передбачав пришвидшене провадження, яким називали кримінальний процес, що не мав стадії попереднього розслідування і засудження, тобто судовий розгляд міг проходити в спрощених формах. Цей КПК також встановлював спрощений, отже, скорочений порядок. Так, суд, не проводячи судового слідства, міг переходити безпосередньо до дебатів сторін. Як особливі провадження Кодекс визначав інститут чергових камер і судові накази.

У чергові камери прямували всі ті справи про затриманих обвинувачених, які, на думку органів, що провели затримання, не потребують особливого розслідування або за якими обвинувачені визнали себе винними. Умовами вирішення кримінальних справ у порядку чергової камери суду зазначено простоту справи, очевидність обставин вчиненого злочину. У порядку заочних вироків і судових наказів розглядали справи про злочини незначної тяжкості.

Спростення полягало в праві суду, по-перше, виносити вирок у відсутності підсудного; по-друге, виносити його одноосібно суддею.

Кримінально-процесуальний кодекс УСРР 1927 р., з одного боку, відтворював значну кількість статей попереднього КПК, а з іншого – містив низку статей, що по-новому регулювали діяльність органів попереднього розслідування, прокуратури та суду. Зокрема, новий КПК УСРР розширив права слідчих і прокурорів щодо закриття кримінальних справ за відсутності складу злочину [192, с. 105].

1 грудня 1934 р. Центральним виконавчим комітетом (далі – ЦВК) СРСР прийнято постанову «Про внесення змін у чинні кримінально-процесуальні кодекси союзних республік», що встановлювала спрощений порядок розслідування та судового розгляду справ про терористичні організації і терористичні акти, а саме: 1) слідство мало бути скороченим (не більше ніж десять днів); 2) обвинувальний висновок вручали обвинуваченому за одну добу до розгляду справи в суді; 3) обвинувача й захисника усували від участі в суді; 4) не допускалося касаційне оскарження вироків і подання клопотань про помилування; 5) вирок до найвищої міри покарання (розстрілу) виконували негайно після його постановлення [192].

Всеукраїнський центральний виконавчий комітет (далі – ВУЦВК) 9 грудня 1934 р. ухвалив постанову «Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу УСРР», у якій передбачено спрощену процедуру розслідування та судового розгляду справ про терористичні організації і терористичні акти [184]. Згодом, постановою ЦВК СРСР від 14 вересня 1937 р. внесено зміни до кримінально-процесуальних кодексів союзних республік, які спрощений порядок розслідування та судового розгляду поширювали на справи про контрреволюційне шкідництво та диверсії.

У середині 1950-х рр. законодавство про судочинство, яке охоплювало загальносоюзні законодавчі акти та кримінально-процесуальні кодекси союзних республік, оскільки прийняте в різний час, відображало особливості певного періоду розвитку радянської держави. Тому логічним стало прийняття

Верховною Радою СРСР 25 грудня 1958 р. «Основ кримінального судочинства Союзу РСР і союзних республік» [126; 226, с. 99]. Вони стали правовою базою, на засадах якої створювали в союзних республіках нові кримінально-процесуальні кодекси. В УРСР такий Кодекс затверджено 28 грудня 1960 р., а набрав чинності він 1 квітня 1961 р. [226, с. 99]. Новий КПК передбачав тенденцію до пришвидшення провадження і так званої процесуальної економії у справах про злочини невеликої та середньої тяжкості. Водночас КПК 1960 р. орієнтував правозастосовувача на швидке провадження в кримінальній справі.

Відповідно до ст. 89 КПК УРСР 1960 р. строки, встановлені цим Кодексом, обчислювалися годинами, добами (днями) і місяцями. Під час обчислення строків не враховували той день і ту годину, від яких починають відлік. У разі обчислення добами строк закінчувався о 24 годині останньої доби. Якщо відповідну дію необхідно провести в суді або органах дізнання та досудового слідства, то строк закінчувався у встановлений час закінчення робочого дня в цих установах [226, с. 99]. У разі обчислення місяцями строк закінчувався у відповідне число останнього місяця. Якщо закінчення строку припадало на неробочий день, то останнім днем строку вважали наступний робочий день. Якщо закінчення строку, який обчислювали місяцями, припадало на той місяць, який не має відповідного числа, то строк закінчувався останнього дня цього місяця. Строк не вважали пропущеним, коли скаргу або інший документ здано до закінчення строку на пошту, а для осіб, яких тримають під вартою, – коли скаргу або інший документ здано адміністрації місця попереднього ув'язнення [87].

Відповідно до ч. 1 ст. 90 КПК УРСР 1960 р. пропущений з поважних причин строк повинен бути поновлений за клопотанням заінтересованої особи постановою органу дізнання, слідчого, прокурора, ухвалою суду або постановою судді [87]. Положення щодо швидкості провадження закріплено в ст. 2 КПК УРСР 1960 р. як завдання кримінального судочинства: «завданнями кримінального судочинства є... швидке і повне розкриття злочинів...» [87].

Загалом аналіз радянського кримінального процесу засвідчує, що законодавець повсякчас здійснював спроби пришвидшити кримінальне провадження шляхом встановлення спрощених процедур й обмежених процесуальних строків. Однак переважно це зумовлено не дотриманням загальної засади розумності строків кримінального провадження, а пришвидшенням кримінального провадження як інструменту репресивної політики антидемократичного режиму. Радянському кримінальному процесу притаманні такі риси: запровадження процесуального спрощення; згортання процесуальних гарантій особи; скорочення строків розслідування для пришвидшення роботи репресивного апарату. Лише в 1960-х рр. сформувалася тенденція до пришвидшення кримінального провадження і так званої процесуальної економії, що зумовлено бажанням законодавця забезпечити ефективніший розгляд справ про злочини невеликої та середньої тяжкості.

Науковці того періоду стали порушувати питання щодо значення процесуальних строків у кримінальному провадженні та їх розумності. Думку про значення процесуальних строків у кримінальному судочинстві як засобу регулювання кримінально-процесуальних правовідносин висловив А. П. Гуляєв [30, с. 5]. Крім того, М. С. Строгович визначав процесуальні строки та їх дотримання як необхідну умову для того, щоб певна процесуальна дія мала юридичний ефект [188, с. 201]. Тобто в радянській науковій доктрині 1960–1970-х рр. сформувалося розуміння важливості дотримання процесуальних строків як одного з критеріїв ефективності кримінального судочинства.

Отже, поняття процесуальних строків та їх розумності має давні історичні корені. Упродовж становлення вітчизняного кримінального процесу законодавець намагався подолати проблему затягування процедури кримінального переслідування, обирав різні шляхи запобігання цьому шляхом встановлення граничних строків кримінального судочинства та спрощених процедур його здійснення. Розвиток кримінального процесуального

законодавства зумовив утвердження в XIX ст. принципу швидкості судочинства як визначальної ідеї кримінального процесу [226, с. 95].

До початку XX ст. законодавець розв'язував проблему затягування кримінального провадження та граничності процесуальних строків шляхом введення спрощених проваджень, встановлення яких зумовлено прагненням скоротити терміни судочинства, заощадити сили й засоби органів кримінальної юстиції, розподіливши їх адекватно за складністю кримінальних справ. Вагомим зрушенням визнано наділення учасників процесу правом звернення до уповноважених осіб зі скаргою на повільність розгляду справи [226, с. 95]. Наукова доктрина того часу наполягала на важливості подолання повільності судових процесів та їх затягування. В останньому випадку важливе значення мало встановлення межі розгляду кримінальної справи по суті у вигляді постанови остаточного вироку, після якого дослідження фактичних обставин справи не допускали, і тим самим встановлювали межу кримінального переслідування особи [226, с. 95]. Проте, проблеми повільності й неоперативності провадження в кримінальній справі залишалися актуальними [226, с. 95]

Законодавець також здійснював спроби пришвидшити кримінальне провадження шляхом встановлення спрощених процедур й обмежених процесуальних строків. Однак здебільшого це зумовлено не дотриманням загальної засади розумності строків кримінального провадження, а пришвидшенням кримінального провадження як інструменту репресивної політики антидемократичного режиму. У цьому контексті еволюція наукової думки сприяла формулюванню принципу розумності процесуальних строків як загальної засади кримінального процесу.

1.2 Правовий зміст і значення процесуального строку та його місце в кримінальному судочинстві

Процесуальні строки в кримінальному процесі України є гарантією захисту конституційних прав і свобод учасників кримінального провадження та засобами, що сприяють забезпеченню швидкого розслідування та судового розгляду.

Процесуальні строки є невід'ємною складовою механізму кримінального процесуального регулювання та кримінальної процесуальної форми. Вони стосуються всіх стадій кримінального провадження. Процесуальні строки визначають тривалість проведення розслідування, судового розгляду, а також порядок проведення процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень. Крім того, вони є юридичними засобами регулювання кримінальних процесуальних відносин [10].

Згідно з ч. 1 ст. 113 КПК України 2012 р. процесуальні строки – це встановлені законом, прокурором, слідчим суддею або судом проміжки часу, у межах яких учасники кримінального провадження зобов'язані (мають право) приймати процесуальні рішення або вчиняти процесуальні дії [81; 93, с. 229; 102, с. 224].

Розглянемо найпоширеніші підходи до визначення змісту процесуальних строків [102, с. 225].

У юридичній літературі використовують термін «право-тимчасові засоби», який охоплює не тільки процесуальні строки, встановлені КПК, дотримуватися яких повинні державні органи й посадові особи, що здійснюють кримінальне судочинство, і громадяни які беруть участь у кримінальному судочинстві, а й так звані тривалості [102, с. 225].

Зокрема, В. М. Жуковський поділяє право-тимчасові засоби на тривалості-строки і тривалості, які не є строками [37, с. 7]. Процесуальні строки, визначені кримінальним процесуальним законом, виражені в певному

проміжку часу, межами їх є певна кількість часу, яку обчислюють місяцями, днями, годинами. Процесуальні строки формально визначені, вони не можуть перевищувати певний проміжок часу, визначений у законі для вчинення дії або прийняття рішення [102, с. 225].

Строки не визначені формально встановленими тимчасовими показниками в певному точно окресленому проміжку часу, їх визначають через оціночні категорії. Такі строки, як протяжність судового слідства, судових дебатів, момент можливості пред'явлення цивільного позову в кримінальному процесі, розумність строків кримінального судочинства, є основою для оцінювання позицій своєчасності та розумності здійснення дій і прийняття рішень, для тлумачення норм права, що встановлюють такі строки, розумність яких визначають не тільки певною протяжністю в часі, а й сукупністю умов, які підлягають оцінюванню. Тому в межах правового змісту іменувати ці строки процесуальними строками не цілком правильно. Ми поділяємо думку Г. Б. Петрової, яка зауважує: «Якщо процесуальними строками вважати всі тимчасові протяжності в кримінальному процесі, то це призведе до змішання таких тимчасових зв'язків і відносин, як тривалість, послідовність й одночасність, з одного боку, і такого явища, як строк, з іншого» [128, с. 15–16; 102, с. 225].

У юридичній літературі також обстоюють думку щодо існування процесуальних строків-моментів, які тлумачать як протяжності в часі, регламентовані в кримінальному процесуальному законі шляхом вказівки на вчинення процесуальної дії або прийняття рішення одразу після початку її перебігу максимально стислого часу, «до» або одночасно з провадженням іншої процесуальної дії чи одразу після її здійснення [223, с. 148]. Для позначення таких термінів-моментів законодавець використовує такі терміни, як, наприклад, «негайно» [102, с. 225].

На нашу думку, строки-моменти є різновидом тривалостей як правотимчасових засобів.

У юридичній літературі процесуальні строки розглядають як різновид гарантій прав особи й правосуддя, елемент процесуальної форми, елемент механізму кримінального процесуального регулювання.

Розглянемо право-тимчасові строки як різновид процесуальних гарантій кримінального судочинства. Цей погляд на зміст процесуальних строків і тривалості став найпоширенішим.

Гарантії розглядають як систему засобів, способів та умов, встановлених у нормах кримінального процесуального права, які сприяють успішному здійсненню завдань кримінального судочинства, забезпечення й захисту прав і законних інтересів осіб, що беруть участь у кримінальному судочинстві. Оскільки процесуальні строки і тривалості також встановлені кримінальними процесуальними нормами, то їх необхідно вважати кримінальними процесуальними гарантіями. У теорії кримінального процесу кримінальні процесуальні гарантії прийнято поділяти на процесуальні гарантії кримінального судочинства та гарантії прав особистості [188, с. 56; 102, с. 225].

Дослідниця В. І. Камінська аргументувала те, що такий розподіл не цілком коректний, оскільки будь-яка гарантія прав особи є одночасно і гарантією правосуддя та кримінального судочинства, оскільки кінцевою метою кримінального судочинства є дотримання прав особи [47, с. 56; 102, с. 225–226].

Вважаємо, що в сучасному кримінальному процесі посиленою є увага до прав особи, і проголошення в ст. 2 КПК України як завдання кримінального провадження захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, так і охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, засвідчують певну умовність поділу гарантій на гарантії прав особи й гарантії кримінального провадження. Стосовно право-тимчасових засобів можна зауважити, що частина процесуальних строків і тривалостей спрямована на забезпечення прав особи, передусім, частково – на забезпечення кримінального судочинства (наприклад, може йтися про строк тримання під вартою). Деякі процесуальні строки спрямовані насамперед на законність кримінального судочинства, подекуди є гарантією права особи

(наприклад, до таких процесуальних термінів належать процесуальні строки оскарження, що набрали чинності як рішення в кримінальних провадженнях). Ці приклади засвідчують умовність такої класифікації право-тимчасових засобів як гарантій кримінального судочинства, про що неодноразово зазначали вчені [30, с. 11–12; 102, с. 226].

Оскільки тимчасово-правові засоби можуть бути нормами права, юридичними фактами, а також їх встановлюють правозастосовні акти, їхня роль у правовому впливі неоднакова [102, с. 226].

За значенням для правового регулювання всі тимчасово-правові засоби можна поділити на кілька видів.

По-перше, нормативно-правові строки – тимчасові проміжки, встановлені для здійснення певних дій і прийняття відповідних рішень у нормах права, які є нормативно-правовим засобом впливу на правовідносини. Нормативно-правові строки встановлено в диспозиціях норм права з метою неперсоніфікованого впливу на однотипні правовідносини, що виникають у процесі розслідування і вирішення кримінальних проваджень у вигляді дозволів, зобов'язань і заборон.

Таким чином, процесуальні строки є елементом механізму правового впливу тільки в тих випадках, коли вони закріплені в нормі права.

По-друге, казуальні строки, які тлумачать як індивідуально-певні межі часу, встановлені правозастосовним актом з метою реалізації суб'єктивних прав і юридичних обов'язків учасників правовідносин на підставі мінімально або максимально встановлених законом часових меж. У механізмі правового регулювання такі строки є складовою правозастосовних актів, їх встановлюють щодо конкретного випадку, конкретного суб'єкта кримінальних процесуальних відносин, позначаються на їх виникненні, зміні або припиненні [102, с. 226].

Такі право-тимчасові засоби мають індивідуальний характер, ґрунтуються на нормах права та конкретних процесуальних обставинах, що склалися на момент учинення процесуальної дії та прийняття рішення в кримінальному провадженні [102, с. 226].

Фактичні правові строки є проміжками часу, закінчення яких тягне за собою виникнення, трансформаційні зміни та припинення правовідносин. Коли такі строки минають – це є юридичними фактами, що належать до елементів механізму регулювання кримінальних процесуальних правовідносин. Фактичні строки зазвичай закріплено в гіпотезі норми права, їх закінчення є передумовою та умовою виникнення, зміни або припинення правовідносин [102, с. 226].

Фактичні строки та їх закінчення мають конкретний характер, їх застосовують до конкретних процесуальних правовідносин, що є юридичним фактом [102, с. 226].

Інший погляд на право-тимчасові засоби як елемент процесуальної форми відображає функціональне призначення процесуальних строків і тривалості у кримінальному судочинстві: процесуальні строки допомагають уникнути надмірної квапливості, поспішності й поверхневості в розслідуванні та вирішенні кримінальних проваджень, а з іншого боку – нескінченності розслідування, затягування в діяльності правозастосовувачів [102, с. 226].

Процесуальною формою потрібно вважати явище граничної спільності, яке передбачає встановлені нормами права умови вчинення процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень органами, що здійснюють кримінальне судочинство, а також умови реалізації прав і виконання обов'язків іншими учасниками кримінального судочинства [219, с. 7].

Право-тимчасові засоби більшість авторів тлумачать як елементи процесуальної форми в широкому й вузькому значеннях, тобто вони вважають їх елементом як процесуального порядку провадження окремих процесуальних дій, так і прийняття процесуальних рішень [206, с. 50].

Вказівка в нормах кримінального процесуального права на час учинення певної дії або прийняття рішення є невід'ємною частиною процесуального порядку провадження цієї слідчої дії [102, с. 227].

Аналізуючи основні підходи до трактування процесуальних строків, можна констатувати, що вони є відображенням головних властивостей юридичного процесу. Юридичний процес має такі властивості:

1) юридичний процес – це свідомо, цілеспрямована діяльність, що полягає в послідовному здійсненні низки передбачених правом процесуальних дій. Зауважимо, що більшість із процесуальних дій, зазначених у процесуальних законах, мають свою тимчасову регламентацію – строки. Сукупність строків різних процесуальних дій встановлює часові межі всього провадження загалом [102, с. 227];

2) цю діяльність здійснюють у процесуальній формі, тобто передбачено розгорнуту детальну регламентацію такої діяльності юридичними нормами. Процесуальну форму становлять різні елементи, одним з яких є строк [102, с. 227];

3) цій діяльності притаманна стадійність. Кожна стадія, своєю чергою, містить етапи, етапи мають дії, кожна з яких передбачає тимчасову регламентацію [102, с. 227];

4) призначення юридичного процесу полягає в досягненні юридичного результату, модель якого закладена у відповідній матеріальній нормі, оформленого у вигляді відповідного юридичного акта – закону, постанови, рішення, вироку, ухвали суду, акта органу виконавчої влади, його посадової особи [224]. Досягнення юридичного результату безпосередньо залежить від дотримання учасниками провадження процесуальних строків [102, с. 227].

Вважаємо, що схожість підходів до визначення процесуальних строків з основними властивостями юридичного процесу не випадкова.

По-перше, це засвідчує, що «процесуальні строки завжди відбуваються з юридичного процесу» [220], «виникають тільки для процесу, протікають, перериваються, припиняються, відновлюються в ньому і не мислимі поза ним» [221; 102, с. 227].

По-друге, цю схожість можна розглядати як вияв основних властивостей процесуальних строків. Зокрема, зв'язок строку з дією забезпечує динамізм

процесуальної діяльності. Строк як елемент процесуальної форми використовують для впорядкування процесуальної діяльності. Суворе й неухильне дотримання встановлених законом процесуальних строків гарантує досягнення юридичного результату [102, с. 227].

На наш погляд, зазначені властивості в сукупності можуть становити характеристику процесуальних строків, що надасть можливість відмежувати їх від інших видів правових строків. Водночас така характеристика процесуальних строків буде неповною без вказівки на те, що процесуальний строк є елементом фактичного складу [102, с. 227].

У теорії права фактичний склад визнають самостійним елементом процесуально-правового механізму [222]. Тож можна припустити, що процесуальний строк як елемент фактичного складу бере безпосередню участь у регулюванні процесуальних відносин, забезпечуючи їх упорядкованість і динамізм.

Отже, ще однією характерною відмінністю процесуальних строків варто вважати регулювання процесуальних відносин. Особливості процесуальних строків полягають у тому, що вони: 1) забезпечують динамізм процесуальної діяльності; 2) упорядковують процесуальну діяльність; 3) гарантують досягнення юридичного результату; 4) регулюють процесуальні правовідносини [102, с. 227–228].

Загалом дотримання процесуальних строків є одним з критеріїв ефективності кримінального судочинства. Саме такий погляд на зміст процесуальних строків має практичне значення критерію ефективності кримінального судочинства. Кримінальні процесуальні строки є юридичними засобами, що впливають на кримінальні процесуальні відносини, унаслідок чого відбувається виникнення, зміна або припинення процесуальних прав та обов'язків учасників кримінального провадження. Кримінальні процесуальні строки виконують виключну роль у механізмі кримінального процесуального регулювання. Вони приводять у дію основні елементи зазначеного механізму, а

саме: норми кримінального процесуального права та кримінальні процесуальні відносини [102, с. 228].

Однією з підстав для настання правових наслідків інколи є спливання процесуальних строків. Так, відповідно до ч. 6 ст. 194 КПК України після закінчення строку, зокрема продовженого, на який на підозрюваного, обвинуваченого покладено обов'язки, передбачені ч. 5 цієї статті, ухвала про застосування запобіжного заходу в цій частині припиняє свою дію, обов'язки скасовують [81]. У таких випадках процесуальні строки не є самостійними юридичними фактами, це елемент фактичного складу [147].

У ч. 1 ст. 113 КПК України зазначено, що в межах процесуальних строків учасники кримінального провадження зобов'язані (мають право) приймати процесуальні рішення або вчиняти процесуальні дії [81]. Однак КПК України також закріплює строки, протягом яких учасники кримінального провадження зобов'язані утриматися від учинення процесуальних дій [81]. Так, ч. 8 ст. 223 КПК України передбачає, що слідчі (розшукові) дії не можуть проводитись після закінчення строків досудового розслідування, крім проведення їх за дорученням суду у випадках, передбачених ч. 3 ст. 333 цього Кодексу [81; 93, с. 229].

Частина 2 ст. 113 КПК України регламентує, що будь-яка процесуальна дія або сукупність дій під час кримінального провадження мають бути виконані без невинновданого зволікання і в будь-якому разі не пізніше за граничний строк, визначений відповідним положенням цього Кодексу [81]. Кримінальний процесуальний кодекс України закріплює граничні строки проведення слідчих чи процесуальних дій під час кримінального провадження, однак визначення моменту їх проведення кримінальний процесуальний закон покладає на прокурора, слідчого суддю, суд. Вони повинні на власний розсуд залежно від обставин кримінального провадження визначати момент проведення слідчих або процесуальних дій [93, с. 230].

Граничним строком є максимально допустима тривалість відповідного процесуального строку, встановлена КПК України або відомчим підзаконним

нормативно-правовим актом. Наприклад, відповідно до ч. 6 ст. 194 КПК України обов'язки, які становлять зміст особистого зобов'язання як запобіжного заходу, можуть бути покладені на підозрюваного, обвинуваченого на строк не більше двох місяців [81; 93, с. 231].

Згідно з п. 1.13 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 р. № 53/5, встановлено такі граничні строки проведення експертизи: а) 10 днів – щодо матеріалів з незначною кількістю об'єктів і не складних за характером досліджень; б) 1 місяць – щодо матеріалів із середньою кількістю об'єктів або середньої складності за характером досліджень; в) 2 місяці – щодо матеріалів зі значною кількістю об'єктів або складних за характером досліджень; г) 3 місяці – щодо матеріалів з особливо значною кількістю об'єктів або найскладніших за характером досліджень (використання криміналістичного обладнання (лазерного, оптичного, електронного), проведення експериментальних досліджень, застосування декількох методів) [138; 139; 93, с. 231].

Процесуальні чи слідчі дії все одно повинні бути виконані в межах граничного строку без невиправданого зволікання. Закріплення в ч. 2 ст. 113 КПК України обов'язку проведення процесуальних дій або їх сукупності без невиправданого зволікання зумовлюють необхідність проведення процесуальних дій у найбільш короткі строки, що перешкоджає довільному обчисленню процесуальних строків [81].

Значна кількість норм КПК України містить вимогу негайного вчинення процесуальних чи слідчих дій, що впливає зі змісту ч. 2 ст. 113 КПК України. Даючи тлумачення поняттю негайності проведення процесуальної дії, судді Європейського Суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) зазначили, що «негайно не означає, що це має відбутися миттєво, але означає, що це має відбутися якомога швидше, з урахуванням місця, часу й обставин у кожній справі» [135; 147; 185, с. 100].

Вимога негайності в окремих випадках чітко конкретизована законодавцем. У ч. 1 ст. 366 КПК України зазначено, що після останнього слова обвинуваченого суд негайно виходить до нарадчої кімнати для ухвалення вироку, про що головуючий оголошує присутнім у залі судового засідання [81]. Є випадки, у яких КПК України граничну межу під час негайного виконання слідчої чи процесуальної дії чітко не визначає, а залишає вирішення цього питання на розсуд прокурора, слідчого суддю, суд. Так, ч. 2 ст. 189 КПК України закріплює, що клопотання про дозвіл на затримання підозрюваного, обвинуваченого з метою приводу розглядає слідчий суддя, суд негайно після одержання цього клопотання [81].

Процесуальні строки є процесуальними гарантіями своєчасного прийняття процесуальних рішень і проведення слідчих дій, прав та законних інтересів учасників кримінального провадження. Кримінальні процесуальні строки є одним із засобів охорони конституційних прав і свобод учасників кримінального провадження, що спрямовані на забезпечення оперативності кримінального провадження. Так, ч. 3 ст. 278 КПК України передбачає, що в разі, якщо особі не вручено повідомлення про підозру після спливу двадцяти чотирьох годин з моменту затримання, така особа підлягає негайному звільненню [81].

Отже, процесуальні строки – це встановлені законом, прокурором, слідчим суддею або судом проміжки часу, у межах яких учасники кримінального провадження зобов'язані (мають право) приймати процесуальні рішення або вчиняти процесуальні дії [81]. Наявні різні погляди на правовий зміст процесуальних строків, аналіз яких засвідчив, що основні підходи до визначення процесуальних строків ототожнюють їх з основними властивостями юридичного процесу [102, с. 228].

Процесуальним строкам притаманні такі властивості: 1) забезпечують динамізм процесуальної діяльності; 2) упорядковують процесуальну діяльність; 3) гарантують досягнення юридичного результату; 4) регулюють процесуальні правовідносини [102, с. 228].

Дотримання процесуальних строків є одним із критеріїв ефективності кримінального судочинства. Процесуальні строки як юридичні факти тягнуть за собою виникнення, зміну або припинення процесуальних прав й обов'язків учасників кримінального провадження. Спливання кримінальних процесуальних строків також є підставою для настання різних правових наслідків. Кримінальні процесуальні строки можна визнати процесуальними гарантіями своєчасного прийняття процесуальних рішень і проведення слідчих дій, а також забезпечення прав і законних інтересів учасників кримінального провадження [102, с. 228].

1.3 Види кримінальних процесуальних строків на стадії досудового розслідування, судового розгляду та їх правова характеристика

Виокремлюють різні види кримінальних процесуальних строків. Їх поділяють залежно від мети встановлення такого строку, його функцій, порядку регулювання суспільних відносин, на які процесуальний строк має вплив. Відобразити різновиди кримінальних процесуальних строків і систематизувати накопичені знання про них надає можливість класифікація [8].

Поняття «класифікувати» означає розподілити предмети, явища або поняття на класи, групи за спільними ознаками, властивостями [20, с. 432]. Будь-яка класифікація, стверджував О. О. Красавчиков, має певну мету; її наукова і практична цінність полягає в тому, що явища, які класифікують, систематизують за однією обраною ознакою [62, с. 86].

Класифікація кримінальних процесуальних строків має вагоме теоретичне та практичне значення. З цього приводу, С. Б. Фомін зазначає, що вивчення класифікації кримінальних процесуальних строків дає змогу розширити й поглибити знання про сутність строків у кримінальному судочинстві й закономірності виявів їх окремих властивостей, сприяє з'ясуванню правових наслідків як дотримання, так і порушення кримінальних процесуальних строків,

усвідомленню значення й сутності кримінального процесу загалом з позицій гармонійного його розвитку в часі [204, с. 30].

Будь-яку класифікацію, зокрема і кримінальних процесуальних строків, здійснюють на підставі критеріїв, за допомогою яких об'єкти поділяють на однорідні класи, тобто відповідно до їх специфічних рис.

В юридичній літературі виокремлюють такі дві групи строків: строки-періоди та строки-моменти [195, с. 23–24].

Як зазначає В. Д. Басай, строки-періоди встановлюють тоді, коли учасникам кримінального провадження надають свободу у виборі конкретного моменту прийняття процесуального рішення чи проведення слідчої дії. Останні можуть бути прийняті або вчинені в будь-який момент кримінального провадження залежно від тактичних міркувань й обставин конкретного кримінального провадження [8]. Строки-періоди визначають шляхом:

1) встановлення в КПК України проміжку часу, у межах якого сторони кримінального провадження зобов'язані (мають право) прийняти процесуальне рішення чи провести слідчу дію. Наприклад, досудове розслідування повинно бути закінчено протягом двох місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину – п. 4 ч. 1 ст. 219 КПК України) [8; 81];

2) визначення події, з настанням якої пов'язують прийняття процесуального рішення або вчинення процесуальної дії. Наприклад, особа, якій кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням завдано майнової та/або моральної шкоди, має право під час кримінального провадження до початку судового розгляду пред'явити цивільний позов – ч. 1 ст. 128 КПК України) [8; 81];

3) визначення прокурором, слідчим суддею або судом точної календарної дати. Наприклад, привід полягає в примусовому супроводженні особи, до якої його застосовують, особою, яка виконує ухвалу про здійснення приводу, до місця її виклику в зазначений в ухвалі час – ч. 1 ст. 140 КПК України) [8; 81].

На переконання В. Д. Басая, строки-моменти встановлюють у випадках, якщо з метою виконання завдань кримінального провадження, визначених ст. 2 КПК України, необхідно максимально швидко прийняти процесуальне рішення або вчинити процесуальну дію чи сукупність процесуальних дій з дотриманням визначеної законом послідовності їх учинення [8].

Строки-моменти встановлюють через вказівку на обов'язковість учинення певної процесуальної дії:

1) перед виконанням іншої процесуальної дії. Наприклад, до початку допиту законному представнику малолітньої або неповнолітньої особи, педагогу, психологу, лікарю роз'яснюють їхнє право за дозволом ставити уточнювальні питання малолітній або неповнолітній особі (ч. 2 ст. 227 КПК України) [8; 81];

2) одночасно з виконанням іншої процесуальної дії. Наприклад, прокурор одночасно з винесенням постанови про закриття кримінального провадження скасовує арешт майна (ч. 3 ст. 174 КПК України) [8; 81];

3) після вчинення іншої процесуальної дії або після настання зазначеної в законі події. Наприклад, ухвала слідчого судді, суду щодо застосування запобіжного заходу підлягає негайному виконанню після її оголошення (ч. 1 ст. 205 КПК України) [8; 81].

За критерієм регулювання порядку кримінального провадження на стадіях кримінального процесу можна виокремити такі кримінальні процесуальні строки, які регулюють правовідносини:

- 1) під час досудового провадження;
- 2) у стадіях судового провадження;
- 3) строки, дія яких поширюється одночасно на різних стадіях кримінального процесу.

У науковій доктрині пропонують також різні класифікації процесуальних строків залежно від завдань кримінального судочинства. Зокрема І. Я. Фойницький пропонував визначити дві групи строків: діловодні та процесуальні. Автор стверджував: «якщо виконання певної дії визначає суд, то

строк має значення діловодного, він є мірою внутрішнього розпорядку судової діяльності» [203, с. 346]. Щодо процесуальних строків І. Я. Фойницький зазначав: «важливіше значення мають строки, які визначають виконання будь-якої дії стороною; їх потрібно вважати процесуальними, на відміну від діловодних, тому дотримання або пропуск такого строку чинить вплив безпосередньо на перебіг процесу; від дотримання або пропуску такого строку залежить існування процесуального права, яке обмежене строком, а від цього, своєю чергою, залежить також і сила судових рішень у широкому значенні» [203, с. 347].

Зазначену позицію поділяли такі вчені, як І. І. Ніколаєв, М. М. Розін, В. Случевський, Г. С. Фельдштейн, М. О. Чельцов. Зокрема, Г. С. Фельдштейн поділяв строки на: 1) діловодні – проміжки часу, що надають окремим учасникам процесу для вчинення певних дій, які обумовлюють швидкість процесу (пропуск такого строку не перешкоджає здійсненню процесуальних дій, однак тягне дисциплінарну або кримінальну відповідальність посадової особи за повільність здійснення провадження); 2) преклюзивні – проміжки часу, протягом яких учасники провадження мають право на вчинення певних дій (після спливання часу можливості вчинити процесуальну дію немає) [202, с. 344].

Водночас І. І. Ніколаєв стверджував, що строки мають подвійне значення: 1) діловодне значення – коли строк повинен виконати суд або особи, яких залучають до провадження; 2) значення процесуальне – коли здійснення процесуальної чи слідчої дії протягом певного строку має бути вчинене стороною, яка бере участь у провадженні, інакше вона втрачає право на цю дію [122, с. 264].

Дослідник М. О. Чельцов поділяв строки на дві групи. До першої належать строки для судових органів під час виконання ними службових функцій, які мають лише діловодне значення. Недотримання таких строків не тягне за собою процесуальних наслідків, а в разі систематичного порушення зазначених строків тягне за собою дисциплінарну відповідальність. До таких

строків належать: строки для пред'явлення обвинувачення; строки закінчення слідства, строки направлення справи слідчим і прокурором до суду тощо. До другої групи належать процесуальні строки, що призначені для виконання певної процесуальної дії сторонами. Недотримання чи пропуск процесуальних строків тягне за собою обмеження процесуальних прав. До процесуальних строків належать: строки на оскарження вироку чи окремих судових дій [209, с. 344–345].

Схожу класифікацію пропонував С. М. Канарський. Процесуальними строками автор вважав такі, що визначали період часу, протягом якого сторони могли реалізувати своє процесуальне право. Діловодними він визнавав строки, що призначалися для пришвидшення руху провадження на стадіях процесу [48, с. 98].

Іншу класифікацію строків пропонував Л. М. Васильєв. Автор класифікував процесуальні строки так: 1) процесуальні строки, що мають публічно-правовий характер (строки стадій кримінального процесу); 2) процесуальні строки, що мають метою охорону прав і законних інтересів учасників процесу [18, с. 80].

Натомість А. П. Гуляєв пропонував поділяти процесуальні строки залежно від функціонального призначення. За цим критерієм він виокремлював три групи строків:

- 1) строки, що гарантують права й законні інтереси учасників кримінального процесу (строки затримання та тримання під вартою);
- 2) строки, що гарантують швидкість кримінального судочинства (провадження дізнання та досудового слідства тощо);
- 3) строки, що гарантують здійснення прокурорського нагляду за дотриманням законів під час досудового розслідування [30, с. 5–17].

Крім того, В. Т. Томін класифікував строки залежно від суб'єктів, яким встановлено строки на такі групи:

- 1) строки, що регулюють діяльність державних органів, які здійснюють процес;

- 2) строки, що регулюють діяльність інших учасників процесу;
- 3) строки, встановлені для осіб, які не залучені до процесу.

До першої групи належать строки, призначені забезпечити швидкість кримінального провадження. Зокрема, це: строки тримання під вартою, досудового розслідування, пред'явлення обвинувачення, виготовлення протоколу судового засідання тощо. До другої групи В. Т. Томін відносить строки, спрямовані на забезпечення законних інтересів громадян, попередження затягування кримінального судочинства. До таких строків належать: строки подання скарг, клопотань, додаткових матеріалів тощо. Третю групу формують строки, встановлені для осіб, які не залучені до провадження [195, с. 46–47].

У кримінальному процесуальному праві класифікують строки за такими критеріями: 1) за метою, для якої їх встановлено; 2) за характером дій; 3) за правовими наслідками, які настають у зв'язку із закінченням строку. Класифікація кримінальних процесуальних строків за визначеними критеріями має вагоме теоретичне та практичне значення. За цими критеріями кримінальні процесуальні строки поділяють на:

- 1) строки провадження слідчих і процесуальних дій;
- 2) строки прийняття процесуальних рішень;
- 3) строки застосування заходів забезпечення кримінального провадження;
- 4) строки заявлення учасниками кримінального провадження клопотань, скарг, заяв [92, с. 354].

Строки в кримінальному судочинстві за юридичним значенням поділяють на процесуальні, строки давності та строки примусової дії. Процесуальні строки встановлюють проміжки часу, у межах яких сторони кримінального провадження зобов'язані вчинити певну слідчу чи процесуальну дію, визначають час, протягом якого особа має право оскаржити процесуальне рішення під час кримінального судочинства. Порухення процесуальних строків тягне за собою дисциплінарну відповідальність.

Кримінальне провадження закривають, а прийняті акти втрачають юридичне значення і стають недійсними у зв'язку зі спливанням строків давності.

Строки застосування заходів забезпечення кримінального провадження – це проміжки часу, які встановлені кримінальним процесуальним законом, що регулюють тривалість обрання, застосування та припинення заходів забезпечення кримінального провадження, зокрема запобіжних заходів. Зі спливанням часу застосування заходів забезпечення кримінального провадження службова особа зобов'язана припинити її виконання (затримані та заарештовані мають бути звільнені; відсторонення підозрюваного (обвинуваченого) від посади слід скасувати тощо).

У юридичній літературі строки кримінального судочинства поділяють за правовими наслідками закінчення таких строків на три групи.

До першої групи належать строки, що встановлюють проміжки часу для виконання процесуальної дії, що є правом особи та здійснення якої залежить від її волі. У разі закінчення цього строку особу позбавляють такого права, а вчинені нею процесуальні дії не тягнуть за собою правових наслідків. До таких строків належать строки, протягом яких можуть бути оскаржені дії (бездіяльність) і рішення слідчого, прокурора та суду.

До другої групи належать строки, що встановлюють проміжки часу для виконання обов'язкових слідчих або процесуальних дій. Прикладом є строк пред'явлення обвинувачення після винесення постанови про притягнення особи як обвинуваченого. У разі закінчення строку без пред'явлення обвинувачення це тягне за собою визнання прийняття процесуального рішення про притягнення особи як обвинуваченого недійсним. Однак закінчення такого строку не перешкоджає повторному прийняттю такого самого процесуального рішення.

До третьої групи належать строки, що обмежують дії, які тривають. До таких строків належать провадження досудового розслідування та строки тримання під вартою. У разі закінчення строків досудового розслідування

припиняють будь-яку процесуальну діяльність щодо здійснення кримінального провадження, оскільки вчинення слідчих і процесуальних дій після закінчення досудового розслідування заборонено. Закінчення строку тримання під вартою негайним має бути звільнення особи [193, с 24–25].

Відповідно до ч. 1 ст. 113 КПК України процесуальні строки можна також поділити на три групи:

- 1) процесуальні строки, встановлені КПК України;
- 2) процесуальні строки, встановлені іншими нормативно-правовими актами (закони, постанови, накази, інструкції);
- 3) процесуальні строки, встановлені прокурором, слідчим суддею або судом [81].

Процесуальні строки, окрім норм КПК України, також встановлює Конституція України. Так, відповідно до ч. 3 ст. 29 Конституції України затриману особу негайно звільняють, якщо протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою [58].

Процесуальні строки можуть бути встановлені й відомчими підзаконними нормативними актами. Наприклад, п. 1.13 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 08 жовтня 1998 року № 53/5, закріплює строки проведення експертизи [139].

У випадках, якщо норми КПК України не містять прямих вказівок на строки прийняття процесуальних рішень або вчинення процесуальних дій чи закріплюють відповідні граничні строки, прокурор, слідчий суддя, суд, з огляду на ч. 1 ст. 114 КПК України й обставини, встановлені під час відповідного кримінального провадження, має право встановлювати конкретні процесуальні строки. В окремих випадках процесуальні строки можуть встановлювати й інші суб'єкти. Зокрема, п. 5 ч. 2 ст. 39 КПК України передбачає, що керівник органу досудового розслідування вправі погоджувати проведення слідчих (розшукових) дій та продовжувати строк їх проведення у випадках,

передбачених цим Кодексом. Відповідно до п. 1.13 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 р. № 53/5, строк проведення експертизи встановлює залежно від складності дослідження, експертного навантаження фахівців, керівник експертної установи (або заступник керівника чи керівник структурного підрозділу) у межах встановлених цією Інструкцією граничних строків проведення експертизи [139].

Для встановлення кримінальних процесуальних строків прокурор, слідчий суддя, суд мають ураховувати такі обставини:

- 1) граничні строки вчинення процесуальних дій або прийняття процесуальних рішень, що передбачені КПК України;
- 2) достатність часу для вчинення процесуальних дій або прийняття процесуальних рішень;
- 3) обставини, встановлені під час кримінального провадження;
- 4) відсутність перешкод для реалізації права на захист.

Процесуальні строки встановлює прокурор, слідчий суддя, суд у межах граничного строку, вони не можуть їх перевищувати. Граничний строк – максимально допустима тривалість процесуального строку, встановлена КПК України. Так, згідно з ч. 6 ст. 194 КПК України обов'язки, які становлять зміст особистого зобов'язання як запобіжного заходу, можуть бути покладені на підозрюваного, обвинуваченого на строк не більше двох місяців [81]. Проте встановлення прокурором, слідчим суддею, судом процесуальних строків КПК України не в усіх випадках пов'язує з граничним строком учинення відповідних процесуальних дій або прийняття процесуальних рішень. Відповідно до п. 4 ч. 2 ст. 36 КПК України на прокурора покладено повноваження доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення у встановлений прокурором строк слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій [81]. Варто зауважити, що прокурор самостійно визначає строки їх проведення з огляду на обставини відповідного кримінального

провадження та доцільність невідкладного проведення слідчих (розшукових) або інших процесуальних дій.

Кримінальний процесуальний кодекс України закріплює граничні строки прийняття процесуальних рішень і проведення слідчих дій під час кримінального провадження. Визначення часу проведення слідчих дій чи прийняття процесуальних рішень покладено на особу, яка їх здійснює, однак у межах граничних строків, визначених КПК України. У ч. 2 ст. 113 КПК України передбачено, що будь-яка процесуальна дія або сукупність дій під час кримінального провадження мають бути виконані без невиправданої затримки і в будь-якому разі не пізніше граничного строку, визначеного відповідним положенням цього Кодексу [81].

У деяких випадках КПК України встановлює такий термін, як «негайність». Відповідно до ч. 1 ст. 366 КПК України після останнього слова обвинуваченого суд негайно виходить до нарадчої кімнати для ухвалення вироку, про що головуючий оголошує присутнім у залі судового засідання [81]. У цьому випадку «негайно» чітко конкретизовано. Однак у більшості випадків КПК України чітко не визначає граничну межу негайного виконання процесуальної дії. Тобто КПК України визначення негайності строків покладає на прокурора, слідчого суддю, суд. Відповідно до ч. 2 ст. 189 КПК України клопотання про дозвіл на затримання підозрюваного, обвинуваченого з метою приводу розглядає слідчий суддя, суд негайно після одержання цього клопотання [81].

Особливості кримінальних процесуальних строків полягають у тому, що КПК України закріплює їх початок і закінчення, правила обчислення та порядок продовження процесуальних строків, їх поновлення, наслідки пропуску процесуальних строків тощо. Визначаючи межі кримінальних процесуальних строків, КПК України встановлює максимальну тривалість часу, протягом якого учасники кримінального провадження зобов'язані (мають право) прийняти процесуальне рішення або вчинити процесуальні дії [81; 96,

с. 361]. Мінімальну тривалість процесуального строку КПК України не встановлює.

Водночас О. Р. Михайленко стверджує, що закон не ототожнює початок перебігу строку з початком його обчислення [117, с. 62]. Для визначення моменту початку обчислення кримінального процесуального строку потрібно встановити момент початку його перебігу. Відповідно до ч. 5 ст. 115 КПК України, у разі обчислення днями й місяцями всіх процесуальних строків, за винятком строків тримання під вартою та строків проведення стаціонарної психіатричної експертизи, не враховують той день, з якого починається строк [81; 96, с. 361]. У разі обчислення кримінального процесуального строку годинами годину, з якої починають обчислювати строк, не враховують. Отже, кримінальні процесуальні строки, що обчислюють годинами, не включають годину, з якої починається такий строк, а у кримінальні процесуальні строки, які обчислюють днями й місяцями, не включають день, з якого починається такий строк. Тому момент початку кримінального процесуального строку настає раніше ніж момент початку його обчислення. Однак передбачено й винятки з правил. Так, у разі обчислення строків тримання під вартою та строків проведення стаціонарної психіатричної експертизи момент початку перебігу й обчислення строку збігаються. Зазначене зумовлено тим, що їх обчислюють з моменту фактичного затримання, взяття під варту чи поміщення до відповідного медичного закладу [96, с. 361].

Частина 1 ст. 115 КПК України регламентує, що строки, встановлені цим Кодексом, обчислюють годинами, днями й місяцями. У деяких випадках КПК України передбачає кримінальні процесуальні строки, тривалість яких визначають у добах і роках. Відповідно до ч. 1 ст. 597 КПК України за клопотанням компетентного органу іншої держави особа, щодо якої буде направлено запит про перейняття кримінального провадження, може триматися під вартою на території України не більше ніж сорок діб [81; 96, с. 362]. Згідно з ч. 1 ст. 289 КПК України, якщо протягом року з дня передачі особи на поруки колективу підприємства, установи чи організації вона не виправдає довіру

колективу, ухилятиметься від заходів виховного характеру й порушуватиме громадський порядок, загальні збори відповідного колективу можуть прийняти рішення про відмову від поручительства за взяту ними на поруки особу [81; 96, с. 361]. Кримінальні процесуальні строки, що обчислюють днями, підлягають переведенню в дні, а строки, що обчислюють роками, – у місяці, з подальшим обчисленням за відповідними правилами, встановленими ч. 3–7 ст. 115 КПК України.

В окремих випадках КПК України визначає строки, вказуючи на подію в кримінальному судочинстві, яка настане в конкретному кримінальному провадженні, що потягне за собою виникнення, зміну або припинення кримінальних процесуальних відносин. Так, до початку апеляційного розгляду особа, яка подала апеляційну скаргу, має право змінити та/або доповнити її (ч. 3 ст. 403 КПК України) [81; 96, с. 362].

Відповідно до ч. 2–4 ст. 115 КПК України процесуальні строки обчислюють годинами, днями і місяцями. Стаття 115 КПК України встановлює правила обчислення строків, що призводять до скорочення чи продовження процесуальних строків:

1) якщо закінчення строку, який обчислюють місяцями, припадає на той місяць, який не має відповідного числа, то строк закінчується в останній день цього місяця (ч. 4 ст. 115 КПК України);

2) якщо відповідну дію слід вчинити в суді або в органах досудового розслідування, то строк закінчується у встановлений час закінчення робочого дня в цих установах (ч. 6 ст. 115 КПК України);

3) якщо закінчення строку, який обчислюється днями або місяцями, припадає на неробочий день, останнім днем цього строку вважають наступний за ним робочий день, за винятком обчислення строків тримання під вартою та перебування в медичному закладі під час проведення стаціонарної психіатричної експертизи (ч. 7 ст. 115 КПК України) [81; 96, с. 36].

Варто зауважити, що в ч. 4 ст. 115 КПК України використовують термін «відповідне число останнього місяця». Згідно з положеннями

ст. 115 КПК України у разі обчислення процесуальних строків місяцями не враховують той день, з якого починається строк, то відповідним числом останнього місяця потрібно вважати число, з якого починається обчислення строку. Якщо місяць, на який припадає закінчення процесуального строку, не має такого числа, то відповідним числом останнього місяця необхідно вважати останнє число цього місяця. У випадку, якщо закінчення процесуального строку припадає на неробочий день, відповідним числом останнього місяця потрібно вважати наступний за ним робочий день [81]. Процесуальні строки тримання під вартою та строки перебування в медичному закладі під час проведення стаціонарної психіатричної експертизи починають обчислювати з моменту фактичного затримання, взяття під варту або поміщення до відповідного медичного закладу [81].

У ч. 6 ст. 115 КПК України зазначено, що закінчення процесуальних строків учинення певних дій залежить від закінчення робочого дня на організації, підприємстві чи установі (суд, органи та підрозділи Національної поліції України, Національне антикорупційне бюро України, Державне бюро розслідувань, прокуратура тощо). Тривалість робочого дня в органах і підрозділах Національної поліції України, Національному антикорупційному бюро України, Державному бюро розслідувань (зокрема органи досудового розслідування), суді, прокуратурі встановлюють закони, підзаконні нормативно-правові акти і правила внутрішнього трудового розпорядку. Суди загальної юрисдикції працюють за восьмигодинним робочим днем, який починається о восьмій годині, а закінчується о сімнадцятій годині. Також є визначена перерва з дванадцятої до тринадцятої години.

Отже, строк для виконання дій у суді спливає із закінченням робочого дня. Відповідно до ч. 1 ст. 53 КЗпП України напередодні святкових і неробочих днів тривалість роботи працівників скорочується на одну годину як за п'ятиденного, так і за шестиденного робочого тижня [53].

Під час обчислення процесуальних строків їх перерва не допускається. У зв'язку з цим включають до строків вихідні та святкові дні, а в разі обчислення

строку годинами – і неробочий час. У КЗпП України визначено поняття «вихідні дні» та «святкові і неробочі дні» (ст. ст. 67 і 73). Відповідно до ч. 1 ст. 67 КЗпП України для судів та органів досудового розслідування встановлено п'ятиденний робочий тиждень з двома вихідними днями на тиждень. Згідно з ч. 2 ст. 67 КЗпП України вихідним днем є неділя, а другий вихідний день (субота) встановлюють підзаконні нормативні акти і правила внутрішнього трудового розпорядку. У ч. 1 ст. 73 КЗпП України закріплено виключний перелік святкових днів [53].

Відповідно до положень ст. 115 КПК України, якщо закінчення процесуального строку припадає на святковий, неробочий або вихідний день, то останнім днем цього строку вважають наступний за ним робочий день [81]. Однак варто враховувати положення ч. 3 ст. 67 КЗпП України, відповідно до якої, якщо святковий або неробочий день збігається з вихідним днем, то такий день переносять на наступний після святкового або неробочого [53]. Винятком є обчислення строків тримання під вартою та перебування в медичному закладі під час проведення стаціонарної психіатричної експертизи.

Відповідно до ст. 116 КПК України процесуальні дії мають виконувати в установлені цим Кодексом строки [81]. Дотримання процесуальних строків полягає у виконанні всіма учасниками кримінального провадження слідчих або процесуальних дій у межах встановленого КПК України, прокурором, слідчим суддею, судом часу.

Кримінальний процесуальний кодекс України встановлює такі процесуальні строки, що є достатніми для прийняття процесуальних рішень чи проведення слідчих дій. Однак, з огляду на обставини конкретного кримінального провадження, встановлені процесуальні строки можуть бути недостатніми для прийняття процесуальних рішень чи проведення слідчих дій. У такому разі КПК України передбачає правила продовження та поновлення процесуальних строків.

Продовження процесуальних строків здійснює прокурор, слідчий суддя, суд лише у випадках, передбачених КПК України. Водночас КПК України чітко

визначає підстави й порядок продовження процесуального строку. Відповідно до ч. 3 ст. 197 КПК України, строк тримання під вартою може бути продовжений слідчим суддею в межах строку досудового розслідування в порядку, передбаченому КПК України. Сукупний строк тримання під вартою підозрюваного, обвинуваченого під час досудового розслідування не повинен перевищувати: 1) шести місяців – у кримінальному провадженні щодо нетяжкого злочину; 2) дванадцяти місяців – у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів [81].

Для продовження процесуального строку учасник кримінального провадження повинен подати клопотання до органу чи посадової особи, уповноважених КПК України на прийняття такого рішення. Відповідно до ч. 1 ст. 153 КПК України прокурор має право звернутися до слідчого судді, суду із клопотанням про продовження строку тимчасового обмеження і користуванні спеціальним правом [81].

Процесуальні строки підлягають продовженню лише за наявності підстав для цього. Доказування необхідності продовження процесуальних строків покладено на сторону кримінального провадження, що подала клопотання про продовження процесуальних строків. Відповідно до ст. 158 КПК України слідчий суддя, суд відмовляє в продовженні строку відсторонення від посади, якщо прокурор не доведе, що:

1) обставини, які стали підставою для відсторонення від посади, продовжують існувати;

2) сторона обвинувачення не мала можливості забезпечити досягнення завдань, заради яких було здійснено відсторонення від посади, іншими способами протягом дії попередньої ухвали.

Якщо сторона кримінального провадження, що подала клопотання, не доведе наявності підстав для продовження процесуальних строків, то таке клопотання не підлягає задоволенню та строк не буде продовжено.

Однією з найважливіших гарантій дотримання прав і законних інтересів учасників кримінального провадження є положення ст. 116 КПК України, де

зазначено, що для учасників кримінального провадження процесуальний строк не вважають пропущеним, якщо скаргу або інший документ здано до закінчення строку на пошту або передано особі, уповноваженій їх прийняти, за винятком осіб, яких тримають під вартою або які перебувають у медичному чи психіатричному стаціонарі, спеціальній навчально-виховній установі, для яких процесуальний строк не вважають пропущеним, якщо скаргу або інший документ подано службовій особі відповідної установи до закінчення строку [81].

Ще одним критерієм, за яким можна класифікувати процесуальні строки, є форма вираження диспозиції норми права, у якій вони встановлені. Так, Г. Б. Петрова поділяє процесуальні строки за цим критерієм на три групи:

- 1) уповноважуючі;
- 2) зобов'язуючі;
- 3) забороняючі [128, с. 45].

Від приналежності до однієї із зазначених груп залежать правові наслідки неотримання процесуальних строків. Зі спливанням уповноважуючого строку, якщо не було поновлено такий строк у передбаченому законом порядку, припиняється певне право учасника кримінального провадження. Відповідно до положень КПК України закінчення строку подання апеляційної скарги, встановленого ч. 2, 3 ст. 395 КПК України, призводить до припинення права учасника кримінального провадження на апеляційне оскарження, а також до набрання вироком або ухвалою суду першої інстанції законної сили (ч. 1 ст. 532 КПК України) [81].

Спливання зобов'язуючого строку не тягне за собою припинення обов'язку учасника кримінального провадження прийняти процесуальне рішення або провести слідчу дію. Крім того, прийняті процесуальні рішення та проведені слідчі дії після спливання такого строку визнають допустимими. У такому випадку закінчення процесуального строку не звільняє учасника кримінального провадження від обов'язку прийняти процесуальне рішення або провести слідчу дію. Відповідно до ч. 4 ст. 295 КПК України прокурор, який

уповноважений розглядати питання продовження строку досудового розслідування, зобов'язаний розглянути клопотання не пізніше трьох днів з дня його отримання, але в будь-якому разі до спливання строку досудового розслідування [81].

Спливання забороняючого строку призводить до того, що процесуальні рішення та слідчі дії, що були прийняті або проведені після закінчення такого строку, можуть бути визнані недопустимими.

Згідно з ч. 1 ст. 117 КПК України пропущений з поважних причин строк повинен бути поновлений за клопотанням заінтересованої особи ухвалою слідчого судді, суду. Поновлення процесуального строку передбачає встановлення учасникам кримінального провадження ухвалою слідчого судді, суду додаткового проміжку часу для вчинення процесуальної дії за умови пропуску строку з поважних причин. У випадку поновлення процесуального строку процесуальні дії учасників кримінального провадження вважають виконаними у встановлений законом строк, а правові наслідки пропуску процесуального строку втрачають правове значення. Наприклад, відповідно до ч. 3 ст. 532 КПК України, якщо строк апеляційного оскарження буде поновлено, вважають, що вирок чи ухвала суду, ухвала слідчого судді не набрала законної сили.

Процесуальний строк може бути поновлений лише за умови його пропуску з поважних причин. Поважними причинами пропуску процесуального строку визнають обставини, які не залежать від волі заінтересованої особи й перешкодили їй виконати процесуальні дії в межах встановленого законом, прокурором, слідчим суддею, судом проміжку часу. До них належать:

- 1) обставини непереборної сили (епідемії, військові події, стихійні лиха або інші схожі обставини);
- 2) відсутність особи в місці проживання протягом тривалого часу внаслідок відрядження;

3) тяжка хвороба або перебування в закладі охорони здоров'я у зв'язку з лікуванням або вагітністю за умови неможливості тимчасово залишити цей заклад;

4) смерть близьких родичів, членів сім'ї чи інших близьких осіб або серйозна загроза їхньому життю;

5) несвоєчасне одержання процесуальних документів (наприклад, несвоєчасне одержання копії вироку);

6) інші обставини, які об'єктивно унеможливають вчинення процесуальної дії у встановлений строк. Зазначені обставини підлягають підтвердженню учасником кримінального провадження шляхом подання відповідних документів або їхніх копій.

Процесуальний строк підлягає поновленню виключно за клопотанням заінтересованої особи, яке заявляють слідчому судді, суду. Таке клопотання заявляють у письмовій формі, воно повинно висвітлювати обставини, які унеможливили вчинення процесуальної дії у встановлений законом, прокурором, слідчим суддею, судом процесуальний строк. За загальним правилом, клопотання про поновлення пропущеного процесуального строку подають одночасно з виконанням учасником кримінального провадження процесуальної дії, строк виконання якої був пропущений. Неподання такого клопотання тягне за собою правові наслідки, аналогічні наслідкам відмови в поновленні процесуального строку.

Процесуальні строки в кримінальному провадженні можна класифікувати відповідно до загальноприйнятого в теорії права поділу строків за юридичними наслідками, а саме:

1) правовстановлюючі (правоутворюючі) строки, що зумовлюють виникнення правовідносин (строк-момент, з якого в особи виникає право користуватися послугами захисника, строки на оскарження процесуальних дій тощо);

2) правозмінюючі строки (наприклад, з моменту винесення постанови про притягнення як обвинуваченого в підозрюваного змінюється статус і він стає обвинуваченим, хоча процесуальні правовідносини загалом зберігаються);

3) правоприпиняючі (правообмежуючі) строки (строк, протягом якого особа перебуває під вартою).

Загалом підстави для класифікації процесуальних строків можуть бути найрізноманітнішими. Не претендуючи на висвітлення вичерпного переліку підстави для класифікації процесуальних строків, ми виокремили лише деякі з них, які впливають з нормативного визначення процесуальних строків у КПК України й наукової доктрини, мають теоретичне і практичне значення. Зокрема, КПК України дає змогу класифікувати процесуальні строки за критерієм часового вияву (строки-періоди і строки-моменти) та за суб'єктами, які встановлюють тривалість процесуальних строків (строки, встановлені законодавцем, і строки, встановлені прокурором, слідчим суддею або судом) [92, с. 355–356]. Цей Кодекс характеризує процесуальні строки як встановлені законом (а в окремих випадках – підзаконними нормативно-правовими актами), прокурором, слідчим суддею, судом або іншими уповноваженими суб'єктами проміжки часу, у межах яких учасники кримінального провадження зобов'язані (мають право) приймати процесуальні рішення або вчиняти процесуальні дії чи утриматися від їх учинення та які обчислюють годинами, днями й місяцями або визначають за вказівкою на подію. Положення КПК України чітко врегульовують порядок встановлення процесуальних строків прокурором, слідчим суддею, судом, закріплюють правила їх обчислення та вимоги щодо їх дотримання, передбачають наслідки пропуску процесуальних строків і порядок поновлення строків, пропущених з поважних причин.

Висновки до розділу 1

Підбиваючи підсумки викладеного у розділі, варто зауважити про глибокі історичні корені поняття процесуальних строків і засади їх розумності. У процесі становлення національного кримінального процесу законодавець намагався розв'язати проблему затягування процедури кримінального переслідування та обирав різні засоби запобігання цьому, зокрема шляхом встановлення граничних строків кримінального процесу та спрощених процедур його здійснення. Розвиток кримінального процесуального законодавства, що діяв на теренах України, призвів до формування в XIX ст. принципу швидкості судочинства як визначальної ідеї кримінального процесу. Дореволюційний законодавець вирішував питання затягування кримінального провадження та граничності процесуальних строків шляхом спрощених проваджень, встановлення яких обумовлено прагненням скоротити терміни судочинства, заощадити сили й засоби органів кримінальної юстиції, розподіливши їх адекватно за складністю кримінальних справ. Вагомим кроком визнано наділення учасників процесу правом звернення до уповноважених осіб зі скаргою на повільність розгляду справи. Наукова доктрина того часу наполягала на важливості подолання повільності судових процесів, його нескінченного затягування. В останньому випадку важливе значення мало встановлення межі розгляду кримінальної справи по суті у вигляді постанови остаточного вироку, після якого дослідження фактичних обставин справи не допускалося, і тим самим встановлювали межу кримінального переслідування особи. Проте проблеми повільності й неоперативності провадження в кримінальній справі залишалися актуальними.

За радянських часів законодавець також здійснював спроби пришвидшити кримінальне провадження шляхом встановлення спрощених процедур й обмежених процесуальних строків. Однак здебільшого це зумовлено не дотриманням загальної засади розумності строків кримінального провадження, а пришвидшенням кримінального провадження як інструменту

репресивної політики антидемократичного режиму. Радянському кримінальному процесу були властиві запровадження процесуального спрощення, згортання процесуальних гарантій особи, скорочення строків розслідування для пришвидшення роботи репресивного апарату. Лише в 1960-х рр. сформувалася тенденція до пришвидшення кримінального провадження з метою так званої процесуальної економії, що була пов'язана з прагненням законодавця забезпечити ефективний розгляд справ про злочини невеликої та середньої тяжкості. Тож еволюція наукової думки сприяла формулюванню принципу розумності процесуальних строків як загальної засади кримінального процесу.

Здійснене дослідження дало підстави виокремити різні погляди на правовий зміст процесуальних строків, аналіз яких засвідчив, що основні підходи до розуміння процесуальних строків ототожнюють визначення процесуальних строків з головними властивостями юридичного процесу. Лише процесуальні строки наділені такими ознаками: забезпечують динамізм процесуальної діяльності; упорядковують процесуальну діяльність; гарантують досягнення юридичного результату; регулюють процесуальні правовідносини.

Дотримання процесуальних строків є одним із критеріїв ефективності кримінального судочинства. Процесуальні строки як юридичні факти тягнуть за собою настання таких правових наслідків, як виникнення, зміна або припинення процесуальних прав та обов'язків учасників кримінального провадження. Процесуальні строки є процесуальною гарантією своєчасного прийняття процесуальних рішень і проведення процесуальних дій, що сприяє забезпеченню прав та законних інтересів учасників кримінального провадження.

Виокремлено критерії, за якими можна класифікувати строки під час кримінального процесу: 1) критерій часового вияву (строки-періоди і строки-моменти); 2) за суб'єктами, які встановлюють тривалість процесуальних строків (встановлені КПК України, іншими нормативно-правовими актами, встановлені прокурором, слідчим суддею або судом); 3) за юридичними

наслідками (правовстановлюючі (правоутворюючі), правозмінюючі, правоприпиняючі (правообмежуючі)).

Визначено, що процесуальні строки, крім норм КПК України, також встановлює Конституція України. Процесуальні строки можуть бути встановлені й відомчими підзаконними нормативними актами. Крім того, строки також встановлюють прокурор, слідчий суддя чи суд. Для встановлення кримінальних процесуальних строків прокурор, слідчий суддя, суд мають враховувати такі обставини: 1) граничні строки вчинення процесуальних дій або прийняття процесуальних рішень, що передбачені КПК України; 2) достатність часу для вчинення процесуальних дій або прийняття процесуальних рішень; 3) обставини, встановлені під час кримінального провадження; 4) відсутність перешкод для реалізації права на захист.

Доведено, що положення КПК України чітко регулюють порядок встановлення процесуальних строків, закріплюють правила їх обчислення та вимоги щодо їх дотримання, передбачають наслідки пропуску процесуальних строків і порядок поновлення строків, пропущених з поважних причин.

РОЗДІЛ 2

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ РОЗУМНОСТІ СТРОКІВ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

2.1 Процесуальні строки як гарантія конституційного права на свободу й особисту недоторканність у кримінальному процесі України

Євроінтеграція України є одним із пріоритетів внутрішньої та зовнішньої політики держави. Україна протягом тривалого часу поглиблює співробітництво в економічній, політичній та правовій сферах із країнами-членами ЄС з метою стати повноправним членом ЄС [98, с. 139].

Одним з найголовніших завдань держави є дотримання прав і свобод людини та громадянина. Зокрема, це стосується кримінальної процесуальної діяльності правоохоронних органів і судів. Основні права та свободи людини визначено в Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (1950 р.), ратифікованій Верховною Радою України 17 липня 1997 р. [98, с. 139]. Відповідно до ст. 5 ЄКПЛ кожен має право на свободу й особисту недоторканність. Крім того, кожен, кого заарештовано або затримано з метою провадження до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри в учиненні особою правопорушення або якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню особою правопорушення чи втечі після його вчинення, має негайно постати перед суддею чи іншою посадовою особою, якій закон надає право здійснювати судову владу, і йому має бути забезпечено розгляд справи судом упродовж розумного строку або звільнення під час провадження [57; 98, с. 139].

Аналізуючи судову практику ЄСПЛ, можна стверджувати, що значна кількість проваджень пов'язана з дотриманням строків під час досудового розслідування та судового розгляду, дотриманням строків під час затримання особи, тримання під вартою, судового розгляду, надання захисника,

повідомлення рідних, близьких та опікунів про затримання тощо [98, с. 139].

Також необхідно зазначити, що серед зазначених вище категорій скарг є скарги на надмірну тривалість розгляду справ судами, оскільки це порушує важливий принцип розумності строків. Дотримання такого принципу є надзвичайно важливим для здійснення правосуддя. Право на судовий розгляд справи «в розумні строки» належить до основних прав і свобод людини та громадянина. Затягування провадження є порушенням прав і свобод людини та громадянина. З метою уникнення затягувань запроваджують конкретні строки для проведення певних слідчих дій чи прийняття процесуальних рішень, строків досудового розслідування та судового розгляду, що можна вважати певною гарантією дотримання прав і свобод людини та громадянина під час кримінального провадження.

Для того щоб дослідити значення процесуальних строків як гарантії дотримання прав і свобод людини та громадянина, спершу необхідно з'ясувати, що таке «гарантія» та в чому вона полягає.

Відповідно до ст. 3 Конституції України права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження та забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави, вона гарантує їх дотримання [98, с. 140]. Це стосується і кримінальної процесуальної діяльності правоохоронних органів, під час якої найбільше обмежують права та свободи людей [58; 98, с. 140].

Проте не сформовано єдиного наукового підходу до визначення поняття «гарантія», що зумовлено багатогранністю його тлумачення. З'ясування сутності гарантій прав і свобод особи, осмислення системи гарантування загалом має важливе теоретичне і практичне значення [14, с. 24; 98, с. 140]. Однак запропоновані вченими дефініції по-різному висвітлюють зміст цього поняття [98, с. 140].

Слово «гарантія» в перекладі з французької мови означає «порука, умова, яка що-небудь забезпечує» [179, с. 144; 180, с. 113; 181, с. 481]. У Великому

тлумачному словнику сучасної української мови зазначено, що порука – це запевнення, гарантія в чому-небудь; узята на себе відповідальність за когось [133]. Умова – це необхідна обставина, яка унеможливорює здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь [200]. Забезпечення (забезпечувати) – це створення надійних умов для здійснення чого-небудь; гарантування чогось [38].

Крім того, у словнику також є визначення поняття «юридичні гарантії». Відповідно до тлумачного словника української мови юридичні гарантії – це законодавчо закріплені засоби охорони прав і свобод громадян, способи їх реалізації, а також засоби охорони правопорядку, інтересів суспільства й держави [215].

На думку В. М. Корнукова, усе, що в певний спосіб сприяє досягненню конкретних результатів або забезпечує певний стан, може трактуватися як гарантія відповідної діяльності або стану, тому що сприяє діяльності, захищає стан, тобто гарантує їх. Крім того, зазначає автор, загальне поняття гарантії часто доволі умовне, змінне, динамічне, оскільки те, що в одному випадку є гарантією, в іншому випадку не є нею [60, с. 59].

Юридичні гарантії С. О. Комаров визначає як сукупність умов і засобів, що надають можливість безперешкодно реалізувати правові норми, користуватися суб'єктивними правами й виконувати юридичні обов'язки [56, с. 280]. Учені М. І. Матузов і В. М. Корельський трактують юридичні гарантії як систему соціально-економічних, політичних, етичних, юридичних, організаційних передумов, умов, засобів і способів, що створюють рівні можливості особи для реалізації своїх прав, свобод та інтересів [59, с. 504; 115, с. 275]. Водночас Л. Д. Воєводін зазначає, що юридичні гарантії – це певні умови й засоби, що спрямовані забезпечувати, гарантувати нормальне, тобто встановлене законом, функціонування певного суспільного і правового інституту [21, с. 37]. Юридичні гарантії, на думку М. В. Цвіка, В. Д. Ткаченка та Л. Л. Богачової, – це система соціально-економічних, моральних, політичних

та юридичних умов, засобів і способів, що забезпечують їхню фактичну реалізацію, охорону та надійний захист [207, с. 14].

Схожу позицію обстоює О. І. Наливайко, який вважає, що юридичні гарантії – це достатній рівень економічного, соціального й культурного розвитку суспільства, надійний юридичний захист, зокрема можливість звернутися за захистом до міжнародних організацій [121, с. 145], а також Н. Г. Шукліна, яка доводить, що юридичні гарантії – це сукупність соціальних, економічних, політичних, правових та інших прийомів, механізмів і методів, які дають змогу реалізовувати й забезпечувати на практиці закріплені в Конституції права і свободи людини і громадянина [211, с. 133].

Тож, на нашу думку, юридичними гарантіями необхідно вважати систему прийомів, механізмів і методів, що надають можливість безперешкодно реалізувати правові норми, користуватися суб'єктивними правами й виконувати юридичні обов'язки.

Далі, на наше переконання, необхідно визначити поняття «процесуальні гарантії». Так, у юридичній літературі процесуальні гарантії тлумачать як встановлені законом засоби та способи, що сприяють успішному здійсненню правосуддя, захисту прав і законних інтересів особи [2, с. 59].

На думку П. А. Лупинської, процесуальні гарантії – це правові засоби, що забезпечують можливість виконувати процесуальні обов'язки та використовувати процесуальні права суб'єктами кримінального провадження [198]. Схожу точку зору обстоюють В. В. Молдован і Р. С. Кацавець, які зазначають, що процесуальні гарантії – це встановлені законом норми, які забезпечують здійснення завдань кримінального провадження шляхом надання всім учасникам кримінального провадження процесуальних прав та обов'язків, які необхідно виконувати [120].

Однак таку позицію ми не поділяємо, оскільки здійснений аналіз визначень понять «процесуальні гарантії» засвідчує, що вони різняться не лише за стилістичним викладенням, а й за змістом. Гарантіями є способи та засоби, що забезпечують здійснення прав й обов'язків учасників процесу. Гарантіями

прав учасника можуть бути інші його права, а також обов'язки органів, що здійснюють кримінальне судочинство [17]. Тобто поняття «гарантії» охоплює всю сукупність об'єктивних і суб'єктивних чинників, спрямованих на реалізацію прав та свобод, на усунення можливих перешкод для їх повного або належного здійснення.

У ст. 2 КПК України передбачено процесуальні гарантії, які повинні забезпечувати виконання завдань кримінального судочинства. Вони є фундаментальною категорією кримінального процесу й мають не лише науково-методологічне значення для розроблення засад кримінального судочинства, а й практичне значення для забезпечення функціонування всіх його інститутів, окремих норм, реалізації процесуальних прав і законних інтересів усіх його суб'єктів [130].

Кримінальні процесуальні гарантії у кримінальному провадженні полягають у створенні певних умов для забезпечення прав і законних інтересів усіх учасників кримінального провадження. Їх цінність полягає в тому, що вони передбачені чинним КПК України та обов'язкові для виконання всіма учасниками кримінального провадження.

Процесуальні гарантії, зазначає П. С. Елькінд, – це засоби та умови, які забезпечують виконання завдань кримінального провадження та охорони прав особи. Крім того, авторка виокремлює такі процесуальні гарантії: 1) процесуальні права та обов'язки учасників кримінального провадження; 2) засади кримінального провадження; 3) кримінальна процесуальна форма; 4) контроль за законністю процесуальних дій; 5) заходи забезпечення кримінального провадження; 6) кримінальні процесуальні санкції [213, с. 67].

Так, в Основному Законі визначено, що Україна є демократичною, правовою державою; у ній визнаний і діє принцип верховенства права; Конституція України має найвищу юридичну силу; закони й інші нормативно-правові акти приймають на підставі Конституції України, повинні відповідати їй; людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнані в Україні найвищою соціальною цінністю; права та свободи людини, їх

гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави; утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави; права й свободи людини та громадянина захищаються судом; правосуддя в Україні здійснюють виключно суди [58].

Відповідно до ч. 1 ст. 29 Конституції України кожна людина має право на свободу й особисту недоторканність. Конституційний Суд України неодноразово зазначав, що право на свободу та особисту недоторканність є одним з визначальних і фундаментальних конституційних прав людини. Наявність свободи в особи є однією з передумов її розвитку та соціалізації; право на свободу передбачає можливість вибору власної поведінки з метою вільного та всебічного розвитку, самостійно діяти відповідно до власних рішень й задумів, визначати пріоритети, робити все, що не заборонено законом, безперешкодно і на власний розсуд пересуватися територією держави, обирати місце проживання тощо; право на свободу означає, що особа є вільною у своїй діяльності від зовнішнього втручання, за винятком обмежень, які встановлені Конституцією та законами України [166; 167; 168; 169].

Конституційний Суд України неодноразово зауважував, що право на свободу й особисту недоторканність не є абсолютним і може бути обмежене, але тільки на підставах та в порядку, які визначені в законі [167; 168]. Обмеження конституційного права на свободу й особисту недоторканність має здійснюватися з дотриманням конституційних гарантій захисту прав і свобод людини й громадянина.

Обмеження щодо реалізації конституційних прав і свобод не можуть бути свавільними й несправедливими, вони мають переслідувати легітимну мету, бути обумовленими суспільною необхідністю досягнення цієї мети, пропорційними, обґрунтованими; у разі обмеження конституційного права або свободи законодавець зобов'язаний запровадити таке правове регулювання, яке надасть можливість оптимально досягти легітимної мети з мінімальним втручанням у реалізацію цього права або свободи та не порушувати сутнісний зміст такого права [166; 168].

Визначення в Конституції України ролі прав і свобод людини в діяльності держави ґрунтується на якісно новому баченні суті держави як публічно-правового союзу народу, угоди щодо мети й завдань держави, її політико-правового та соціального призначення.

З теоретично-правової позиції нове бачення співвідношення інтересів людини й суспільства, держави і людини, обґрунтовано зазначає О. В. Шпотаківська, може бути сформоване шляхом не протиставлення одних інтересів іншим, оголошення державних чи особистих інтересів пріоритетними, а встановлення реального співвідношення інтересів, що охоплене не спрощеним поняттям переваги інтересів людини, а складним діалектичним поєднанням цих інтересів, яке враховує як пріоритет, так і паритет, баланс, узгодження, гармонізацію інтересів: в одному випадку існує пріоритет публічних (суспільних) інтересів, в іншому – пріоритет приватних (особистих) інтересів або їх поєднання [210, с. 69]. Таку думку поділяють й інші автори [176, с. 54].

Загалом схвалюючи цей підхід до співвідношення публічних і приватних інтересів у кримінальному процесі, вважаємо за доцільне акцентувати увагу на тому, що, Конституція України сприяє встановленню мінімально необхідних для ефективного розвитку суспільства й захисту держави обмежень і вимог, паритету інтересів суспільства і держави, при цьому надає перевагу правам та свободам людини, її особистим інтересам.

Розв'язання загальної проблеми – співвідношення приватних і публічних засад у кримінальному процесі – сприятиме визначенню меж діяльності правоохоронних органів та суду щодо втручання в охоронювані законом правовідносини.

Учений М. С. Строгович вважав, що процесуальні гарантії в кримінальному судочинстві – це «встановлені законом засоби, за допомогою яких громадяни, які беруть участь у кримінальному процесі, можуть захищати свої права та інтереси» [189, с. 13].

На думку Л. Д. Удалової, процесуальні гарантії – це передбачені кримінальним процесуальним законом засоби забезпечення завдань кримінального судочинства та охорони прав і законних інтересів осіб, які беруть у ньому участь [98, с. 140; 199, с. 23].

Процесуальними гарантіями вважають також встановлені кримінальним процесуальним правом засоби і способи, спрямовані забезпечувати здійснення прав та обов'язків учасників кримінально-процесуальної діяльності й досягнення мети кримінального судочинства [118, с. 44], а також сукупність встановлених законом правових норм, що забезпечують законний та обґрунтований розгляд кожної кримінальної справи, виконання інших завдань кримінального судочинства, правові засоби, що забезпечують усім суб'єктам кримінальної процесуальної діяльності можливість реально виконувати свої обов'язки, використовувати надані права [27, с. 16–17].

Процесуально-правові гарантії визначають лише як правові засоби, що містяться в нормах і забезпечують усім суб'єктам кримінально-процесуальної діяльності можливість виконувати обов'язки й використовувати надані права [4, с. 52; 5, с. 39], або як визначені процесуальним законом засоби забезпечення ефективного функціонування кримінального процесу [109, с. 23].

Кримінальними процесуальними гарантіями вважають ті засоби, що встановлені кримінально-процесуальними нормами для реалізації завдань кримінального судочинства, насамперед – захисту прав і законних інтересів осіб, яких притягають до кримінальної відповідальності [11, с. 21].

На думку В. М. Трофименка, кримінальні процесуальні гарантії є частиною правового статусу особи, оскільки за допомогою таких гарантій можна реалізувати права, свободи та обов'язки людини і громадянина. Крім того, зазначає автор, кримінальні процесуальні гарантії спрямовані на забезпечення встановленого законом функціонування певного суспільного чи правового інституту [98, с. 140; 196, с. 20].

Досліджуючи питання гарантій особи в кримінальному процесі, Ю. П. Аленін та Ю. О. Гурджі дійшли обґрунтованого висновку, що такі

гарантії мають публічний характер [98, с. 140]. Аргументуючи свою позицію, правники стверджують, що теоретична значущість питання щодо публічної сутності гарантій прав особи в кримінальному судочинстві обумовлена таким: по-перше, увагою, яку сучасна теорія держави і права, теорія прав людини, конституційне право, теорія кримінального процесу привертає до становища особи, її інтересів у «структурі цінностей» держави, а також переорієнтації правозастосовної практики на природно-правові цінності; по-друге, запитом законотворчої практики на розроблення системи гарантій прав особи й механізму їх реалізації під час здійснення правосуддя. Такий «запит» може бути сформульований тільки там, де значення окремої особи належить до найважливіших державних і суспільних цінностей. Зазначене притаманне країнам, правова політика яких визначена завданням формування правової держави.

Правова політика як особлива форма вираження державної політики, спосіб юридичної легітимації, закріплення та здійснення політичного курсу держави, волі її офіційних лідерів і владних структур реалізується насамперед у Конституції, законах, інших основних нормативно-правових актах. Саме це визначає нормативно-правовий аспект розгляду джерел публічності гарантій прав особи в кримінальному судочинстві. Найважливішим є положення конституційного права про нормативність Конституції України, зокрема конституційних настанов і принципів. Результат нормативності перших (ст. 1 Конституції України) – юридичне закріплення правових орієнтирів, цільових настанов для організації правового регулювання та правозастосовної діяльності. Своєю чергою, нормативність конституційних принципів (ст. 3) обумовлює спрямований вплив на правову систему, надає їм статус конституційно-правових принципів, якими мають керуватися всі правотворчі та правозастосовні органи, громадяни й інші суб'єкти конституційно-правових відносин [6, с. 31].

Висвітлені наукові позиції вкотре підкреслюють, що не можна вважати кримінальними процесуальними гарантіями всю сукупність процесуальних

норм або весь порядок кримінального судочинства. Така позиція, слушно зауважує О. Г. Яновська, позбавила б розмову про гарантії предметності, зробила б її досить непевною й малоперспективною як у теоретичному, так і в практичному плані. Наділивши роллю гарантій усю об'єктивну реальність, ми тим самим послабили б «відповідальність» за ті чи інші порушення інтересів учасників кримінального процесу, суттєво ускладнили б усвідомлення шляхів зміцнення таких правових гарантій у судочинстві [225, с. 28–29].

Отже, кримінальними процесуальними гарантіями необхідно вважати систему правових засобів і методів, що забезпечують реалізацію процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків учасниками кримінального провадження [28, с. 15; 98, с. 140].

Знаний вчений М. А. Погорецький виокремлює такі ознаки кримінальних процесуальних гарантій: 1) встановлені законом способи та засоби; 2) спрямованість на захист прав і законних інтересів учасників кримінального провадження; 3) спрямованість на забезпечення виконання завдань кримінального провадження [130].

З огляду на викладене вище, можна стверджувати, що ознаки кримінальних процесуальних гарантій, виокремлені М. А. Погорецьким, лише частково характеризують кримінальні процесуальні гарантії.

Кримінальні процесуальні гарантії можна реалізувати лише в межах кримінальних процесуальних відносин, що регулюють кримінальне процесуальне законодавство. Такі відносини виникають лише під час кримінального провадження, у межах якого учасники такого провадження реалізують свої процесуальні права й виконують процесуальні обов'язки.

Таким чином, кримінальні процесуальні гарантії спрямовані на здійснення процесуальних прав і виконання процесуальних обов'язків усіма учасниками кримінального провадження, зокрема на виконання повноважень осіб, що здійснюють кримінальне провадження. Ураховуючи положення ст. 2 КПК України, вважаємо, що кримінальні процесуальні гарантії спрямовані на забезпечення виконання завдань кримінального провадження.

Тому, доцільним є подальше висвітлення видів кримінальних процесуальних гарантій, висвітлення їхньої сутності та підвищення ефективності стосовно досягнення мети й виконання завдань кримінального судочинства, однак це є предметом окремих наукових досліджень.

Визначивши поняття «кримінальні процесуальні гарантії», необхідно з'ясувати сутність принципу забезпечення права на свободу й особисту недоторканність під час кримінального процесу, встановити, які процесуальні строки є гарантом права на свободу й особисту недоторканність у кримінальному процесі України.

Принцип забезпечення права на свободу й особисту недоторканність, закріплений у ст. 29 Конституції України, спрямований на забезпечення процесуальних умов, які унеможливають порушення прав і свобод осіб, що є учасниками кримінального провадження.

Недоторканність особи, зазначає В. І. Маринів, – це гарантована державою особиста свобода й безпека, що полягає в недопущенні, припиненні та покаранні посягань на життя, здоров'я, тілесну недоторканність і статеву свободу, честь і гідність, моральну й індивідуальну свободу особи, яка полягає в наданні їй можливості розпоряджатися собою і за власним бажанням визначати місце перебування [114].

Одним із видів свободи є свобода пересування. Сучасна людина повинна мати можливість вільно пересуватися територією своєї країни. Проте інколи під час кримінального провадження постає необхідність в обмеженні цього права особи, яку підозрюють або обвинувачують у вчиненні кримінального правопорушення. Таке обмеження можливе лише в разі застосування передбачених чинним кримінальним процесуальним законодавством заходів, зокрема заходів забезпечення кримінального провадження (запобіжних заходів).

Відповідно до ст. 29 Конституції України кожному заарештованому чи затриманому має бути невідкладно повідомлено про мотиви арешту чи затримання, роз'яснено його права та надано можливість з моменту затримання

захищати себе особисто, користуватися правничою допомогою захисника [58]. Аналогічне положення має ч. 2 ст. 5 ЄКПЛ.

Згідно з чинним кримінальним процесуальним законодавством України обмежити право на свободу й особисту недоторканність можна шляхом затримання особи в порядку, визначеному КПК України, застосування до особи запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту чи тримання під вартою [98, с. 141].

Відповідно до положень КПК України, законодавець визначає законне затримання (ст. 207 – затримання будь-якою особою правопорушника) і затримання уповноваженою службовою особою (ст. 208 КПК України), водночас особа (правопорушник) є затриманою з моменту, коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд з уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою [98, с. 141]. Строк затримання особи без ухвали слідчого судді, суду не може перевищувати сімдесяти двох годин з моменту затримання.

Отже, затримання особи обмежує право особи на свободу протягом 72 годин, однак відлік цього часу починається з моменту, коли особа силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою. На законодавчому рівні строк законного затримання не визначено [98, с. 141]. Відповідно до ч. 3 ст. 207 КПК України кожен, хто не є уповноваженою службовою особою (особою, якій законом надане право здійснювати затримання) і затримав відповідну особу в порядку, передбаченому КПК України, зобов'язаний негайно доставити її до уповноваженої службової особи або негайно повідомити уповноважену службову особу про затримання та місцезнаходження особи, яку підозрюють у вчиненні кримінального правопорушення [98, с. 141].

Затримана особа може бути обмежена у свободі пересування на невизначений законом строк, а недотримання принципу забезпечення права на свободу й особисту недоторканність є порушенням не тільки норм чинного

кримінального процесуального законодавства, а й, в окремих випадках, кримінального законодавства [98, с. 141].

У такому разі необхідно враховувати положення ч. 2 ст. 12 КПК України, яка передбачає, що у разі позбавлення свободи, затриманій особі повинно бути в найкоротший строк, але не пізніше 72 годин з моменту затримання вручено вмотивоване судове рішення про тримання під вартою, або затримана особа повинна бути негайно звільнена. Момент затримання в такому випадку треба рахувати з часу законного затримання, а не з часу доставлення до уповноваженої службової особи.

У контексті виконання ст. 5 ЄКПЛ в частині негайного доставлення затриманої особи до суду потрібно зауважити, що відповідно до ч. 2 ст. 211 КПК України затримана без ухвали слідчого судді, суду особа не пізніше шістдесяти годин з моменту затримання повинна бути звільнена або доставлена до суду для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу [98, с. 142].

Ще одним обмеженням права особи на свободу та особисту недоторканність є запобіжний захід у вигляді домашнього арешту і тримання під вартою [98, с. 142].

Так, відповідно до ст. 181 КПК України домашній арешт полягає в забороні підозрюваному, обвинуваченому залишати житло цілодобово або в певний період доби, що, своєю чергою, обмежує права особи на свободу й особисту недоторканність [81]. Для захисту цього права чинне кримінальне процесуальне законодавство визначило певні обмеження в тривалості зазначеного запобіжного заходу [98, с. 142].

Відповідно до ст. 181 КПК України строк дії ухвали слідчого судді про тримання особи під домашнім арештом не може перевищувати двох місяців, що становить загальний термін проведення досудового розслідування після оголошення особі підозри про вчинення кримінального правопорушення. Проте строк тримання особи під домашнім арештом може бути продовжено в межах строку досудового розслідування, але сукупний строк тримання особи під

домашнім арештом під час досудового розслідування не може перевищувати шести місяців. Після закінчення цього строку ухвала про застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту припиняє свою дію і запобіжний захід вважають скасованим [81; 98, с. 142].

Ще одним запобіжним заходом, який обмежує права особи на свободу й особисту недоторканність, є тримання під вартою. Відповідно до ст. 184 КПК України запобіжний захід у вигляді тримання під вартою не може бути застосований, окрім як: 1) до особи, яку підозрюють або обвинувачують у вчиненні кримінального правопорушення, за який законом передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, – виключно в разі, якщо прокурор, крім наявності підстав, передбачених ст. 177 КПК України, доведе, що підозрюваний, обвинувачений не виконав обов’язки, покладені на нього під час застосування іншого, раніше обраного запобіжного заходу, або не виконав у встановленому порядку вимог щодо внесення коштів як застави та надання документа, що це підтверджує; 2) до раніше судимої особи, яку підозрюють або обвинувачують у вчиненні кримінального правопорушення, за яке законом передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк до трьох років, виключно в разі, якщо прокурор, крім наявності підстав, передбачених ст. 177 КПК України, доведе, що перебуваючи на волі, ця особа переховувалася від органу досудового розслідування чи суду, перешкоджала кримінальному провадженню або їй повідомлено про підозру в учиненні іншого кримінального правопорушення; 3) до раніше несудимої особи, яку підозрюють чи обвинувачують у вчиненні кримінального правопорушення, за яке законом передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк до п’яти років, – виключно в разі, якщо прокурор, крім наявності підстав, передбачених ст. 177 КПК України, доведе, що перебуваючи на волі, ця особа переховувалася від органу досудового розслідування чи суду, перешкоджала кримінальному провадженню або їй повідомлено про підозру в учиненні іншого кримінального правопорушення; 4) до раніше не судимої особи, яку підозрюють або

обвинувачують у вчиненні кримінального правопорушення, за який законом передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк понад п'ять років; 5) до раніше судимої особи, яку підозрюють або обвинувачують у вчиненні кримінального правопорушення, за який законом передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк понад три роки; 6) до особи, яку розшукують компетентні органи іноземної держави за кримінальне правопорушення, у зв'язку з яким може бути вирішено питання про видачу особи (екстрадицію) такій державі для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку, у порядку й на підставах, передбачених розділом IX КПК України або міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України [81].

Проте запобіжний захід у вигляді тримання під вартою також має часові межі. Так, відповідно до ч. 3 ст. 197 КПК України сукупний строк тримання під вартою підозрюваного, обвинуваченого під час досудового розслідування не повинен перевищувати: 1) шести місяців – у кримінальному провадженні щодо нетяжкого злочину; 2) дванадцяти місяців – у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів [81].

Отже, під час досудового розслідування чітко визначено часові межі тривалості застосування запобіжних заходів, що обмежують конституційне право особи на свободу й особисту недоторканність. Це максимально забезпечує дотримання аналізованого права в кримінальному провадженні, захищаючи осіб від надмірного, неприпустимого примусу.

Водночас, розглянувши положення КПК України та судову практику, можна стверджувати, що питання про порушення конституційного права особи на свободу й особисту недоторканність під час судового розгляду є проблемним і дискусійним. Порушення права особи на свободу й особисту недоторканність може бути спричинене довготривалим судовим процесом за участю осіб, які перебувають під вартою чи домашнім арештом, оскільки максимальний строк заходів забезпечення кримінального провадження під час судового розгляду на законодавчому рівні не визначено.

Відповідно до п. 1 ст. 6 ЄКПЛ кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи впродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, передбаченим законом, який встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення [57].

Проаналізувавши судову практику ЄСПЛ, зокрема рішення від 10 лютого 2011 р. у справі «Харченко проти України», можна дійти висновку, що в Україні досить часто відбувається порушення права на свободу й особисту недоторканність саме тривалістю тримання осіб під вартою чи домашнім арештом під час судового розгляду справи. Основні проблеми чинного кримінального процесуального законодавства України та судової практики полягають у порушенні пп. с п. 1 ст. 5 ЄКПЛ щодо періоду часу, протягом якого тримання під вартою здійснювали без судового рішення після закінчення досудового розслідування та до початку підготовчого провадження (судового розгляду), а також щодо рішень суду, прийнятих на стадії судового розгляду, які не визначають строків подальшого тримання під вартою чи домашнього арешту, залишаючи без змін обраний на стадії досудового розслідування запобіжний захід, а не продовжуючи строк застосування такого заходу [154].

Відповідно до рішення ЄСПЛ від 3 жовтня 2006 р. у справі «МакКей проти Сполученого Королівства» визначення строків тривалості запобіжних заходів, що обмежують право особи на свободу й особисту недоторканність, полягає в запобіганні свавільному чи невиннованому позбавленню свободи [162].

Проаналізувавши практику застосування ЄСПЛ п. 3 ст. 5 ЄКПЛ, зокрема рішення від 6 листопада 2008 р. у справі «Єлоєв проти України», рішення від 21 грудня 2000 р. у справі «Яблонський проти Польщі», рішення від 4 жовтня 2001 р. у справі «Іловецький проти Польщі», можна дійти висновку, що після спливу певного проміжку часу існування лише обґрунтованої підозри перестає бути підставою для позбавлення особи свободи. Також для подальшого тримання під вартою чи домашнім арештом національні суди повинні у своїх

рішеннях зазначати наявність інших обґрунтованих підстав для продовження застосування таких обмежень [164].

Крім того, Конституційний Суд України ухвалив рішення від 23 листопада 2017 р. у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення ч. 3 ст. 315 КПК України, у якому зазначено, що обґрунтованість застосування домашнього арешту й тримання під вартою має піддаватися судовому контролю через певні проміжки часу з метою перевірки наявності чи відсутності ризиків, зазначених у ст. 177 КПК України, зокрема, після закінчення досудового розслідування, коли деякі ризики вже можуть зникнути та такий захід необхідно скасувати [168].

Також, в рішеннях ЄСПЛ від 9 січня 2003 р. у справі «Шишков проти Болгарії» та рішенні від 10 червня 2008 р. у справі «Тасе проти Румунії» зазначено, що національний суд повинен обґрунтовувати період застосування запобіжних заходів незалежно від його тривалості, а автоматичне продовження строків тримання під вартою чи домашнього арешту суперечить гарантіям, встановленим у п. 3 ст. 5 ЄКПЛ [165]. У рішенні від 10 лютого 2011 р. у справі «Харченко проти України» та рішенні від 15 грудня 2016 р. у справі «Ігнатов проти України» ЄСПЛ зазначив, що національні суди у своїх рішеннях про продовження строків тримання під вартою та домашнього арешту вказували однакові підстави протягом усього судового розгляду справи, що є порушенням п. 3 ст. 5 ЄКПЛ. Національні суди повинні зазначати інші підстави для продовження запобіжних заходів, оскільки незазначення таких підстав порушує гарантію держави щодо права на свободу й особисту недоторканність.

Крім того, Конституційний Суд України у своєму рішенні від 23 листопада 2017 р. в справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення ч. 3 ст. 315 КПК України визнав неконституційним положення цієї норми в частині

автоматичного продовження заходів забезпечення кримінального провадження, обраних під час досудового розслідування. Зазначену норму було цілком скасовано на законодавчому рівні лише у 2020 р. Протягом тривалого часу це спричиняло розбіжності в застосуванні законодавчо закріпленої норми, яка визнана неконституційною [168]. Однак нині в КПК України немає норми, яка регламентувала б на стадії підготовчого провадження порядок розгляду питання щодо продовження, зміни чи скасування обраних на стадії досудового розслідування запобіжних заходів чи заходів забезпечення кримінального провадження. Відповідно до ч. 3 ст. 331 КПК України незалежно від наявності клопотань суд зобов'язаний розглянути питання доцільності продовження тримання обвинуваченого під вартою до спливання двомісячного строку з дня надходження до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру чи з дня застосування судом до обвинуваченого запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Саме тому суд розглядає питання щодо продовження, зміни чи скасування запобіжного заходу лише до спливання двомісячного строку, а не одразу на підготовчому засіданні, що частково порушує право особи на свободу й особисту недоторканність. На нашу думку, яку підтримують більшість респондентів (78,3 %), питання щодо продовження, зміни чи скасування запобіжних заходів суд повинен розглядати на стадії підготовчого провадження незалежно від заявлення клопотань учасників провадження.

Отже, з огляду на викладене вище кримінальні процесуальні гарантії – це визначені кримінальним процесуальним законом засоби та способи, спрямовані на реалізацію прав й обов'язків усіх суб'єктів кримінального процесу, забезпечення реалізації їхніх законних інтересів, а також на досягнення мети та виконання завдань кримінального судочинства. Відповідно до ст. 5 ЄКПЛ кожен має право на свободу та особисту недоторканність.

Держава зобов'язана гарантувати право на свободу й особисту недоторканність, зокрема під час здійснення кримінальної процесуальної діяльності правоохоронних органів і судів. У кримінальному процесі

здебільшого обмежують права та свободи осіб, проте закріплені законом процесуальні строки тривалості застосування примусових заходів (заходів забезпечення кримінального провадження) є гарантією дотримання прав і свобод осіб, зокрема права на свободу та особисту недоторканність. Однак, проаналізувавши рішення ЄСПЛ, можна стверджувати, що положення чинного кримінального процесуального законодавства України в частині визначення строків застосування тримання під вартою та домашнього арешту на стадії судового розгляду не відповідає європейським стандартам і потребує вдосконалення [98, с. 144].

На нашу думку, необхідно внести зміни до ст. 315 КПК України, доповнивши її частиною 3, яку викласти в такій редакції: «Під час підготовчого судового засідання суд за клопотанням учасників судового провадження має право обрати, змінити чи скасувати заходи забезпечення кримінального провадження, крім запобіжних заходів, обраних щодо обвинуваченого. Під час розгляду таких клопотань суд дотримується правил, передбачених розділом II цього Кодексу. Без зазначених клопотань сторін кримінального провадження застосування заходів забезпечення кримінального провадження, крім запобіжних заходів, обраних під час досудового розслідування, вважається продовженим. Питання продовження, скасування чи зміни запобіжного заходу щодо обвинуваченого розглядає суд незалежно від надходження клопотань» [98, с. 144].

Також вважаємо за доцільне внести зміни до ч. 3 ст. 331 КПК України шляхом доповнення її таким положенням: «Загальний строк тримання під вартою та стадії судового розгляду не повинен перевищувати максимальний строк покарання у вигляді позбавлення волі, який зазначений у санкції статті КК України, за якою здійснюють провадження. Після перевищення зазначеного строку особу має бути негайно звільнено з-під варти. За клопотанням сторони обвинувачення, після спливання максимального строку тримання під вартою до обвинуваченого може бути застосовано більш м'який запобіжний захід» [98,

с. 144]. Запропоновані зміни у ч. 3 ст. 331 КПК України підтримують 91,2 % опитаних.

2.2 Поняття, сутність і призначення категорії «розумного строку» в кримінальному судочинстві: механізм реалізації

Забезпечення прав і свобод людини та громадянина є одним з найголовніших завдань в Україні. З цією метою у 2012 р. прийнято новий КПК, який визначив у ст. 2 основні завдання кримінального провадження: захист особи, суспільства й держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду [81]. Здійснення кримінального провадження ґрунтується на визначених у КПК України засадах (принципах). Новелою таких принципів є засада розумності строків, визначення якої вперше закріплено в нормативно-правовому акті України. Такий принцип необхідний для виконання завдань кримінального провадження, зокрема для забезпечення прав і свобод людини під час його здійснення.

Питання, що стосувалися розумності строків, досліджували такі науковці: Ю. П. Аленін [86], В. Д. Басай [9], Б. Т. Безлепкін [12], С. О. Голунський [23], О. А. Гончаренко [24], М. О. Громов [26], О. П. Гуляев [31], І. М. Гуткін [32], В. П. Даневський [34], А. Я. Дубинський [36], С. О. Заїка [40], Л. В. Карабут [49], В. Т. Маляренко [111], О. Р. Михайленко [116], Г. В. Юркова [216], Л. В. Юрченко [217] та ін. Проте в науці кримінального процесуального права досі не сформовано чіткого тлумачення принципу розумності строків, що й зумовлює актуальність цього питання.

Учені П. М. Рабінович й О. Ф. Скакун визначають принципи як категорію об'єктивну [148, 178]; С. С. Алексєєв, Р. З. Лівшиц, О. А. Лукашева,

В. І. Нікітінський зазначають, що принципи – це сфера правосвідомості, правової ідеології та науки [3; 108, с. 130].

Принципи права – основні ідеї існування права, які виражають найважливіші закономірності держави та права, є однопорядковими із сутністю права. Таку позицію обстоює А. М. Колодій [54, с. 15].

У науці значною є кількість визначень поняття «принцип». У юридичній літературі його тлумачать як аксіому, передумову знанням, центральне поняття, основоположне теоретичне знання тощо [91, с. 13]. Оскільки питання принципів права становить предмет окремого наукового дослідження, ми не будемо аналізувати дефініції поняття «принципи права», запропоновані правниками. Однак варто зауважити, що це питання залишається невирішеним. Принципи, поняття та категорії формують фундамент будь-якої науки. Принципи сприяють усуненню суперечностей між окремими правовими приписами, підвищують ефективність механізму забезпечення прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження [25, с. 273].

Проаналізувавши главу 2 КПК України, можна стверджувати, що в статтях наявне термінологічне неузгодження, оскільки застосовано поняття-синоніми. Водночас поняття засад і принципу мають відмінності. На нашу думку, вони зумовлені впровадженням природного права у правову систему України, де засади – це основа права, яка визначає його сутність і зміст.

Закріплення принципів на законодавчому рівні означає їхній загальнообов'язковий характер, дає змогу охарактеризувати зміст, сутність і призначення принципів, сприяє вдосконаленню кримінального процесуального законодавства.

Категорія «розумних строків» у кримінальному процесі визначена в КПК України як одна із засад кримінального провадження. Крім того, цей принцип також передбачений у ст. 129 Конституції України, що засвідчує ієрархічну взаємозалежність таких принципів, їхній правовий зміст.

Закріплення розумності строків у законодавстві має кілька рівнів: міжнародно-універсальний, міжнародно-регіональний (у нашому випадку – європейський) і національний.

Міжнародно-універсальний рівень полягає в дотриманні: Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (зокрема, ч. 1 ст. 9, у якій зазначено, що кожна людина має право на свободу й особисту недоторканність). Нікого не може бути піддано свавільному арешту чи триманню під вартою. Нікого не може бути позбавлено волі інакше, як на підставах і відповідно до такої процедури, які встановлено законом; у ч. 3 ст. 9 зазначено, що кожна заарештована або затримана за кримінальним обвинуваченням особа в терміновому порядку доставляється до судді чи до іншої службової особи, якій належить за законом право здійснювати судову владу, і має право на судовий розгляд протягом розумного строку або на звільнення [119]; Зводу принципів захисту всіх осіб, які підлягають затриманню чи ув'язненню в будь-який спосіб, у якому зазначено, що кожному гарантується розгляд справи впродовж розумного строку [175].

Міжнародно-регіональний (європейський) рівень полягає в дотриманні ЄКПЛ, зокрема ч. 3 ст. 5, у якій зазначено, що кожен кого заарештовано або затримано, має негайно постати перед суддею чи іншою посадовою особою, якій закон надає право здійснювати судову владу і йому має бути забезпечено розгляд справи судом упродовж розумного строку або звільнення під час провадження; у ч. 1 ст. 6 передбачено, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи впродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом [57].

Національний рівень полягає в дотриманні ч. 3 ст. 129 Конституції України, у якій окреслено основні засади судочинства, серед яких виокремимо п. 7 зазначеної статті – розумні строки розгляду справи судом. Крім того, положення про розумні строки закріплено в різних галузях права України (цивільне, адміністративне, кримінальне процесуальне). У межах

кримінального процесу принцип розумності строків закріплено в ст. 28 КПК України.

Так, відповідно до ст. 28 КПК України розумні строки – це строки, які є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень. Вони не можуть перевищувати передбачені КПК України строки виконання певних процесуальних дій або прийняття певних процесуальних рішень [81].

Поняття «розумні строки» вперше визначено в КПК України 2012 р. Проте науковці досі дискутують щодо правильності визначення розумних строків у кримінальному провадженні.

Аналізуючи поняття «розумні строки», необхідно з'ясувати значення поняття «розумні» і «строк».

Відповідно до ст. 251 Цивільного кодексу (далі – ЦК) України строк – це певний період у часі, зі спливанням якого пов'язана дія чи подія, що має юридичне значення [208].

Згідно зі ст. 113 КПК України процесуальні строки – це встановлені законом або відповідно до нього прокурором, слідчим суддею або судом проміжки часу, у межах яких учасники кримінального провадження зобов'язані (мають право) приймати процесуальні рішення або вчиняти процесуальні дії [81].

Строк – визначений законом, договором або іншим актом юридичний проміжок часу (період), встановлений для здійснення відповідних дій, реалізації прав або виконання зобов'язань, з настанням чи закінченням якого пов'язують певну дію чи подію, що має юридичне значення [190].

У словнику української мови слово «строк» тлумачиться як установлений, визначений для кого-, чого-небудь відрізок часу або як відрізок часу загалом [182].

Отже, строк у кримінальному провадженні – це певний період (проміжок) часу, у межах якого учасники кримінального провадження виконують процесуальні дії або приймають процесуальні рішення.

Для визначення розумних строків учені оперують такими поняттями, як швидкість й оперативність, прискореність кримінального судочинства, активність посадових осіб, що здійснюють кримінальне провадження. Такі категорії є близькими, проте їх значення не тотожне. У зв'язку з цим, встановлення співвідношення зазначених категорій відіграє важливу роль у трактуванні сутності досліджуваного питання.

Відповідно до п. 3 постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 17 жовтня 2014 р. № 11 «Про деякі питання дотримання розумних строків розгляду судами цивільних, кримінальних справ і справ про адміністративні правопорушення» розумним вважають строк, що є об'єктивно необхідним для виконання процесуальних дій, прийняття процесуальних рішень і розгляду й вирішення справи з метою забезпечення своєчасного (без невинновиправданих зволікань) судового захисту [137; 100, с. 251].

В академічному тлумачному словнику української мови слово «розумний» має кілька значень, зокрема: вправний, умілий; який швидко сприймає, засвоює що-небудь; який керується розумом, виконується з розумом; який містить у собі здоровий глузд, слушні думки; практично корисний, доцільний [1; 100, с. 252].

Отже, етимологія слова «розумний» дає підстави стверджувати, що зазначений термін у кримінальному процесі не може позначати лише швидкість процесу чи бути пов'язаний лише з активністю посадових осіб, які здійснюють кримінальне провадження [100, с. 252].

На нашу думку, поняття «розумний строк» має ширше значення, ніж просто пришвидшення здійснення кримінального провадження. Наведемо декілька аргументів для підтвердження такого підходу [100, с. 252].

Правовий зміст кримінального процесу полягає в реалізації специфічної діяльності посадових осіб та органів, які здійснюють кримінальне провадження, з розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, покарання винних і недопущення покарання невинних. Під час здійснення такої діяльності

виконують одне з основних завдань кримінального провадження – захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень. Усі дії, які виконують під час здійснення кримінального провадження, спрямовані на доказування обставин, визначених у ст. 91 КПК України. Процес збирання, перевірки й оцінки доказів уповноваженими на те посадовими особами та органами обмежені в часі процесуальними строками. Таким чином, можна стверджувати, що слідчий, дізнавач, прокурор, суд, з огляду на положення про розумні строки, повинні використовувати встановлені законом строки максимально раціонально та ефективно. Однак законодавець має односторонній підхід до оптимізації кримінальної процесуальної діяльності, вирішуючи питання щодо пришвидшення кримінального судочинства [1; 100, с. 252].

Основним виявом пришвидшення кримінального судочинства є здійснення кримінального провадження на підставі угод. Така процедура спрямована на спрощення судового розгляду кримінальних проваджень, має на меті економію сил і засобів правоохоронних органів та суду, мінімізацію витрат, пов'язаних з розкриттям кримінального правопорушення, досудовим розслідуванням і судовим розглядом кримінального провадження, скорочення часового інтервалу між початком розслідування та прийняттям кінцевого рішення у справі.

Проте, зазначає Є. В. Рябцева, кримінальне провадження на підставі угод суттєво ускладнює, а подекуди унеможлиблює встановлення істини у справі. У таких випадках справедливість судового рішення залежить не від судового розгляду, а від позицій, які було визначено в угоді [173, с. 169].

Практика ЄСПЛ керується тим, що право на справедливий судовий розгляд охоплює розгляд справи в розумні строки. Так, відповідно до ст. 6 ЄКПЛ кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного

характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення [57].

Проте практика засвідчує, що швидкість національного кримінального судочинства не завжди є розумною. Виконання завдань кримінального провадження, визначених у ст. 2 КПК України, безпосередньо залежить від розкриття кримінального правопорушення та викриття правопорушника. Такого результату досягають шляхом збирання, перевірки та оцінки доказів, які підтверджують чи спростовують обставини, що підлягають доказуванню. Цей процес посідає центральне місце в кримінальному судочинстві. Практики стверджують, що якість проведення досудового розслідування та судового розгляду безпосередньо впливає на справедливість і законність кінцевого рішення у справі. Саме тому надмірне прагнення до швидкого розслідування кримінального провадження чи розгляду справи в суді може призвести до невиправданого звуження меж доказування.

На думку О. С. Старенького, звуження меж доказування призводить до недостатнього дослідження обставин кримінального провадження, що не надає можливості повно, всебічно й неупереджено розглядати кримінальне провадження під час судового розгляду і приймати відповідне законне та обґрунтоване процесуальне рішення [186, с. 6–7].

Межі доказування, вважає В. А. Лазарева, не досягнуто, якщо: у кримінальному провадженні немає доказів обставин, які підлягають доказуванню; наявні докази не цілком встановлюють обставини, що підлягають доказуванню; доведеність певних обставин викликає сумніви [106, с. 114].

Очевидно, що такого ефекту досягають не лише шляхом ігнорування певних обставин, які підлягають доказуванню. На практиці непоодинокими є випадки недостатності доказів у кримінальному провадженні, що є результатом втрачання певних фактичних даних у справі, незаконного їх збирання.

Швидкість й оперативність у діяльності правоохоронних органів і суду відіграють важливу роль для виконання завдань кримінального провадження. Дотримання зазначених положень дає змогу не тільки встановити істину у

справі, а й забезпечує дотримання прав і законних інтересів учасників кримінального провадження, попереджує вчинення нових кримінальних правопорушень, скорочує проміжок часу між початком розслідування та винесенням остаточного рішення по справі, підвищує ефективність кримінального судочинства. Також необхідно зазначити, що швидкість й оперативність сприяють зниженню завантаженості правоохоронних органів та суду, підвищують рівень реалізації права на справедливе правосуддя, що сприяє підвищенню авторитету держави й правосуддя в населення.

Окреслені позитивні аспекти сприяють встановленню розумних строків кримінального судочинства. Проте, на відміну від останнього, швидкість й оперативність, передусім у сукупності з браком професіоналізму та відповідальності, може негативно позначитися на якості доказування.

Розумний строк, К. В. Волинець визначає як логічно обґрунтований, такий що не суперечить нормам кримінального процесуального законодавства, визначається з огляду на обставини справи, спрямований гарантувати досягнення завдань кримінального судочинства й забезпечення реалізації учасниками процесу своїх прав період, протягом якого мають здійснювати кримінальну процесуальну діяльність за конкретним кримінальним провадженням [22, с. 7; 100, с. 253].

Отже, розумним строком необхідно вважати об'єктивно обґрунтований період часу, встановлений на підставі норм кримінального процесуального законодавства, під час якого учасники кримінального провадження виконують певні процесуальні дії чи приймають певні процесуальні рішення, спрямовані на досягнення завдань кримінального провадження [100, с. 253].

Водночас О. А. Банчук стверджує, що закріплення на законодавчому рівні розумних строків полягає в тому, щоб розслідування та розгляд кримінального провадження не були затягнутими, а швидкість не перетворювалася на невиправдану поспішність, щоб часові межі кримінального провадження давали змогу всім її учасникам реалізувати свої повноваження, а органам, які

безпосередньо провадять кримінальне провадження, – вирішити покладені на них завдання [7].

На підставі викладеного вище можна стверджувати, що розумні строки спрямовані не лише на пришвидшення роботи посадових осіб та органів, які здійснюють кримінальне провадження, а й на раціональне та ефективне використання часу, який реально необхідний у межах встановлених законом процесуальних строків для повного, неупередженого й усебічного розслідування і судового розгляду.

Визначаючи сутність і призначення категорії «розумних строків», необхідно проаналізувати критерії, за якими їх встановлюють.

Відповідно до ч. 3 ст. 28 КПК України критеріями для визначення розумності строків кримінального провадження є:

- 1) складність кримінального провадження, яку встановлюють з огляду на кількість підозрюваних, обвинувачуваних і кримінальних правопорушень, щодо яких здійснюють провадження, обсяг, специфіку процесуальних дій, необхідних для здійснення досудового розслідування тощо;
- 2) поведінка учасників кримінального провадження;
- 3) спосіб здійснення слідчим, прокурором і судом своїх повноважень [94, с. 270].

Проте чинне кримінальне процесуальне законодавство виокремлює випадки, коли судовий розгляд необхідно провести в якомога стисліший строк. Зокрема, це стосується випадків коли кримінальне провадження здійснюються щодо особи, яку тримають під вартою, чи неповнолітньої особи. Також, відповідно до ч. 5 ст. 28 КПК України підозрюваний, обвинувачений, потерпілий, інші особи, права чи інтереси яких обмежують під час досудового розслідування, мають право на звернення до прокурора, слідчого судді або суду з клопотанням, у якому викладають обставини, що обумовлюють необхідність здійснення кримінального провадження (або окремих процесуальних дій) у більш короткі строки, ніж ті, що передбачені КПК України [81].

Необхідно акцентувати увагу на тому, що обставини, які є критеріями для визначення розумного строку, мають оціночний характер.

Зокрема, С. С. Безруков виокремлює низку особливостей, що відрізняють оціночні поняття від інших правових термінів. Науковець зазначає, що оціночні поняття: 1) відображають абстрактні уявлення, у зв'язку з чим їх зміст не конкретизовано; 2) під час застосування норм закону, що мають оціночні поняття, особа використовує цю норму залежно від обставин конкретного кримінального провадження; 3) у тексті закону оціночні поняття позначені одним терміном, можуть не збігатися за значенням, що зумовлено різними умовами їх застосування; 4) зміст оціночного поняття має відкриту незамкнуту структуру, що дає змогу додати до неї будь-яку іншу ознаку [13; 94, с. 270].

Розумний строк, як будь-яке оціночне поняття, потребує наявності оптимальної системи критеріїв, що будуть використані для формування внутрішнього переконання стосовно строків виконання певних слідчих дій чи прийняття певних процесуальних рішень у кримінальному провадженні.

Водночас В. І. Маринів вважає, що для вирішення питання про визначення розумності строків необхідно проаналізувати національну судову практику та рішення ЄСПЛ. Учений також переконаний, що чинне кримінальне процесуальне законодавство України не дає відповіді на питання, що є початком і закінченням строку для визначення його розумності [94, с. 270; 113, с. 60].

Так, відповідно до п. 1 ст. 6 ЄКПЛ кожен має право на судовий розгляд своєї справи впродовж розумного строку [57]. Загальний строк у кримінальному провадженні починається з моменту внесення відомостей до ЄРДР і закінчується, коли кримінальне провадження закрито чи суд ухвалив остаточне рішення по кримінальному провадженні, яке не було оскаржено протягом встановленого законодавством строку.

Загальний строк судового розгляду цивільних справ починається з моменту подання позовної заяви до суду, а закінчується ухваленням остаточного рішення у справі [137]. Проаналізувавши рішення ЄСПЛ у праві

«Скопелліті проти Італії» від 23 листопада 1993 р. та рішення ЄСПЛ у справі «Папахелас проти Греції» від 25 березня 1999 р., можна стверджувати, що виконання судового рішення належить до стадії судового розгляду в цивільному процесі [160].

У своїх рішеннях у справах «Горнсбі проти Греції» від 19 березня 1997 р., «Дубенко проти України» від 11 січня 2005 р., «Нечипорук і Йонкало проти України» від 21 квітня 2011 р., «Ромашов проти України» від 27 липня 2004 р. ЄСПЛ зауважив, що виконання судового рішення є завершальною частиною судового провадження, у зв'язку з чим під час розгляду питання про порядок виконання остаточного судового рішення чи зміну його, а також під час судового розгляду скарг на дії чи бездіяльність посадових осіб державної виконавчої служби суди зобов'язані дотримуватися розумного строку [155; 158; 159; 161].

Розумні строки потрібно визначати в межах процесуальних строків, встановлених законом. Під час визначення розумних строків необхідно враховувати складність провадження, кількість учасників, залучених до провадження, специфіку процесуальних дій, ступінь складності у витребуванні доказів, процесуальні строки, поведінку учасників провадження.

Ми вже окреслили критерії, які потрібно враховувати під час визначення розумності строків у кримінальному провадженні, проте, аналізуючи практику ЄСПЛ, можна виокремити такі критерії: 1) складність провадження; 2) поведінка учасників провадження; 3) організація та порядок здійснення провадження державними органами, зокрема судом; 4) значення провадження для заявника [152; 153]. Цей перелік критеріїв відповідає встановленому в КПК України, крім такого, як значення провадження для заявника. На нашу думку, цей критерій є підставою для визначення розумності строків у цивільному процесі, а у кримінальному процесі він є недоцільним. Водночас для повного й всебічного дослідження цього питання ми розглянемо всі критерії визначення розумності строків.

Складність провадження полягає в правовій кваліфікації кримінальних правопорушень, кількості вчинених кримінальних правопорушень, кількості учасників провадження (підозрюваних, обвинувачених, потерпілих, свідків, цивільних позивачів і відповідачів), обсягу матеріалів провадження, необхідності допитів значної кількості осіб (підозрюваних, обвинувачених, потерпілих, свідків), характері обставин, що підлягають доказуванню, необхідності проведення експертиз та інших процесуальних чи слідчих дій, участі в провадженні іноземця чи особи без громадянства (необхідність залучення перекладача чи застосування норм міжнародного права), необхідності отримання міжнародної допомоги в межах провадження [94, с. 271].

Поведінка учасників провадження полягає у належному чи неналежному виконанні своїх процесуальних обов'язків (явка за викликом слідчого, прокурора, суду, дотримання умов обраного запобіжного заходу; подання клопотання (заяви) для вирішення питання, яке вже вирішено судом, за відсутності інших підстав або нових обставин; заявлення завідомо безпідставного відводу; ненадання чи надання доказів по справі з порушенням строку, визначеного законом), зловживанні своїми процесуальними правами (подання скарги на судові рішення (рішення слідчого чи прокурора), яке не підлягає оскарженню, не є чинним або дія якого закінчилася; умисне неповідомлення про осіб, які мають бути залучені до участі у справі; вчинення будь-яких дій, з метою маніпуляції автоматизованим розподілом справ між суддями тощо) [94, с. 271].

Однак використання визначених законом засобів захисту прав учасників провадження (вивчення матеріалів провадження, заявлення клопотань, скарг, оскарження судових рішень, дій чи бездіяльності слідчого, прокурора) не можна розглядати як затягування процесу розгляду провадження, крім випадків зловживання таким правом, про що йдеться вище [94, с. 271].

Організація та порядок здійснення провадження державними органами (слідчим, дізнавачем, прокурором, судом) полягає у своєчасності та

послідовності здійснення слідчих дій, прийнятті процесуальних рішень; своєчасності повідомлення особі про підозру; обґрунтованості зупинення кримінального провадження; своєчасності призначення провадження до судового розгляду; проведенні судових засідань у призначений час; виконанні працівниками апарату суду своїх службових обов'язків (повідомлення осіб, які беруть участь у провадженні, про дату й місце судового засідання); своєчасності вжиття слідчим, дізнавачем, прокурором, слідчим суддею, судом (суддею) заходів щодо забезпечення кримінального провадження; своєчасності та ефективності дій, спрямованих на протидію зловживанню учасниками провадження своїми процесуальними правами; своєчасності й ефективності дій, спрямованих на пришвидшення проведення слідчих чи процесуальних дій (призначення та проведення експертиз) [94, с. 271]; дотриманні судом строків постановлення мотивованої ухвали чи вироку та направлення копій процесуальних рішень учасникам провадження [157; 163; 183].

На противагу цьому, кримінальне провадження щодо особи, яку тримають під вартою, чи неповнолітньої особи має бути здійснено невідкладно й розглянуто в суді першочергово [81; 156].

Значення провадження для заявника потрібно розглядати лише в межах судового розгляду цивільних справ. Такий критерій полягає у важливості предмета спору для заявника, що потребує швидкого розгляду справи та прийняття вмотивованого рішення (трудові справи, справи, пов'язані зі станом здоров'я заявника; справи щодо опіки над дітьми тощо).

Крім того, відповідно до ч. 6 ст. 28 КПК України підозрюваний, обвинувачений, потерпілий або інші особи, права чи інтереси яких обмежують під час досудового розслідування, мають право на звернення до прокурора, слідчого судді або суду з клопотанням про здійснення кримінального провадження (або окремих процесуальних дій) у більш короткі строки, ніж ті, що передбачені чинним КПК [81]. За наявності в клопотанні достатніх підстав прокурор виносить вмотивовану постанову, а слідчий суддя, суд постановляє мотивовану ухвалу, у якій зазначає строк, у межах якого повинна відбутися

процесуальна дія чи судовий розгляд. Під час розгляду такого клопотання прокурор, слідчий суддя, суд не мають права вирішувати питання щодо достовірності й достатності доказів, визначати рішення, яке має бути прийняте за результатами проведення процесуальної дії чи судового розгляду, або вчиняти інші будь-які дії, спрямовані на незаконне втручання в процесуальну діяльність слідчого, прокурора, слідчого судді або суду.

Якщо в клопотанні недостатньо підстав для пришвидшення судового розгляду чи виконання процесуальної дії, прокурор виносить вмотивовану постанову, а слідчий суддя, суд постановляє мотивовану ухвалу про відмову в задоволенні такого клопотання. Копію постанови або ухвали направляють особі, яка звернулася з клопотанням. Такі постанови прокурора й ухвали суду оскарженню не підлягають [137].

Під час судового розгляду справ, зазначає Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ, строки не можна вважати розумними, якщо судові засідання призначають через значний проміжок часу, час проведення провадження затягують через зайнятість судді в іншому процесі, відбувається довготривале передання справи з одного суду до іншого, безпідставно задоволено необґрунтоване клопотання учасників провадження, що спричинило відкладення розгляду справи на тривалий час, судовий розгляд справи відкладено через її неналежну підготовку [137].

Щодо застосування принципу розумності строків під час здійснення кримінального провадження на практиці постає низка проблемних питань.

Найменше проблем стосовно дотримання розумних строків виявлено на стадії досудового розслідування. Це зумовлено такими обставинами: 1) у КПК України чітко визначено строки досудового розслідування; 2) нагляд за дотриманням строків досудового розслідування здійснюють прокурор і суд; 3) за порушення процесуальних строків під час досудового розслідування винних осіб можна притягти до відповідальності.

На стадії судового розгляду найбільшою є кількість випадків затягування процесу, унаслідок чого порушується принцип розумності строків. Це

пов'язано з такими обставинами: 1) невстановлення в чинному законодавстві чітко визначених строків судового розгляду справ; 2) відсутність нагляду за дотриманням строків під час судового розгляду; 3) наявність складнощів під час притягнення винних осіб до відповідальності за затягування строків судового розгляду.

Дослідники В. М. Ануфрієв і С. М. Гаврилов пропонують такі заходи з метою пришвидшення судового розгляду провадження: 1) спрощений порядок початку судового розгляду; 2) проведення судового розгляду без засідань або проведення тільки одного засідання; 3) здійснення провадження без перерв або лише з нетривалими перервами; 4) активна участь адміністрації суду й безпосередньо суддів у веденні провадження, виклику свідків і заслуховуванні їхніх показань [123, с. 275–281].

Проаналізувавши зарубіжний досвід, Н. Ю. Сакара зазначає, що найпоширенішими заходами пришвидшення судового розгляду провадження є: 1) спрощення певних судових процедур; 2) можливість винесення заочних рішень; 3) передача вирішення певних категорій справ на розгляд спеціально створених з цією метою державних несудових установ, вирішення спорів громадськими установами; 4) відповідальність суддів за затягування судового розгляду [174, с. 184–190].

Проте, коли під час судового розгляду кримінального провадження на національному рівні порушують принцип розумності строків і не вдається притягнути винних до відповідальності, таку можливість передбачено на міжнародному рівні. Зокрема, ЄСПЛ у своїх рішеннях неодноразово визнавав дії органів влади, зокрема суду, такими, що порушують принцип розумності строків. На підставі судової практики ЄСПЛ Україна має запровадити дієві засоби дотримання розумних строків під час судового розгляду кримінальних проваджень і протидії затягуванню судового процесу на законодавчому рівні, як це реалізували в Польщі.

Так, ЄСПЛ у своєму рішенні у справі «Кудла проти Польщі» від 26 жовтня 2000 р. зазначив про порушення ст. 13 ЄКПЛ, що полягає у

відсутності в заявника ефективного засобу юридичного захисту в національному судовому органі, що не надає можливості реалізувати право на судовий розгляд справи в розумні строки. У зв'язку з цим Суд зобов'язав Польщу сплатити заявникові значну суму справедливої сатисфакції за допущені порушення [61, с. 371; 94, с. 270]. На виконання цього рішення Польща прийняла 17 червня 2004 р. Закон «Про скарги на порушення права сторони у судовому провадженні на розгляд справи в розумний строк». Аналогічні закони було прийнято в Італії, Португалії, Фінляндії та Хорватії [61, с. 373; 94, с. 272].

Закон України від 23 лютого 2006 р. «Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини» спрямований на забезпечення дотримання вимог ЄКПЛ, усунення підстав для подання заяв проти України до ЄСПЛ. Однак цей Закон України не встановив національні механізми відновлення порушених прав, що було спричинено невинуватим затягуванням досудового розслідування та судового розгляду кримінального провадження. Нормативно-правовим актом, який забезпечував би право особи на досудове розслідування та судовий розгляд кримінального провадження протягом розумного строку, міг бути розроблений Міністерством юстиції України та поданий до Верховної Ради України законопроект від 28 січня 2009 р. № 3665 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту права особи на досудове провадження, розгляд справи судовим органом або виконавче провадження протягом розумного строку». Суть законопроекту полягає в тому, що особа (учасник провадження), якщо вважає, що порушено її право на досудове розслідування, судовий розгляд чи виконавче провадження в розумний строк, має право звернутися до адміністративного суду (назва суду на момент подання законопроекту) з адміністративним позовом до державного органу чи посадової особи такого органу про встановлення факту затягування строків провадження з їхнього боку та відшкодування завданих збитків. Проте цей законопроект отримав негативний висновок Головного науково-експертного управління Верховної Ради України та 11 березня 2010 р. був відкликаний Кабінетом Міністрів

України. Відтоді органи влади аналогічні проєкти не розглядали. Попри значну кількість недоліків, у зазначеному законопроєкті були й переваги. Зокрема, п. 11 законопроєкту передбачав, що рішення суду про задоволення позовної заяви є підставою для притягнення до юридичної відповідальності особи (осіб), з вини якої виникли обставини, що спричинили порушення права особи на розумний строк під час здійснення досудового провадження, розгляду справи судовим органом або виконавчого провадження [136]. Така норма дає підстави притягувати винних у затягуванні провадження осіб до відповідальності, зокрема суддів, що в умовах сьогодення не відбувається [94, с. 272].

Хоча що певні кроки з удосконалення законодавства дотримання принципу розумності строків реалізовано, зокрема: здійснення кримінального провадження на підставі угод, проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції, спрощене провадження щодо кримінальних проступків тощо [94, с. 272].

Отже, здійснення кримінального провадження ґрунтується на визначених чинним кримінальним процесуальним законодавством засадах. Однією з таких засад є розумність строків, що закріплена в ст. 28 КПК України та ст. 129 Конституції України. Відповідно до ст. 28 КПК України розумні строки – це строки, які є об’єктивно необхідними для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень, але ми пропонуємо розумним строком вважати об’єктивно обґрунтований період часу, встановлений на підставі норм кримінального процесуального законодавства, під час якого учасники кримінального провадження виконують певні процесуальні дії чи приймають певні процесуальні рішення, спрямовані на досягнення завдань кримінального провадження. Досі в кримінальному процесі невирішеним є питання здійснення судового розгляду в розумні строки. Хоча деякі кроки з удосконалення законодавства в цьому напрямі реалізовано, однак цього недостатньо для подолання наявної проблеми. Ми пропонуємо визначити строки судового розгляду кримінального провадження не як розумні, а як процесуальні з чітко визначеними межами й підставами їх продовження (обстоюють доцільність

запровадження таких змін 91,3 % респондентів), запровадити вирішення питань про недотримання судовими органами розумних строків на національному рівні, визначити порядок і підстави притягнення суддів до відповідальності за затягування судового розгляду провадження, визначити порядок відшкодування збитків, завданих затягуванням процесу [94, с. 272].

На нашу думку, яку схвалюють більшість опитаних – 85 %, необхідно внести зміни до ч. 2 ст. 47 КПК України й викласти її в такій редакції:

«Захисник зобов'язаний прибувати для участі у виконанні процесуальних дій за участю підозрюваного, обвинуваченого. У разі неможливості прибути в призначений строк захисник зобов'язаний не пізніше ніж за три дні повідомити про таку неможливість та її причини слідчого, прокурора, слідчого суддю, суд, а в разі, якщо він призначений органом (установою), уповноваженим законом на надання безоплатної правової допомоги, – також і цей орган (установу), окрім неприбуття захисника через поважні причини.

Поважними причинами неприбуття захисника для участі у виконанні процесуальних дій за участю підозрюваного, обвинуваченого є:

- 1) затримання;*
- 2) обставини непереборної сили (епідемії, військові події, стихійні лиха або інші схожі обставини);*
- 3) тяжка хвороба або перебування в закладі охорони здоров'я у зв'язку з лікуванням або вагітністю за умови неможливості тимчасово залишити цей заклад;*
- 4) смерть близьких родичів, членів сім'ї чи інших близьких осіб або серйозна загроза їхньому життю;*
- 5) інші обставини, які об'єктивно унеможливають з'явлення особи на виклик.*

Участь захисника в іншому кримінальному провадженні не є поважною причиною».

Також пропонуємо внести зміни до ч. 1 ст. 53 КПК України та викласти її в такій редакції: «Слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд залучають захисника

для проведення окремої процесуальної дії *чи судового засідання* в порядку, передбаченому статтею 49 цього Кодексу, виключно в невідкладних випадках, коли є потреба в проведенні невідкладної процесуальної дії *чи судового засідання* за участю захисника, а завчасно повідомлений захисник не може прибути для участі в проведенні процесуальної дії *чи* забезпечити участь іншого захисника або якщо підозрюваний, обвинувачений виявив бажання, але ще не встиг залучити захисника, або прибуття обраного захисника неможливе». Запропоновані зміни підтримують переважна більшість респондентів – 84,6 %.

2.3 Процесуальні та організаційні засоби забезпечення процесуальних строків у кримінальному судочинстві

У кримінальному процесі України процесуальні строки є необхідним організаційним заходом, що сприяє забезпеченню швидкого розслідування й судового розгляду та є гарантією захисту конституційних прав і свобод учасників кримінального провадження. Процесуальні строки закріплено в усіх стадіях кримінального провадження, визначаючи їх тривалість і порядок проведення в них процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень.

Організаційність процесуальних строків полягає в тому, що вони регулюють час, необхідний для виконання завдань, що стоять перед державними органами й посадовими особами, які здійснюють кримінальне провадження.

Одним із найпоширеніших недоліків у роботі органів досудового розслідування та суду є порушення процесуальних строків.

З цього приводу В. О. Попелюшко зазначає, що основною проблемою національного судочинства є недотримання процесуальних строків. Така проблема потребує негайного розв'язання, причому в комплексі з іншими проблемними питаннями кримінального процесу [132, с. 81–82].

На стадії досудового розслідування встановлено жорсткі умови стосовно дотримання процесуальних строків здійснення провадження, заходів забезпечення кримінального провадження, зокрема запобіжних заходів, прийняття процесуальних рішень. Попри такі умови, на практиці трапляються випадки порушення процесуальних строків.

Порушення процесуальних строків призводить до зниження ефективності роботи органів досудового розслідування, оскільки кримінальне правопорушення розкривають несвоєчасно, розслідування безпідставно затягується, підозрювані протягом тривалого часу перебувають під домашнім арештом чи їх тримають під вартою, що, своєю чергою, призводить до порушень гарантованих Конституцією України прав і свобод громадян.

Проблему порушення процесуальних строків у кримінальному судочинстві досліджували й намагалися подолати різні вчені. Так, В. А. Стремовський у 1958 р. здійснив аналіз слідчої практики того часу, визначив основні причини затягування розслідування кримінальних проваджень, серед яких виокремив:

- 1) неправильну організацію роботи слідчих і брак належного прокурорського контролю;
- 2) несвоєчасний початок розслідування та зволікання з проведенням першочергових слідчих дій;
- 3) відсутність планування або неправильне планування проведення розслідування;
- 4) призначення повторних експертиз через неточність постановки питань з боку слідчих;
- 5) неналежне оформлення процесуальних матеріалів;
- 6) безпідставне затягування часу з проведенням окремих слідчих дій;
- 7) ведення слідства не одночасно в усіх справах, які знаходяться в провадженні слідчого, а по черзі, внаслідок чого втрачають можливість своєчасного збирання та закріплення доказів;
- 8) брак необхідної підготовки в слідчих до проведення певної слідчої дії;

- 9) безвідповідальне ставлення слідчих до проведення розслідування;
- 10) недостатнє оволодіння слідчими сучасними науково-технічними засобами, тактичними прийомами, які розроблені криміналістикою та опрацьовані слідчою практикою;
- 11) об'єднання в одне провадження матеріалів про осіб, які не пов'язані між собою;
- 12) практику передавати провадження без будь-яких на те підстав від одного слідчого до іншого;
- 13) залучення без необхідності до розслідування провадження значної кількості працівників слідства, що призводить до безвідповідальності;
- 14) тривалу перевірку матеріалів провадження прокурорами [187, с. 68–70].

Крім того, у радянському журналі «Социалистическая законность» 1975 р. зазначено, що під час кримінальної процесуальної діяльності державних органів постають проблеми щодо тривалих строків здійснення розслідування, що є результатом неправильного правозастосування, безпідставної тяганини, неорганізованості роботи, а в деяких випадках – недосвідченості й неналежної підготовки кадрів слідства та суду [146, с. 38].

Проаналізувавши сучасну слідчу практику на предмет дотримання процесуальних строків, ми дійшли висновку, що основними причинами довготривалого розслідування кримінальних проваджень є:

- 1) неповнота дослідчих перевірок;
- 2) неналежне здійснення тимчасового вилучення майна та документів чи проведення обшуків, унаслідок чого не вилучають усі необхідні речі чи документи;
- 3) тривале проведення експертиз;
- 4) несвоєчасне створення або створення неповноцінних слідчо-оперативних груп;
- 5) невстановлення належного контролю з боку керівників органів досудового розслідування за роботою підлеглих;

б) неналагодження належної взаємодії між органами досудового розслідування та галузевих служб;

7) неналежне оформлення процесуальних документів, що призводить до повторного проведення слідчих дій [103, с. 215].

З огляду на викладене вище можна стверджувати, що принаймні протягом останніх 70-ти років причини затягування розслідування кримінальних проваджень майже не змінилися, а отже, і не були розв'язані окреслені проблеми.

Однією з причин затягування розслідування провадження є збирання матеріалу, що характеризує особу, яка вчинила кримінальне правопорушення. Більшість довідок не містять необхідної інформації для розслідування та розгляду кримінального провадження. Показання свідків про спосіб життя та характер підозрюваних чи обвинувачених суди переважно не оцінюють як матеріал, що характеризує особу. Брак такого матеріалу є однією з причин продовження строку досудового слідства [39, с. 132–133; 103, с. 215].

Процесуальна діяльність органів досудового розслідування, вважає М. Є. Шумило, потребує реформування. Саме в їхній діяльності найчастіше порушують права громадян. Основною причиною цього є неорганізованість роботи слідчих. Нині не сформовано єдину систему управління процесуальною діяльністю, що була б здатна спрямувати дії всіх учасників на досягнення спільної мети – виконання завдань кримінального провадження [212, с. 162].

У сучасному кримінальному процесуальному законодавстві України не встановлено чітких часових меж проведення судового розгляду кримінальних проваджень. На підставі аналізу судової практики можна поділити строки судових розглядів на три групи:

- 1) від 3 до 5 років;
- 2) від 5 до 7 років;
- 3) від 7 до 10 років.

Тобто, в більшості випадків судовий розгляд триває щонайменше 3 роки. Це тривалий проміжок часу, що обмежує права та свободи обвинувачених,

зокрема, якщо до них застосовано запобіжні заходи. З огляду на судову практику ЄСПЛ довготривале необґрунтоване тримання особи під вартою є порушенням права особи на особисту недоторканність і свободу [103, с. 215].

Проаналізувавши сучасну судову практику на предмет дотримання процесуальних строків, ми дійшли висновку, що основними причинами довготривалого розслідування кримінальних проваджень є:

- 1) тривале проведення судових експертиз;
- 2) зменшення кількості конвойних днів, що змушує суддів призначати справи, свідомо порушуючи процесуальні строки;
- 3) несвоєчасне отримання відповідей на запити та судові доручення як у межах країни, так і за її межами;
- 4) складність і багатоепізодність певної кількості проваджень, що потребує від суду тривалого розгляду;
- 5) надмірне навантаження на суддів;
- 6) оголошення в розшук обвинуваченого;
- 7) ознайомлення сторін судового розгляду з матеріалами справи;
- 8) відкладення розгляду справи за клопотанням сторін;
- 9) незадовільна організація процесу судового розгляду;
- 10) неналежне планування роботи судді (суддів) у справі зі значною кількістю обвинувачених, свідків, потерпілих, що призводить до затягування розгляду справи;
- 11) невиконання чи неналежне виконання підрозділами Національної поліції України постанов суду про примусовий привід у судові засідання обвинувачених, свідків, потерпілих та інших учасників судового процесу;
- 12) неналежна якість проведеного досудового розслідування;
- 13) неналежний контроль суддів за своєчасним повідомленням учасників провадження про дату та час судового засідання, а також невжиття заходів щодо забезпечення їх явки в судові засідання;
- 14) перенесення судового розгляду справ на час відпустки суддів;

15) необґрунтовано тривалі перерви між судовими засіданнями та зупинення провадження у справах з підстав, не передбачених законом;

16) неявка або запізнення в судові засідання прокурорів й адвокатів;

17) неявка в судові засідання інших учасників судового розгляду, зокрема у зв'язку із хворобою [124; 103, с. 215–216].

Питання дотримання процесуальних строків на стадії судового розгляду знаходиться під пильною увагою Ради суддів України та Верховного Суду України. Верховний Суд України лише виносить постанови про узагальнення судової практики, у яких пропонує методичні рекомендації суддям для вирішення питання дотримання строків судового розгляду. Проте розв'язати окреслену проблему лише методичними рекомендаціями не вдається. В умовах сьогодення можна стверджувати, що в Україні порушення строків судового розгляду є поширеним явищем.

У нашій країні триває судова реформа, у зв'язку з чим прийнято низку законів та інших нормативно-правових актів, зокрема Закон України від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII «Про судоустрій та статус суддів».

Судова реформа, вважає В. Т. Малярєнко, має забезпечити такі засади:

1) суддя повинен неупереджено приймати законні й обґрунтовані рішення в передбачені законом строки;

2) усі особи, які пов'язані з судовим процесом, не повинні бути ображеними чи приниженими;

3) можливість виправлення судових помилок;

4) вільний доступ до правосуддя будь-яких осіб.

Крім того, В. Т. Малярєнко та П. П. Пилипчук зазначають, що права й свободи людини може захистити на належному рівні тільки суд, оскільки він має гарантії незалежності, діє гласно та відкрито, приймає свої рішення лише на підставі закону. Справедливий та незалежний суд є однією з ознак правової держави. Виключне право суду полягає в забезпеченні законності затримання, тримання під вартою, проникнення до житла чи іншого володіння, обшуку, затверджене міжнародними нормативно-правовими актами [112, с. 39].

Усі окреслені питання закріплено в Законі України «Про судоустрій та статус суддів», однак проблему довготривалості судового процесу не подолано [110, с. 15].

Так, відповідно до ч. 1 ст. 113 КПК України процесуальні строки – це встановлені законом, прокурором, слідчим суддею або судом проміжки часу, у межах яких учасники кримінального провадження зобов'язані (мають право) приймати процесуальні рішення або вчиняти процесуальні дії [81].

У кримінальному процесі є засоби забезпечення процесуальних строків. Їх можна поділити на процесуальні та організаційні.

До процесуальних засобів належать норми, що закріплені в чинному кримінальному процесуальному законодавстві України.

Кримінальні процесуальні засоби спрямовані на забезпечення проведення належного досудового розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень, встановлюють правила поведінки і порядок реалізації процесуальних прав й обов'язків учасниками кримінального провадження, спрямовані на попередження та подолання перешкоджання законному здійсненню кримінального провадження (застосування заходів забезпечення кримінального провадження, зокрема запобіжних заходів); передбачають заходи щодо захисту учасників кримінального судочинства.

Одним із процесуальних засобів забезпечення процесуальних строків у кримінальному провадженні є нормативне закріплення граничних термінів проведення досудового розслідування, здійснення певних процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень.

Закріпленими в КПК України процесуальними строками є такі:

- ч. 2 ст. 148 – тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом може бути здійснено на строк не більше ніж два місяці (може бути продовжено) [103, с. 216];
- ч. 2 ст. 154 – відсторонення від посади здійснюють на строк не більше ніж два місяці (може бути продовжено);

– ч. 6 ст. 181 – строк дії ухвали слідчого судді про тримання особи під домашнім арештом не може перевищувати двох місяців (може бути продовжено). Сукупний строк тримання особи під домашнім арештом під час досудового розслідування не може перевищувати шести місяців;

– ч. 1 ст. 186 – клопотання про застосування або зміну запобіжного заходу розглядає слідчий суддя, суд невідкладно, але не пізніше ніж протягом сімдесяти двох годин з моменту фактичного затримання підозрюваного, обвинуваченого або з моменту надходження до суду клопотання, якщо підозрюваний, обвинувачений перебуває на свободі, чи з моменту подання підозрюваним, обвинуваченим, його захисником до суду відповідного клопотання [103, с. 216];

– ч. 1 ст. 197 – строк дії ухвали слідчого судді, суду про тримання під вартою або продовження строку тримання під вартою не може перевищувати шістдесяти днів;

– ч. 3 ст. 197 – сукупний строк тримання під вартою підозрюваного, обвинуваченого під час досудового розслідування не повинен перевищувати:

- 1) шести місяців – у кримінальному провадженні щодо нетяжких злочинів;
- 2) дванадцяти місяців – у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів;

– ч. 1 ст. 211 – строк затримання особи без ухвали слідчого судді, суду не може перевищувати сімдесяти двох годин з моменту затримання;

– ч. 1 ст. 214 – слідчий, дізнавач, прокурор невідкладно, але не пізніше двадцяти чотирьох годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до ЄРДР, розпочати розслідування та через двадцять чотири години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з ЄРДР;

– ч. 2 ст. 219 – строк досудового розслідування з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР до дня повідомлення особі про підозру становить: 1) дванадцять місяців – у кримінальному провадженні щодо нетяжкого злочину; 2) вісімнадцять місяців – у кримінальному провадженні щодо тяжкого або особливо тяжкого злочину;

– ч. 3 ст. 219 – з дня повідомлення особі про підозру досудове розслідування має бути закінчено: 1) протягом сімдесяти двох годин – у разі повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку або затримання особи в порядку, передбаченому ч. 4 ст. 298-2 КПК України; 2) протягом двадцяти діб – у разі повідомлення особі про підозру в учиненні кримінального проступку у випадках, якщо підозрюваний не визнає вини або необхідності проведення додаткових слідчих (розшукових) дій, або вчинення кримінального проступку неповнолітнім; 3) протягом одного місяця – у разі повідомлення особі про підозру в учиненні кримінального проступку, якщо особа заявила клопотання про проведення експертизи у випадку, передбаченому ч. 2 ст. 298-4 КПК України; 4) протягом двох місяців з дня повідомлення особі про підозру в учиненні злочину;

– ч. 4 ст. 219 – загальний строк досудового розслідування не може перевищувати: 1) одного місяця з дня повідомлення особі про підозру в учиненні кримінального проступку у випадках, передбачених п. 1 і 2 ч. 3 цієї статті; 2) шести місяців із дня повідомлення особі про підозру в учиненні нетяжкого злочину; 3) дванадцяти місяців із дня повідомлення особі про підозру в учиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину.

– ч. 1 ст. 220 – клопотання сторони захисту, потерпілого та його представника чи законного представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюють провадження, про виконання будь-яких процесуальних дій слідчий, прокурор зобов'язані розглянути в строк не більше ніж три дні з моменту подання [81; 103, с. 215].

Нормативне закріплення граничних строків проведення досудового розслідування, здійснення певних процесуальних дій та прийняття

процесуальних рішень є одним із головних засобів забезпечення дотримання процесуальних строків. Недотримання граничних строків призводить до визнання доказів недопустимими, зняття підозри (обвинувачення), звільнення з-під варти чи домашнього арешту тощо.

Ще одним процесуальним засобом забезпечення процесуальних строків у кримінальному провадженні є встановлення строків прокурором, слідчим суддею чи судом.

Ураховуючи положення ст. 119 КПК України, можна стверджувати, що прокурор, слідчий суддя, суд мають право встановлювати процесуальні строки в межах граничного строку, передбаченого КПК України [81].

Строками, що встановлюють прокурор, слідчий суддя, суд, є:

- п. 4 ч. 2 ст. 36 – прокурор уповноважений доручати органу досудового розслідування проведення у встановлений прокурором строк слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій або давати вказівки щодо їх проведення чи брати участь у них [81];

- встановлення слідчим суддею чи судом строків дії ухвали про надання дозволу на проведення огляду й обшуку приміщення чи іншого володіння особи;

- встановлення слідчим суддею чи судом строків застосування заходів забезпечення кримінального провадження, зокрема запобіжних заходів, тощо.

Недотримання процесуальних строків, визначених прокурором, слідчим суддею або судом, призводить до визнання доказів недопустимими, неможливості вчинити певні слідчі дії (огляд та обшук приміщення чи іншого володіння особи), що виходять за часові межі дії ухвали. Невиконання вказівок прокурора тягне за собою адміністративну відповідальність.

Також процесуальними засобами забезпечення процесуальних строків у кримінальному провадженні є такі положення КПК України:

- 1) принцип розумних строків, регламентований в ст. 28 КПК України;

2) слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії не можна проводити після закінчення строків досудового розслідування, крім проведення їх за дорученням суду у випадках, передбачених ч. 3 ст. 333 КПК України.

Дотримання принципу розумних строків забезпечує належне, швидке, повне, усебічне дослідження всіх обставин кримінального правопорушення, що, своєю чергою, впливає на швидкість і якість досудового розслідування та судового розгляду кримінального провадження [103, с. 218]. Оскільки розумні строки визначають з урахуванням процесуальних строків, вони є «механізмом» дотримання процесуальних строків. Виконання слідчих дій чи прийняття процесуальних рішень у розумні строки автоматично передбачає те, що такі дії та рішення приймають у межах процесуальних строків.

Положення, згідно з яким слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії не можна проводити після закінчення строків досудового розслідування, зобов'язує особу, яка здійснює кримінальне провадження, виконувати слідчі дії в межах строків проведення досудового розслідування.

Організаційні засоби забезпечення процесуальних строків у кримінальному провадженні можна умовно поділити на дві групи: організаційна робота керівників щодо підлеглих й організаційна робота осіб, які здійснюють кримінальне провадження.

Передусім розглянемо організаційну роботу керівників щодо забезпечення процесуальних строків в кримінальному провадженні, що здійснюють їхні підлеглі.

Зокрема, це виконання адміністративно-розпорядчих повноважень керівниками органів досудового розслідування, прокуратури, адміністрації суду. Керівник – посадова особа, яку наділено адміністративно-владними повноваженнями щодо очолюваного нею колективу та яка здійснює внутрішньоорганізаційне управління таким колективом [50]. Керівник – це службова особа, якій делеговано повноваження владного характеру та право віддавати накази й розпорядження, що є обов'язковими для виконання підлеглими [46, с. 32].

На нашу думку, керівник – це службова чи посадова особа, яку наділено адміністративно-владними повноваженнями щодо очолюваного нею колективу, надано право віддавати накази й доручення, які є обов’язковими до виконання підлеглими, яка здійснює внутрішньоорганізаційне управління таким колективом.

Кожен суб’єкт певної діяльності має власні права та виконує обов’язки. Своєю чергою, керівник може виконувати організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські обов’язки, мати певні права.

Деякі вчені вважають, що службові та посадові особи здійснюють повноваження, а не виконують обов’язки чи мають права. Повноваження – це сукупність прав і обов’язків державних органів і громадських організацій, а також посадових та інших осіб, закріплених за ними у встановленому законодавством порядку для здійснення покладених на них функцій [19, с. 639].

Повноваження органу виконавчої влади – це закріплені за органом виконавчої влади права й обов’язки [141].

Отже, доцільніше зазначати, що керівники здійснюють повноваження.

Для подальшого дослідження проблемного питання цього розділу необхідно визначити поняття «організаційно-розпорядчі обов’язки».

Організаційно-розпорядчі обов’язки – це обов’язки зі здійснення управління галуззю промисловості, трудовим колективом, ділянкою роботи, виробничою діяльністю окремих працівників на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності [144].

Тож, можна стверджувати, що керівники державних органів здійснюють також організаційно-розпорядчі повноваження, а службові чи посадові особи державних органів здійснюють свої повноваження відповідно до галузевого законодавства. На підставі такого положення ми будемо досліджувати організаційні засоби забезпечення процесуальних строків у кримінальному провадженні.

Згідно з положеннями Законів України «Про Державне бюро розслідувань», «Про Службу безпеки України», «Про Національне

антикорупційне бюро України», «Про прокуратуру», «Про судоустрій та статус суддів», Податкового кодексу України, КПК України, наказів МВС України від 6 липня 2017 р. № 570 «Про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України», від 20 травня 2020 р. № 405 «Про затвердження Положення про організацію діяльності підрозділів дізнання органів Національної поліції України» можна стверджувати, що керівники органів досудового розслідування, органів дізнання, прокуратури, голови суду виконують не лише процесуальні повноваження, а й організаційно-розпорядчі [103, с. 218].

Так, відповідно до ч. 2 ст. 39 КПК України керівник органу досудового розслідування уповноважений:

1) визначати слідчого (слідчих), який здійснюватиме досудове розслідування, а у випадках здійснення досудового розслідування слідчою групою – визначати старшого слідчої групи, який керуватиме діями інших слідчих;

2) відсторонювати слідчого від проведення досудового розслідування вмотивованою постановою за ініціативою прокурора або з власної ініціативи з подальшим повідомленням прокурора та призначати іншого слідчого за наявності підстав, передбачених КПК України, для його відводу або в разі неефективного досудового розслідування;

3) ознайомлюватися з матеріалами досудового розслідування, давати слідчому письмові вказівки, які не можуть суперечити рішенням і вказівкам прокурора;

4) уживати заходів щодо усунення порушень вимог законодавства у випадку їх допущення слідчим;

5) погоджувати проведення слідчих (розшукових) дій, подовжувати строк їх проведення у випадках, передбачених КПК України [81].

Відповідно до положень наказу МВС України від 6 липня 2017 р. № 570 «Про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України» керівник органу досудового розслідування забезпечує ефективну співпрацю та

взаємодію слідчих з іншими підрозділами Національної поліції України, зокрема з кримінальною поліцією. Для забезпечення швидкого розслідування кримінальних проваджень керівник органу досудового розслідування здійснює контроль за своєчасним і повним виконанням оперативними підрозділами доручень слідчих про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, а експертними установами – за своєчасним проведенням експертних досліджень. Також начальник слідчого відділу (відділення) зобов'язаний:

- 1) здійснювати контроль за своєчасним і в установлені КПК України строки розглядом слідчими заяв та повідомлень про кримінальні правопорушення, внесенням відомостей до ЄРДР та повідомленням прокурора про початок досудового розслідування;

- 2) забезпечувати постійний контроль за досудовим розслідуванням у кожному кримінальному провадженні, належним плануванням роботи в кримінальних провадженнях, дотриманням слідчими процесуальних строків;

- 3) здійснювати контроль за своєчасним унесенням слідчими до ЄРДР відомостей про зупинення досудового розслідування, вести обліки таких кримінальних проваджень і вивчати підстави прийняття в них рішень;

- 4) уживати організаційних і практичних заходів щодо прийняття слідчими в кримінальних провадженнях із продовженими процесуальними строками рішень про закінчення досудових розслідувань у визначені КПК України строки [142].

З огляду на положення ст. 39 КПК України та наказу МВС України від 6 липня 2017 р. № 570 «Про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України» можна стверджувати, що ефективна організація роботи слідчих керівником органу досудового розслідування забезпечує належне, повне, усебічне, швидке розслідування кримінальних проваджень, що передбачає дотримання процесуальних строків.

Відповідно до ч. 2 ст. 39-1 КПК України керівник органу дізнання уповноважений:

- 1) визначати дізнавача, який здійснюватиме дізнання;
- 2) відсторонювати дізнавача від проведення дізнання за ініціативою прокурора або з власної ініціативи та призначати іншого дізнавача за наявності підстав, передбачених цим Кодексом, для його відводу (самовідводу) або неефективного дізнання;
- 3) ознайомлюватися з матеріалами дізнання, давати дізнавачу письмові вказівки, що не суперечать рішенням і вказівкам прокурора;
- 4) уживати заходів для усунення порушень вимог законодавства в разі їх допущення дізнавачем;
- 5) здійснювати інші повноваження, передбачені КПК України [81].

Відповідно до положень наказу МВС України від 20 травня 2020 р. № 405 «Про затвердження Положення про організацію діяльності підрозділів дізнання органів Національної поліції України» керівник органу дізнання:

- 1) керує діяльністю дізнання та є відповідальним за виконання покладених на нього завдань, дотриманням дізнавачами вимог законодавства України;
- 2) забезпечує в межах компетенції взаємодію дізнання та підрозділів оперативно-технічних заходів ГУНП щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій, оперативними підрозділами ГУНП і міжрегіональними територіальними органами поліції; забезпечує ефективне використання дізнавачами оперативної інформації під час досудового розслідування кримінальних проступків, розшуку осіб, які переховуються від органів досудового розслідування та суду;
- 3) організовує та забезпечує взаємодію дізнавачів з іншими підрозділами Національної поліції, слідчими та детективами інших правоохоронних органів, суб'єктами, що здійснюють судово-експертну діяльність, підрозділами, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, а також прокурорами, які здійснюють нагляд за дотриманням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням;

4) заслуховує на оперативних нарадах звіти з питань розслідування кримінальних проступків працівників відділу (сектору) дізнання територіального підрозділу поліції та інших працівників поліції, уповноважених на здійснення дізнання, уживає заходів щодо усунення недоліків дізнання;

5) установлює спеціалізацію дізнавачів у розслідуванні кримінальних проступків окремих категорій;

6) у разі встановлення в розпочатому дізнавачем кримінальному провадженні ознак злочину, негайно повідомляє про це керівника органу досудового розслідування відповідного територіального підрозділу поліції з метою вирішення в установленому законодавством порядку питання про визначення підслідності злочину, а в разі встановлення, що кримінальний проступок учинив неповнолітній, – визначає дізнавача, спеціально уповноваженого на здійснення дізнання щодо неповнолітніх;

7) розглядає заяви та повідомлення про кримінальні проступки, що надходять до територіального підрозділу поліції, а також інші матеріали про кримінальні проступки, виявлені працівниками поліції, і забезпечує невідкладне, але не пізніше двадцяти чотирьох годин після надходження, внесення дізнавачами відповідних відомостей про кримінальні проступки до ЄРДР та повідомлення прокурора про початок досудового розслідування;

8) вивчає кримінальні провадження і надає дізнавачам письмові вказівки, що не суперечать рішенням і вказівкам прокурора, контролює їх виконання;

9) здійснює контроль за своєчасністю та повнотою внесення дізнавачами відомостей до ЄРДР, відповідністю даних про попередню правову кваліфікацію кримінальних проступків матеріалам кримінального провадження; достовірністю даних про результати розслідування в кримінальних провадженнях і про їх рух, об'єктивністю відображення відомостей у ЄРДР і звітах про результати роботи органів досудового розслідування; своєчасністю здачі до архіву підрозділів інформаційно-аналітичного забезпечення закритих кримінальних проваджень;

10) запобігає фактам втручання в процесуальну діяльність дізнавачів осіб, що не мають на те законних повноважень, уживає заходів щодо припинення втручання в процесуальну діяльність дізнавачів;

11) щокварталу організовує перевірки стану й умов зберігання вилучених у кримінальному провадженні речових доказів і документів та забезпечує контроль за правильністю ведення документів щодо їх прийому, обліку, передачі;

12) розглядає документи, які надійшли від органів прокуратури та суду, з питань здійснення дізнання;

13) організовує розгляд і вирішення в установленому законодавством порядку запитів і звернень, що надійшли у зв'язку з проведенням дізнавачами досудового розслідування кримінальних проступків [140].

Ураховуючи положення ст. 39-1 КПК України та наказу МВС України від 20 травня 2020 р. № 405 «Про затвердження Положення про організацію діяльності підрозділів дізнання органів Національної поліції України», можна стверджувати, що ефективна організація роботи дізнавачів керівником органу дізнання забезпечує належне, повне, усебічне, швидке розслідування кримінальних проваджень, що передбачає дотримання процесуальних строків.

Відповідно до ч. 3 ст. 37 КПК України, якщо прокурор, який у відповідному кримінальному провадженні здійснює повноваження прокурора, не може їх здійснювати через задоволення заяви про його відвід, тяжку хворобу, звільнення з органу прокуратури або з іншої поважної причини, що унеможлиблює його участь у кримінальному провадженні, повноваження прокурора покладає на іншого прокурора керівник відповідного органу прокуратури. У виняткових випадках повноваження прокурора можуть бути покладені керівником органу прокуратури на іншого прокурора цього органу прокуратури через неефективне здійснення прокурором нагляду за дотриманням законів під час проведення досудового розслідування [81].

Ефективна організаційна робота керівника прокуратури забезпечує дотримання процесуальних строків на стадії не лише досудового розслідування,

а й судового розгляду, оскільки прокурор здійснює свої повноваження на всіх стадіях кримінального провадження. Нагляд за дотриманням законів під час проведення досудового розслідування передбачає дотримання процесуальних строків, а на стадії судового розгляду це швидке подання обґрунтованих скарг (апеляція, касація), з'явлення до суду прокурорів.

Відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 24 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» голова місцевого суду контролює ефективність діяльності апарату суду. Згідно з ч. 2 ст. 24 цього ж Закону голова суду з питань, що належать до його адміністративних повноважень, видає накази й розпорядження [145].

Зазначені положення засвідчують те, що голова суду організовує роботу апарату суду. Належна організація роботи апарату суду може пришвидшити здійснення розгляду кримінальних проваджень, тим самим дотримується принцип розумних строків. Така робота полягає у швидкій роботі канцелярії суду (прийняття проваджень, внесення даних до системи автоматичного документообігу), визначенні рівномірної кількості проваджень на суддю (кількість суддів, що передбачені штатним розписом) тощо.

Крім того, до організаційних засобів забезпечення процесуальних строків у кримінальному провадженні належить організація власної роботи слідчим, дізнавачем, прокурором, суддею. Належна організація своєї роботи полягає у швидкому здійсненні слідчих дій та прийнятті процесуальних рішень, належному оформленні процесуальних документів, явці без запізнь на судові засідання, забезпеченні виконання учасниками кримінального провадження їхніх процесуальних обов'язків, призначення судового розгляду в нетривалий проміжок часу та без значних перерв тощо.

Відповідно до вимог наказу МВС України від 6 липня 2017 р. № 570 «Про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України» та наказу МВС України від 20 травня 2020 р. № 405 «Про затвердження Положення про організацію діяльності підрозділів дізнання органів Національної поліції України» слідчий і дізнавач планують свою роботу так, щоб забезпечити своєчасність виконання необхідних слідчих (розшукових) дій

та негласних слідчих (розшукових) дій у всіх кримінальних провадженнях, у яких він проводить досудове розслідування [140; 142].

Відповідно до ч. 1. ст. 25 Закону України «Про прокуратуру» прокурор здійснює нагляд за дотриманням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство, користуючись правами і виконуючи обов'язки, передбачені Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» і КПК України. Письмові вказівки прокурора органам, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство, надані в межах повноважень, є обов'язковими для цих органів і підлягають негайному виконанню [143].

Відповідно до ч. 1 ст. 7 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» кожному гарантується захист його прав, свобод та інтересів у розумні строки незалежним, безстороннім і справедливим судом, утвореним законом [145].

Досліджуючи питання організаційних засобів забезпечення процесуальних строків у кримінальному провадженні, можна стверджувати, що переважну більшість таких засобів здійснюють на стадії досудового розслідування. Саме тому посилену увагу стосовно дотримання законності під час розслідування кримінальних правопорушень приділено органам досудового розслідування. Керівники слідства й дізнання виконують важливе завдання не лише щодо забезпечення дотримання законності в діяльності слідчого та дізнавача, а й стосовно правильної організації роботи слідчого колективу та колективу дізнавачів. Ефективна робота керівника сприяє реалізації основних завдань кримінального провадження.

Робота керівників прокуратури та суду також спрямована на виконання завдань кримінального провадження. Налагоджена ефективна діяльність прокуратури та суду забезпечує гарантію дотримання законності під час досудового розслідування та судового розгляду, а також швидке проведення розслідування.

Попри закріплені в законодавстві України повноваження осіб, що здійснюють кримінальне провадження, на практиці постають проблеми їх

застосування. У зв'язку з цим під час розслідування кримінальних правопорушень порушують (не дотримуються) строки досудового розслідування, здійснення слідчих дій та прийняття процесуальних рішень, як наслідок, порушують права громадян тощо.

Україна є одним із лідерів серед інших країн-членів Ради Європи за кількістю скарг, що знаходяться на розгляді ЄСПЛ. З-поміж проблем, які призводять до констатації ЄСПЛ порушення Україною положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, переважає надмірна тривалість кримінальних проваджень.

Тому, важливим напрямом адаптації національного законодавства та практики його застосування до європейських стандартів є забезпечення реалізації права особи на справедливий судовий розгляд кримінального провадження впродовж розумного строку.

Важливими з позиції дотримання судами розумного строку є положення ч. 5 ст. 28 КПК України, відповідно до якого кожен має право, щоб обвинувачення щодо нього в найкоротший строк або стало предметом судового розгляду, або було прийнято рішення про закриття кримінального провадження. Увагу слід акцентувати на розгляді кримінального провадження щодо осіб, яких тримають під вартою, і неповнолітніх осіб. Частина 4 ст. 28 КПК України передбачає, що кримінальне провадження щодо особи, яку тримають під вартою, неповнолітньої особи має бути здійснено невідкладно й розглянуто в суді першочергово. Вимоги оперативності розгляду кримінальних проваджень у справах, за якими підсудного тримають під вартою, ґрунтуються на підвищених вимогах до розумного строку розгляду (з урахуванням виключного ступеня обмеження права особи на свободу).

Стаття 219 КПК України встановлює строки досудового розслідування, проте обмежень строку судового провадження в часових параметрах закон не передбачає. Вважаємо доцільним встановити чітко визначені строки судового розгляду. У зв'язку з цим, а також з урахуванням думки більшості респондентів (52,2 %), пропонуємо внести зміни до ст. 318 КПК України й доповнити її

такою нормою: *термін судового розгляду кримінальних проступків становить шість місяців. Термін судового розгляду нетяжких злочинів становить дванадцять місяців і може бути продовжений до вісімнадцяти місяців. Термін судового розгляду тяжких та особливо тяжких злочинів становить вісімнадцять місяців та може бути продовжений до двадцяти чотирьох і тридцяти шести місяців.* Таке положення унеможливить затягування процесу судового розгляду кримінальних проваджень.

Додатково варто зазначити, що в КПК України не передбачено можливості оскаржувати недотримання розумних строків суддею, а також зовсім не йдеться про компенсацію шкоди, яку було завдано внаслідок недотримання розумних строків посадовими особами, хоча службові особи, винні в недотриманні розумних строків, можуть бути притягнуті до відповідальності, встановленої законом (ч. 3). Підозрюваний, обвинувачений, потерпілий мають право на звернення до прокурора, слідчого судді або суду з клопотанням, у якому викладають обставини, що зумовлюють необхідність здійснення кримінального провадження (або окремих процесуальних дій) у стисліші строки, ніж ті, що передбачені цим Кодексом (ч. 6 ст. 28 КПК України). Закріплення в КПК України права підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого на звернення до прокурора, слідчого судді або суду з клопотанням, у якому викладають обставини, що зумовлюють необхідність здійснення кримінального провадження (або окремих процесуальних дій) у стисліші строки, ніж ті, що передбачені КПК України, втілює міжнародно-правовий стандарт, на необхідність застосування якого неодноразово зауважував ЄСПЛ. Зокрема, у справі «Кудла проти Польщі» від 26 жовтня 2000 р. Суд сформулював принцип, згідно з яким національний суд зобов'язаний гарантувати впровадження окремої судової процедури, яка стане ефективним засобом правового захисту в разі подання скарги на тривалий розгляд справи, а неможливість внутрішнього законодавства забезпечити такий засіб правового захисту прирівнюватиметься до порушення ст. 13 Конвенції. Водночас варто враховувати, що ст. 24 КПК України гарантує кожному право

на оскарження процесуальних рішень суду в порядку, передбаченому цим Кодексом. Керуючись принципом забезпечення доступу до правосуддя, єдиним критерієм, який надає можливість визначити, які судові рішення можуть бути оскаржені до суду та хто саме має право на таке оскарження, має бути обмеження конституційних прав і свобод громадян [55].

Ми повністю погоджуємося з О. Б. Комарницькою, яка стверджує, що оскарження недотримання розумних строків можливе також і до суду. Однак дотепер жодних судових рішень з цього приводу, за даними державного реєстру, немає [55].

Таким чином, враховуючи викладене вище та позицію більшості опитаних (91,9 %), пропонуємо доповнити ст. 28 КПК України частиною 7, якою встановити право обвинуваченого, потерпілого на звернення до суду із заявою про пришвидшення розгляду справи в разі порушення розумного строку судового провадження:

«7. У разі, якщо після початку стадії судового розгляду відбувається затягування провадження, обвинувачений, потерпілий мають право звернутися до суду із заявою про порушення розумних строків розгляду провадження. Розгляд заяви здійснює голова суду за відсутності сторін протягом п'яти робочих днів. За результатом розгляду заяви суд виносить мотивовану ухвалу, якою зобов'язує суд, що розглядає провадження по суті, ужити заходів, спрямованих на забезпечення розумних строків розгляду провадження в суді, встановивши, за необхідності, певний термін для пришвидшення розгляду провадження або відхиляє заяву».

Крім того, пропонуємо внести доповнення до ст. 308 КПК України та передбачити, що прокурор, обвинувачений, потерпілий під час судового розгляду мають право оскаржити в апеляційному порядку недотримання розумних строків розгляду провадження суддею (доцільність таких змін обстоюють 84,6 % респондентів).

Отже, процесуальні строки є необхідним організаційним заходом, що сприяє забезпеченню швидкого розслідування та судового розгляду, є

гарантією захисту конституційних прав і свобод учасників кримінального провадження. У кримінальному процесі є процесуальні та організаційні засоби забезпечення процесуальних строків. До процесуальних засобів належать норми, що закріплені в чинному кримінальному процесуальному законодавстві України. До організаційних засобів забезпечення процесуальних строків належать організаційна робота керівників щодо підлеглих й організаційна робота осіб, що здійснюють кримінальне провадження.

Крім того, пропонуємо внести такі зміни:

– до ст. 318 КПК України – шляхом доповнення її нормою, яка обмежує термін судового розгляду кримінальних проступків, що становить шість місяців. Термін судового розгляду нетяжких злочинів становить дванадцять місяців і може бути продовжений до вісімнадцяти місяців. Термін судового розгляду тяжких та особливо тяжких злочинів становить вісімнадцять місяців та може бути продовжений до двадцяти чотирьох і тридцяти шести місяців;

– до ст. 28 КПК України – шляхом доповнення частиною 7, якою встановити право обвинуваченого, потерпілого на звернення до суду із заявою про пришвидшення розгляду провадження в разі порушення розумного строку судового провадження: «7. У разі, якщо після початку стадії судового розгляду відбувається затягування провадження, обвинувачений, потерпілий мають право звернутися до суду із заявою про порушення розумних строків розгляду провадження. Розгляд заяви здійснює голова суду за відсутності сторін протягом п'яти робочих днів. За результатом розгляду заяви суд виносить мотивовану ухвалу, якою зобов'язує суд, що розглядає провадження по суті, вжити заходів, спрямованих на забезпечення розумних строків розгляду провадження в суді, встановивши, за необхідності, певний термін для прискорення розгляду провадження, або відхиляє заяву»;

– до ст. 308 КПК України – шляхом доповнення її положенням, що прокурор, обвинувачений, потерпілий під час судового розгляду мають право оскаржити в апеляційному порядку недотримання розумних строків розгляду провадження суддею.

Висновки до розділу 2

Одним з найголовніших завдань держави є дотримання прав і свобод людини та громадянина. Передусім це стосується кримінальної процесуальної діяльності правоохоронних органів і судів, тому що під час здійснення такої діяльності найчастіше обмежують, а в деяких випадках – порушують, права людини та громадянина. В Україні, відповідно до ст. 3 Основного Закону, держава гарантує дотримання прав людини та громадянина. Під час кримінальної процесуальної діяльності правоохоронних органів та суду передбачено кримінальні процесуальні гарантії забезпечення цих прав. Кримінальні процесуальні гарантії – це визначені кримінальним процесуальним законом засоби та способи, спрямовані на реалізацію прав та обов'язків усіх суб'єктів кримінального процесу, забезпечення реалізації їхніх законних інтересів, а також на досягнення мети та виконання завдань кримінального судочинства. Право на свободу й особисту недоторканність найчастіше обмежують під час кримінального провадження. Відповідно до чинного кримінального процесуального законодавства України обмежити право на свободу й особисту недоторканність можна шляхом затримання особи в порядку, визначеному КПК України, застосування до особи запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту чи тримання під вартою. Після затримання особи її необхідно протягом сімдесяти двох годин або відпустити, або застосувати запобіжний захід у вигляді тримання під вартою. Загальний строк тримання під вартою на стадії досудового розслідування не може перевищувати дванадцять місяців. Проте цей строк не обчислюють, він не має граничних термінів на стадії судового розгляду, а кожні два місяці продовжують. Окреслену проблему необхідно розв'язати шляхом внесення до КПК України положення про строки тримання під вартою на стадії судового розгляду й чітко обґрунтованих підстав його продовження, що охоплюють ризики, передбачені ст. 177 КПК України, які зі спливанням часу можуть зникнути.

Крім того, трапляються випадки проведення слідчих (розшукових) дій до моменту внесення відомостей до ЄРДР чи після закінчення досудового розслідування, прострочення дій ухвал слідчих суддів про здійснення заходів забезпечення кримінального провадження, прострочення вказівок прокурора. Зазначене призводить до втрати доказів, порушення прав громадян, невиконання завдань кримінального провадження. У кримінальному процесі є процесуальні (нормативне закріплення граничних строків досудового розслідування; встановлення строків прокурором, слідчим суддею або судом; дотримання принципу розумності строків; проведення слідчих (розшукових) дій чи негласних слідчих (розшукових) дій у межах досудового розслідування, крім випадків, передбачених чинним КПК України) та організаційні (організація власної роботи слідчими, дізнавачами, прокурорами та суддями; організація роботи підлеглих, що здійснюють кримінальне провадження, керівниками органу досудового розслідування, керівниками органу дізнання, прокуратури, суду) засоби забезпечення процесуальних строків у кримінальному провадженні.

У кримінальному процесі є засоби забезпечення строків, проте судовий розгляд не має чітко визначених законом процесуальних строків, хоча здійснюють його з дотриманням принципу розумних строків. Розумні строки визначено в ст. 28 КПК України як такі, що є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень. Розумні строки не можуть перевищувати передбачені КПК України строки виконання окремих процесуальних дій або прийняття окремих процесуальних рішень. На нашу думку, розумним строком необхідно вважати об'єктивно обґрунтований період часу, встановлений на підставі норм кримінального процесуального законодавства, під час якого учасники кримінального провадження виконують певні процесуальні дії чи приймають певні процесуальні рішення, які спрямовані на досягнення завдань кримінального провадження. Під час визначення розумних строків необхідно враховувати такі критерії, як складність кримінального провадження, поведінка учасників кримінального

провадження, спосіб здійснення слідчим, прокурором і судом своїх повноважень. Попри нормативно закріплений принцип розумних строків, судовий розгляд кримінальних проваджень триває надто довго.

Процесуальними строками в кримінальному провадженні потрібно вважати встановлені та врегульовані кримінальним процесуальним законом на підставі Конституції України й міжнародно-правових документів або відповідно до підзаконних нормативно-правових актів, актів слідчих, дізнавачів, прокурорів, слідчих суддів або судів проміжки часу, у межах яких учасники кримінального провадження зобов'язані (мають право) приймати процесуальні рішення, вчиняти процесуальні дії або утриматися від їх вчинення. Залежно від цього у відповідних учасників кримінального провадження з'являється право або обов'язок реалізувати свої повноваження в конкретній стадії судочинства та визначати правові наслідки порушення встановлених процесуальних строків. Вимога дотримання встановлених процесуальних строків стосується всіх учасників кримінального провадження. Тому й проблема порушення процесуальних строків існувала завжди, і в різні періоди вона була пов'язана з наявністю значної кількості причин, які на неї впливали. Це фахова підготовка слідчих, прокурорів і суддів, умови їхньої праці, значний обсяг роботи тощо. Нині реальні причини недотримання розумних строків при розгляді справ у судах, поряд із поведінкою учасників кримінального провадження, пов'язані з проблемами матеріального, технічного забезпечення, належної професійної підготовки прокурорів, суддів тощо.

Навмисне порушення процесуальних строків чи несумлінність, які спричинили несвоєчасний розгляд і тяганину під час розгляду справ й істотно обмежили права та законні інтереси громадян, потрібно розглядати з урахуванням конкретних обставин як неналежне виконання професійних обов'язків. На цю ситуацію впливає відсутність передбаченої в законі відповідальності за порушення процесуальних строків. Подолати проблему порушення процесуальних строків можливо тільки за умови врахування комплексу наявних проблем і поступового їх усунення.

Крім того, пропонуємо внести такі зміни:

– до ст. 315 КПК України – шляхом доповнення ч. 3, яку викласти в такій редакції: «Під час підготовчого судового засідання суд за клопотанням учасників судового провадження має право обрати, змінити чи скасувати заходи забезпечення кримінального провадження, крім запобіжних заходів, обраних щодо обвинуваченого. Під час розгляду таких клопотань суд дотримується правил, передбачених розділом II цього Кодексу. За відсутності зазначених клопотань сторін кримінального провадження застосування заходів забезпечення кримінального провадження, крім запобіжних заходів, обраних під час досудового розслідування, вважається продовженим. Питання продовження, скасування чи зміни запобіжного заходу щодо обвинуваченого розглядає суд незалежно від надходження клопотань»;

– до ч. 3 ст. 331 КПК України – шляхом доповнення її таким положенням: «Загальний строк тримання під вартою та стадії судового розгляду не повинен перевищувати максимальний строк покарання у вигляді позбавлення волі, який зазначений у санкції статті КК України, за якою здійснюють провадження. Після перевищення зазначеного строку особа повинна бути негайно звільнена з-під варти. За клопотанням сторони обвинувачення, після спливання максимального строку тримання під вартою до обвинуваченого може бути застосовано більш м'який запобіжний захід»;

– до ч. 2 ст. 47 КПК України, яку викласти в такій редакції: «Захисник зобов'язаний прибувати для участі у виконанні процесуальних дій за участю підозрюваного, обвинуваченого. У разі неможливості прибути в призначений строк захисник зобов'язаний не пізніше ніж за три дні повідомити про таку неможливість та її причини слідчого, прокурора, слідчого суддю, суд, а в разі, якщо він призначений органом (установою), уповноваженим законом на надання безоплатної правової допомоги, – також і цей орган (установу), окрім неприбуття захисника через поважні причини.

п. 1 ч. 2. Поважними причинами неприбуття захисника для участі у виконанні процесуальних дій за участю підозрюваного, обвинуваченого є:

1) затримання; обставини непереборної сили (епідемії, військові події, стихійні лиха або інші схожі обставини); 2) тяжка хвороба або перебування в закладі охорони здоров'я у зв'язку з лікуванням або вагітністю за умови неможливості тимчасово залишити цей заклад; 3) смерть близьких родичів, членів сім'ї чи інших близьких осіб або серйозна загроза їхньому життю; 4) інші обставини, які об'єктивно унеможливають з'явлення особи на виклик.

п. 2 ч. 2. Участь захисника в іншому кримінальному провадженні не є поважною причиною»;

– до ч. 1 ст. 53 КПК України, яку викласти в такій редакції: «Слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд залучають захисника для проведення окремої процесуальної дії чи судового засідання на стадії судового розгляду в порядку, передбаченому ст. 49 цього Кодексу, виключно в невідкладних випадках, коли є потреба в проведенні невідкладної процесуальної дії чи судового засідання на стадії судового розгляду за участю захисника, а завчасно повідомлений захисник не може прибути для участі в проведенні процесуальної дії чи забезпечити участь іншого захисника або якщо підозрюваний, обвинувачений виявив бажання, але ще не встиг залучити захисника, або прибуття обраного захисника неможливе»;

– до ст. 318 КПК України – шляхом доповнення її нормою, яка обмежує термін судового розгляду кримінальних проступків, який становить шість місяців. Термін судового розгляду нетяжких злочинів становить дванадцять місяців і може бути продовжений до вісімнадцяти місяців. Термін судового розгляду тяжких та особливо тяжких злочинів становить вісімнадцять місяців і може бути продовжений до двадцяти чотирьох та тридцяти шести місяців;

– до ст. 28 КПК України шляхом доповнення частиною 7, якою встановити право обвинуваченого, потерпілого на звернення до суду із заявою про пришвидшення розгляду провадження в разі порушення розумного строку судового провадження: «7. У разі якщо після початку стадії судового розгляду відбувається затягування провадження, обвинувачений, потерпілий мають

право звернутися до суду із заявою про порушення розумних строків розгляду провадження. Розгляд заяви здійснює голова суду за відсутності сторін протягом п'яти робочих днів. За результатом розгляду заяви суд виносить мотивовану ухвалу, якою зобов'язує суд, що розглядає провадження по суті, ужити заходів, спрямованих на забезпечення розумних строків розгляду справи у суді, встановивши, за необхідності, певний термін для пришвидшення розгляду провадження, або відхиляє заяву»;

– до ст. 308 КПК України – шляхом доповнення її положенням, що прокурор, обвинувачений, потерпілий під час судового розгляду мають право оскаржити в апеляційному порядку недотримання розумних строків розгляду справи суддею.

РОЗДІЛ 3

ПРОЦЕСУАЛЬНІ СТРОКИ В МІЖНАРОДНІЙ СИСТЕМІ ГАРАНТІЙ ЗАХИСТУ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ОСОБИ

3.1 Нормативна регламентація процесуальних строків за кримінальним процесуальним законодавством країн Європи, Сполучених Штатів Америки та Великої Британії

Для того, щоб якомога повніше дослідити розумні строки як загальну засаду кримінального провадження, потрібно: 1) виокремити коло держав, на підставі кримінального процесуального законодавства яких будемо проводити аналіз питання визначення розумних і процесуальних строків у кримінальному провадженні; 2) визначити основні положення, за якими буде здійснено порівняльно-правове дослідження; 3) проаналізувати кримінальне процесуальне законодавство зарубіжних держав у частині визначення строків у кримінальному провадженні.

Передусім необхідно визначитися з правовою системою, яка є більш прийнятною для порівняльно-правового дослідження. Єдиного погляду щодо різновидів правових систем світу в науці немає, тому за основу беремо загальноприйняті правові сім'ї: 1) загального права (англо-саксонська правова сім'я); 2) романо-германська; 3) країн Далекого Сходу; 4) мусульманського права. Оскільки питання поділу правових систем світу виходить за межі предмета нашого дослідження, одразу перейдемо до аналізу строків у кримінальному провадженні за кримінальним процесуальним законодавством зарубіжних держав. Строки в кримінальному провадженні передбачено в законодавстві більшості держав, тому, на нашу думку, необхідно дослідити кримінальне процесуальне законодавство провідних країн загального права (англо-саксонська правова сім'я), зокрема США та Великої Британії, а також

романо-германської правової сім'ї (країн Європи). Такий вибір обґрунтовано тим, що, по-перше, Україна тісно співпрацює із США та Великою Британією в різних сферах діяльності, що, безумовно, позначається на законодавстві України, зокрема кримінальному процесуальному законодавстві. По-друге, США та Велика Британія є одними з провідних держав у своєму регіоні, саме тому, доцільно проаналізувати їхнє кримінальне процесуальне законодавство, щоб виокремити правові норми й положення, які можуть позитивно впливати на кримінальний процес в Україні в разі впровадження їх у національне законодавство. Крім того, необхідно дослідити кримінальне процесуальне законодавство держав романо-германської правової сім'ї, тобто країн Європи. Україна вже протягом тривалого часу має курс на євроінтеграцію та прагне стати повноправним членом ЄС. Однак для того, щоб стати членом ЄС, необхідно, щоб діяльність держави (політична, економічна, законодавча, соціальна) відповідала європейським стандартам. Це стосується й кримінального процесуального законодавства нашої держави. Хоча впродовж останніх років національне законодавство зазнало істотних змін, однак чинний КПК України потребує вдосконалення, щоб відповідати рівню кримінального процесуального законодавства європейських держав.

Предметом нашого дослідження є розумні та процесуальні строки в кримінальному провадженні. Однак процесуальні строки визначають тривалість різних процесуальних дій, що ускладнює проведення порівняльно-правового аналізу. Таким чином, ми виокремили *основні положення, на яких буде ґрунтуватися порівняльно-правове дослідження*. На нашу думку, необхідно проаналізувати кримінальне процесуальне законодавство в частині визначення строків тих процесуальних дій, які в більшості випадків обмежують права людей, громадян, зокрема права на недоторканність, свободу, швидкий та справедливий суд, та/або потенційно можуть обмежувати такі права. Отже, ми визначили такі групи норм, які регулюють строки проведення певних процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень, які за належного забезпечення процесуальних строків є гарантом дотримання прав і свобод

людей під час кримінального провадження. До таких груп належать норми щодо: 1) закріплення принципу розумних строків; 2) закріплення порядку обчислення процесуальних строків у кримінальному провадженні; 3) визначення строків досудового розслідування (дізнання, попереднього слідства, попереднього розслідування, кримінального розслідування тощо); 4) визначення строків затримання та тримання під вартою. За цими критеріями аналізуватимемо кримінальне процесуальне законодавство зарубіжних держав.

Порівняльно-правове дослідження буде здійснено шляхом зіставлення норм зарубіжного законодавства з нормами національного законодавства, що дасть змогу сформулювати пропозиції стосовно внесення змін до КПК України з приводу визначення процесуальних строків у кримінальному провадженні, які будуть відповідати європейським стандартам.

Першим критерієм, за яким буде здійснено порівняльно-правове дослідження, є закріплення принципу розумних строків у законодавстві зарубіжних держав. Цей принцип закріплено в КПК Молдови (ст. 19), Франції (ст. 144-1), Австрії (ст. 9), Польщі (ст. 2), РФ (ст. 61), Болгарії (ст. 22), Грузії (ст. 103). Крім того, категорію розумності строків у деяких випадках застосовано в КПК Румунії, Сербії, Чехії, Швейцарії, у Федеральних правилах кримінального процесу США. Також необхідно зазначити, що в кримінальному процесуальному законодавстві таких держав, як Велика Британія, Бельгія, ФРН, Нідерланди, Італія, Латвія, Норвегія, Португалія, Хорватія та США, використано термін «найкоротші строки». Однак, з огляду на назву категорій «найкоротші строки» та «розумні строки», можна стверджувати, що вони не є тотожними. Так, «найкоротшими строками» потрібно вважати такий період часу, який є найменшим для виконання конкретної процесуальної дії чи прийняття конкретного процесуального рішення. А отже, не можна стверджувати, що в КПК зазначених держав використано принцип розумності строків.

Також варто визначити, чи закріплено в КПК зарубіжних держав порядок обчислення процесуальних строків. Так, порядок обчислення процесуальних

строків закріплено в КПК ФРН (ст. ст. 42–43), Молдови (ст. 231), РФ (ст. 128), Білорусі (ст. 158), Великої Британії (ст. 33.2), Вірменії (ст. 173), Грузії (ст. 86), Латвії (ст. 100), Естонії (ст. 171), Болгарії (ст. 183), Італії (ст. 172), Польщі (ст. 123), Румунії (ст. 269), Сербії (ст. 224), Федеральних правилах кримінального процесу США (правило 45), Туреччини (ст. 39), Хорватії (ст. 90), Швейцарії (ст. 90). Кримінальні процесуальні кодекси таких держав, як Франція, Австрія, Нідерланди, Норвегія, Португалія та Чехія, не визначають порядок обчислення процесуальних строків. Безпосередньо порядок обчислення строків не є однаковим у всіх КПК. Можна виокремити такі групи норм щодо обчислення строків: 1) днями [66; 85]; 2) днями, тижнями [80]; 3) годинами, днями, місяцями [64; 68; 69; 71; 77; 101, с. 487; 201]; 4) днями, тижнями, місяцями [82]; 5) годинами, днями, місяцями, роками [67; 70; 72; 78; 79; 84]; 6) днями, тижнями, місяцями, роками [65; 75]. Так, відповідно до ч. 2 ст. 90 КПК Швейцарії, якщо строк спливає в суботу, неділю чи святковий день, то закінчення строку відбувається наступного робочого дня [85]. Відповідно до ст. 39 КПК Туреччини строк, що обчислюють днями, спливає в останню хвилину останньої години такого дня. Якщо строк обчислюють тижнями, то він спливає в останній день тижня [80]. Відповідно до ч. 2 ст. 128 КПК РФ строк, що обчислюють днями, спливає о 24:00 такого дня. Строк, що обчислюють місяцями, спливає у відповідне число такого місяця, а якщо місяць не має такого числа – то в останній день місяця. Якщо закінчення строку припадає на неробочий день, то такий строк закінчується наступного робочого дня, крім випадків обчислення строків затримання, тримання під вартою, домашнього арешту, заборони окремих дій та перебування в медичних закладах, що надають медичну чи психіатричну допомогу в стаціонарних умовах [77; 101, с. 488]. Схожі положення закріплено в КПК Білорусі, Грузії, Естонії та Латвії. Відповідно до ст. 42–43 КПК ФРН строк, що обчислюють тижнями чи місяцями, закінчується в останній день тижня чи місяця, який своєю назвою або числом відповідає дню, з якого починали обчислення строку; якщо такого дня немає в останньому місяці, то строк закінчується зі

спливанням останнього дня місяця [82; 101, с. 488]. Окреслити порядок обчислення процесуальних строків, що закріплені в КПК таких держав, як США, Велика Британія, Італія, Хорватія, Вірменія, Молдова, Румунія, Сербія, Болгарія та Польща, на нашу думку, недоцільно, оскільки він схожий з тими, які ми вже охарактеризували [101, с. 488].

Проаналізувавши кримінальне процесуальне законодавство зарубіжних держав щодо обчислення строків під час кримінального провадження, можна стверджувати, що в провідних європейських країнах строки обчислюють годинами, днями, місяцями та роками. Оскільки в КПК України строки обчислюють годинами, днями та місяцями, на нашу думку, таке положення ст. 115 КПК України відповідає кримінальному процесуальному законодавству провідних європейських держав [101, с. 488].

Ще одним важливим елементом забезпечення прав і свобод людей під час кримінального провадження є строки досудового розслідування (дізнання, попереднього слідства, попереднього розслідування, кримінального розслідування тощо). Так, конкретні строки досудового розслідування зазначено в КПК РФ (ст. 162 – строк попереднього слідства не повинен перевищувати двох місяців, однак його може бути продовжено до трьох і дванадцяти місяців. Дізнання проводять упродовж тридцяти днів, скорочене дізнання проводять упродовж п'ятнадцяти днів. Загальний термін дізнання може бути продовжено до шістдесяти днів); КПК Білорусі (ст. 190 – рішення щодо порушення кримінальної справи може бути прийняте впродовж трьох днів, але цей строк може бути продовжено до десяти днів, до одного та трьох місяців. Попереднє слідство повинно бути закінчено в 2-місячний строк, але може бути продовжено до трьох і шести місяців. Строк попереднього слідства може бути продовжено до закінчення 6-місячного терміну, однак таке продовження визначає лише Генеральний прокурор, голова Слідчого комітету, голова Комітету державної безпеки чи їх заступники); КПК Вірменії (ст. 197 – дізнання проводять упродовж десяти днів. Попереднє слідство повинно бути закінчено впродовж двох місяців. Такий строк може бути продовжений

прокурором на невизначений строк); КПК Австрії (ст. 108а – загальний строк попереднього провадження становить три роки й може бути продовжений на два роки. Прокурор зобов'язаний звітувати до суду про причини довготривалості розслідування); КПК Болгарії (ст. 234 – розслідування проводиться впродовж двох місяців, але строк може бути продовжений прокурором); КПК Італії (ст. ст. 405–407 – строк розслідування становить шість місяців, може бути продовжений до дванадцяти, вісімнадцяти та двадцяти чотирьох місяців залежно від складності справи й тяжкості вчиненого злочину); КПК Польщі (ст. 309 – розслідування має бути закінчено впродовж трьох місяців. Такий строк може бути продовжений прокурором); КПК Чехії (ст. 167 – поліцейське розслідування проводять впродовж двох і трьох місяців залежно від підсудності справи. Такий строк може бути продовжений прокурором з одночасним звітуванням перед судом про причини довготривалості розслідування) [104, с. 116].

Варто акцентувати на процесуальних строках досудового розслідування, визначених у кримінальному процесуальному законодавстві США, Великої Британії, Франції та Молдови. У США попереднє розслідування не має чіткої процесуальної регламентації, а отже, строки розслідування не визначено. Відповідно до положень правила № 32 Федеральних правил кримінального процесу США провадження щодо обвинуваченого, якого було заарештовано, повинно бути направлено до суду не пізніше ніж за 130 днів (4 місяці та 2 тижні) [201]. Таким чином, можна стверджувати, що строк попереднього (досудового) розслідування в США щодо особи, яка перебуває під вартою, має тривати не більше ніж чотири місяці без можливості його продовження. Попереднє розслідування у Великій Британії схоже на розслідування в США. У цих державах строки попереднього розслідування чітко не визначено. Основним нормативно-правовим актом, який регламентує процедуру розслідування, є Закон «Про Розслідування», 1996 р. Проте конкретних процесуальних строків щодо попереднього розслідування злочинів він не визначає. Крім того, у КПК Великої Британії також не встановлено

процесуальних строків попереднього розслідування, оскільки він спрямований на регламентацію стадії судового розгляду [66]. Строки попереднього розслідування не окреслено, тому що судові органи США та Великої Британії прискіпливо ставляться до всіх процесуальних дій, що були здійснені на стадії попереднього розслідування. Навіть найдрібніші порушення процедури розслідування призводять до винесення виправдувального вироку. Отже, якість збирання доказів на стадії попереднього розслідування негативно позначається на його швидкості, водночас позитивно впливає на достовірність і допустимість доказів, що, своєю чергою, забезпечує виконання завдань кримінального провадження [104, с. 116–117].

Також потрібно розглянути положення КПК Франції щодо процесуальних строків досудового розслідування. Відповідно до КПК цієї країни на досудовому етапі проводять дізнання та попереднє слідство. Дізнання починається з моменту виявлення правопорушення та закінчується моментом порушення прокурором кримінального переслідування. Дізнання може бути проведено в невизначений термін. Попереднє слідство проводить слідчий суддя, який встановлює строк такого розслідування [83]. Слідчий суддя здійснює будь-які слідчі дії для встановлення істини у справі. Крім того, оскільки він встановлює строки розслідування, він ними не обмежується, завжди може їх змінити. Таким чином, попереднє слідство є цілком керованим слідчим суддею. Проте якщо впродовж чотирьох місяців слідчий суддя не виконав жодної слідчої дії, то голова слідчої палати вилучає в слідчого судді матеріали провадження та передає їх на розгляд до слідчої палати [83]. Якщо слідчий суддя проводить на належному рівні попереднє слідство, то після його завершення він інформує сторони провадження про закінчення розслідування. Упродовж двадцяти днів вони подають клопотання про проведення певних слідчих дій. Після закінчення 20-денного строку слідчий суддя направляє справу прокурору. Останній впродовж трьох місяців (якщо обвинувачений перебуває під вартою – то впродовж одного місяця) вивчає матеріали справи та приймає рішення щодо закриття провадження, продовження розслідування чи

направлення справи до суду [83]. Рішення прокурора для слідчого судді має рекомендований характер. Тож можна стверджувати, що, відповідно до положень КПК Франції строк попереднього розслідування чітко визначений лише після того, як слідчий суддя закінчить проводити розслідування. Однак таке розслідування може тривати довго [104, с. 117].

Варто розглянути особливості визначення строків досудового розслідування в КПК Молдови. Так, відповідно до ст. 259 КПК цієї країни кримінальне переслідування здійснюють у розумний строк. Строк розслідування за конкретною справою встановлює прокурор залежно від складності справи та поведінки учасників кримінального процесу. Рішення про початок кримінального переслідування приймають упродовж тридцяти днів з моменту отримання інформації про правопорушення, про що складають постанову, яку разом з матеріалами справи направляють прокурору протягом двадцяти чотирьох годин. Прокурор після отримання такої постанови негайно повинен визначити строк кримінального переслідування за цією справою [72; 104, с. 117]. Таким чином, можна стверджувати, що єдиним строком, що передбачений КПК Молдови з приводу регламентації строків кримінального переслідування (досудового розслідування), є період з моменту отримання інформації про правопорушення до моменту прийняття рішення про кримінальне переслідування, що триває не більше ніж тридцять днів. Після закінчення розслідування матеріали справи направляють прокурору. Останній впродовж п'ятнадцяти днів з моменту отримання справи повинен її вивчити та прийняти рішення стосовно додаткового розслідування, закриття кримінальної справи чи направлення справи до суду. Якщо обвинуваченого тримають під вартою або домашнім арештом, то прокурор направляє справу до суду не пізніше ніж за десять днів до закінчення строку арешту [72; 104, с. 117].

На відміну від зазначених держав, у деяких країнах кримінальне процесуальне законодавство чітко не регламентує процесуальні строки досудового розслідування. Кримінальне процесуальне законодавство таких держав, як ФРН, Латвія, Естонія, Норвегія, визначає, що досудове

розслідування повинно бути проведено в найкоротші строки [69; 71; 74; 82], а КПК Грузії передбачає проведення розслідування в розумні строки [68; 104, с. 117].

Проаналізувавши кримінальне процесуальне законодавство зарубіжних держав у частині визначення строків досудового розслідування (дізнання, попереднього слідства, попереднього розслідування, кримінального розслідування тощо), можна стверджувати, що в провідних європейських державах чітко не визначено строки досудового розслідування. У країнах англо-саксонської правової сім'ї – США та Великої Британії кримінальне процесуальне законодавство взагалі не регламентує строки проведення попереднього слідства, оскільки пріоритетом є не швидкість розслідування, а якість його проведення (збирання доказів). Таке рішення обумовлює, по-перше, якість збирання доказів (належність, допустимість, достовірність); по-друге, недопущення порушень процесуальних процедур під час розслідування. Однак, на нашу думку, така концепція щодо визначення строків досудового розслідування є неприйнятною для нашої держави. Зазначене зумовлено тим, що, по-перше, найбільша кількість скарг в ЄСПЛ проти України надходить з приводу недотримання розумних строків під час кримінального провадження, а невстановлення чітко визначених строків призведе до збільшення кількості таких випадків на стадії досудового розслідування, зокрема. По-друге, з огляду на судову статистику протягом останніх років можна стверджувати, що кількість виправдувальних актів зменшується, а отже, якість проведення досудового розслідування підвищується [104, с. 118; 191].

Ураховуючи досвід європейських держав щодо визначення строків досудового розслідування, зокрема Франції та Молдови, доходимо висновку, що надання повноважень слідчому судді або прокурору визначати строки проведення досудового розслідування призведе до зловживання такими повноваженнями, що негативно позначиться на якості досудового розслідування та його швидкості [104, с. 118].

У КПК України чітко регламентовано процесуальні строки проведення досудового розслідування, проте, на нашу думку, вони є недосконалими й потребують змін. Так, відповідно до ч. 1 ст. 214 КПК України слідчий, дізнавач, прокурор невідкладно, але не пізніше двадцяти чотирьох годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до ЄРДР, розпочати розслідування та через двадцять чотири години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з ЄРДР [81; 104, с. 118]. У статті зазначено, що слідчий, дізнавач, прокурор вносять відомості з отриманої інформації, що може свідчити про вчинене кримінальне правопорушення. Однак на практиці не завжди вистачає двадцяти чотирьох годин, щоб установити ознаки кримінального правопорушення в певних діяннях (зазначене засвідчують переважна більшість респондентів (91,9 %)). Розслідування кримінальних проваджень щодо можливо вчинених кримінальних правопорушень потребує часу, сил і коштів. На нашу думку, сімдесят дві години вистачить для того, щоб у більшості випадків визначити, чи є в діянні ознаки складу кримінального правопорушення, чи немає (доцільність встановлення такого часу обстоюють 91,3 % опитаних). Це надасть можливість повніше провести «дослідчу перевірку», зменшить кількість «безперспективних» кримінальних проваджень, розвантажить роботу слідчих і дізнавачів, що дасть змогу зосереджувати сили та засоби на розслідуванні реальних злочинів [104, с. 118].

Отже, необхідно внести зміни до ч. 1 ст. 214 КПК України, яку викласти в такій редакції: «Слідчий, дізнавач, прокурор невідкладно, *але не пізніше 72 годин* після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань, розпочати розслідування та через 24 години з моменту внесення

таких відомостей надати заявнику витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань. Слідчий, який здійснюватиме досудове розслідування, визначається керівником органу досудового розслідування, а дізнавач – керівником органу дізнання, а в разі відсутності підрозділу дізнання – керівником органу досудового розслідування».

Наступним елементом, який потребує дослідження, є строки затримання та тримання під вартою на стадії досудового розслідування в кримінальному процесуальному законодавстві зарубіжних держав. Оскільки КПК кожної держави по-різному регламентує строки затримання та тримання під вартою, вважаємо за доцільне розглянути положення кримінального процесуального законодавства кожної держави окремо.

Розпочнемо з країн англо-саксонської правової сім'ї – США та Великої Британії. Процесуальні строки тримання під вартою в США регулює Акт про швидкий суд (Federal Speedy Trial Act) 1974 року, який належить до розділу 18 Зводу законів США [42; 95, с. 230]. Акт передбачає такі процесуальні строки: 1) обвинувачення повинно бути пред'явлене особі впродовж 30 днів після її затримання; 2) судовий розгляд справи по суті починається не пізніше ніж через 70 днів з моменту пред'явлення обвинувачення; 3) судовий процес не може початися раніше ніж через 30 днів після пред'явлення обвинувачення особі, крім випадків, коли така особа дала письмову згоду на це; 4) судовий процес повинен розпочатися впродовж 70 днів з моменту прийняття рішення щодо розгляду справи в суді [192]. Таким чином, максимальний строк тримання під вартою особи на стадії досудового розслідування не повинен перевищувати 100 днів, а в деяких випадках – 130 днів [192; 95, с. 230].

У Великій Британії порядок і строки затримання та тримання під вартою визначає Закон «Про поліцію та кримінальні докази», 1984 р. Відповідно до цього Закону загальний строк затримання становить 12 годин, а у випадку затримання за вчинення особливо тяжких злочинів, які зазначено в ст. 16 Закону «Про поліцію та кримінальні докази» (вбивство, насилля, спричинення державі матеріальних збитків у великих розмірах тощо), строк

може бути продовжено до 36 годин. Крім того, строк затримання може бути продовжено суддею до 72 та 96 годин. До завершення строку затримання поліція зобов'язана пред'явити обвинувачення особі й доставити її в суд або відпустити. Також необхідно зазначити, що у випадку затримання особи за вчинення терористичної діяльності строк такого затримання становить 48 годин і може бути продовжений міністром внутрішніх справ до 7 днів. У цей строк поліція зобов'язана пред'явити обвинувачення особі й доставити її в суд або відпустити [95, с. 230]. Після закінчення досудового розслідування (поліцейського розслідування) максимальний строк тримання під вартою особи становить 112 днів з моменту доставлення такої особи до суду та до початку судового розгляду. Підстави тримання під вартою переглядає кожні 8 днів суддя, який приймає рішення про продовження строку тримання під вартою чи звільнення такої особи [95, с. 230–231].

Розглянемо кримінальне процесуальне законодавство європейських держав. Відповідно до ст. 174 КПК Австрії арешт може тривати не більше ніж 48 годин. У цей час суд повинен вирішити питання про звільнення особи чи взяття її під варту. Згідно зі ст. 178 КПК Австрії строк тримання під вартою може бути: 2 місяці – якщо в діях підозрюваного наявні ризики ухилення від слідства; 6–12 місяців – якщо особу підозрюють у вчиненні кримінального проступку; 24 місяці – якщо особу підозрюють у вчиненні злочину, за який передбачено покарання у вигляді позбавлення волі строком понад 5 років [63].

Відповідно до ст. 303 КПК Італії тримання під вартою триває впродовж такого строку: 3 місяці – під час розслідування злочинів, за які закон передбачає покарання у вигляді позбавлення волі строком не більше ніж 6 років; 6 місяців – під час розслідування злочинів, за які закон передбачає покарання у вигляді позбавлення волі строком понад 6 років; 12 місяців (1 рік) – під час розслідування злочинів, за які закон передбачає покарання у вигляді позбавлення волі строком не менше ніж 20 років або довічне позбавлення волі [70; 95, с. 231].

Аналізуючи КПК Нідерландів у частині визначення строків затримання та тримання під вартою, можна зазначити, що особу, яку затримано за вчинення злочину, необхідно доставити до суду впродовж 3 днів і 15 годин з моменту затримання [73]. Суд може взяти під варту підозрюваного, однак строк тримання під вартою в КПК Нідерландів не зазначено. Водночас передбачено чіткі правила й умови перебування підозрюваного під вартою. На рішення суду про взяття під варту підозрюваний може подавати скарги. Якщо особу затримали за підозрою в учиненні злочину для встановлення особи або здійснення інших дій, то таке затримання триває 6 годин, яке може бути продовжене прокурором ще на 6 годин [73].

Відповідно до положень КПК ФРН поліція має право тимчасово затримати особу, але не пізніше ніж наступного дня доставити її до суду для обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Згідно з § 121 КПК ФРН строк тримання під вартою становить 6 місяців, однак його може бути продовжено, якщо кримінальне провадження є складним, потребує проведення значної кількості слідчих дій або наявні інші важливі причини, які потребують вирішення до прийняття рішення у справі [82; 95, с. 231].

У КПК Франції зазначено: «ч. 2 ст. 63. Тривалість тримання під вартою в поліції не може перевищувати 24 години. Однак тримання під вартою в поліції може бути продовжене ще на 24 години письмовим і вмотивованим дозволом прокурора, якщо у справі підозрюють особу, яка вчинила або намагалася вчинити кримінальний проступок або злочин, за який передбачено покарання у вигляді позбавлення волі строком на 1 рік і більше [83]. Цікавим є положення ст. 144-1 КПК Франції, у якому зазначено, що тримання під вартою до суду не може перевищувати розумний строк [83]. Попри те, що таке рішення приймають з огляду на важливість справи, тяжкість злочину та складність розслідування, на нашу думку, суд бере під варту особу на невизначений строк, що може призвести до порушення права людини на свободу [95, с. 231].

Кримінальний процесуальний кодекс Португалії встановлює строки тримання під вартою тривалістю 4, 8, 12 (1 рік) та 16 місяців (1 рік і 4 місяці).

Ці строки може бути продовжено до 6, 10, 18 (1 рік і 6 місяців) та 24 місяці (2 роки), відповідно, якщо особу підозрюють у вчиненні терористичних, насильницьких, високоорганізованих злочинів, а також злочинів, за які передбачено покарання у вигляді позбавлення волі строком понад 8 років. Крім того, ці строки може бути продовжено до 12 місяців (1 року), 16 місяців (1 року і 4 місяців), 30 місяців (2 років і 6 місяців) та 40 місяців (3 років і 4 місяців), якщо особу підозрюють у вчиненні терористичних, насильницьких, високоорганізованих злочинів, а також злочинів, за які передбачено покарання у виді позбавлення волі строком понад 8 років, які зумовлюють складність провадження через значну кількість підозрюваних та/або потерпілих та через організований характер дій підозрюваних [76]. Також КПК Португалії передбачає конкретний перелік злочинів, за якими можливо подовжити строки тримання під вартою. Отже, у КПК Португалії чітко визначено строки тримання під вартою та підстави їх продовження, що є гарантією забезпечення права людини на свободу під час кримінального переслідування [95, с. 231–232].

Проаналізувавши положення КПК Болгарії, можна стверджувати, що строк тримання під вартою на стадії досудового розслідування становить 2 місяці. Однак якщо особу обвинувачують у вчиненні тяжкого злочину, то строк тримання під вартою становить 12 місяців (1 рік). А якщо особу обвинувачують у вчиненні злочину, за який встановлено покарання у виді позбавлення волі строком не менше ніж 15 років або довічного ув'язнення, то строк тримання під вартою становить 24 місяці (2 роки) [65]. Конституції Бельгії та Данії передбачають максимальний строк затримання – 24 години (Бельгія) та 72 години (Данія). Порядок обрання запобіжних заходів передбачено в окремих законах. Так, відповідно до Закону Данії «Про відправлення правосуддя» (Retsplejeloven) (1916 р.) запобіжний захід у вигляді тримання під вартою обирає суд строком на 4 тижні, він може бути продовжений. Максимальний строк тримання під вартою не встановлений, його

визначає суд з огляду на обставини вчинення злочину, особи обвинуваченого та розмір можливого покарання [95, с. 232].

Строки затримання в Норвегії передбачено в ст. 183 КПК, у якій зазначено, що затримана особа повинна бути доставлена до суду не пізніше ніж через три дні після затримання. Тримання під вартою обирає суд строком максимум на 4 тижні, його може бути продовжено на 4 тижні. Крім того, якщо на наступному розгляді питання щодо продовження строку тримання під вартою суд вважатиме, що подальший розгляд цього питання не є доцільним, то він може встановити строк тримання під вартою понад 4 тижні [74]. У КПК Норвегії під час застосування запобіжних заходів їх тривалість обмежена, якщо затриманим є неповнолітня особа (віком до 18 років). Так, якщо неповнолітнього затримали, то його повинні доставити до суду якнайшвидше, але не пізніше ніж наступного дня. Строк тримання під вартою скорочується до 2 тижнів, однак може бути продовжено на 2 тижні, якщо обвинувачений є неповнолітнім [74].

Кримінальний процесуальний кодекс Туреччини передбачає, що тривалість затримання особи не повинна перевищувати 24 годин з моменту такого затримання. Строки доставлення особи до суду не включають до строків затримання, вони становлять максимально 12 годин. Відповідно до ст. 102 КПК Туреччини тримання під вартою обирає суд строком на 1 рік, але може бути продовжено на 6 місяців. Якщо злочин знаходиться під юрисдикцією суду присяжних, то максимальний строк тримання під вартою становить 2 роки, його може бути продовжено до 3 років [80]. Таким чином, КПК Туреччини передбачає двох суб'єктів обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою: суд і суд присяжних, водночас передбачає різний строк застосування запобіжного заходу [95, с. 232].

У Латвії особу може бути затримано не більше ніж на 48 годин, після чого її повинні доставити до суду або відпустити (ст. 123 КПК Латвії). Тримання під вартою як запобіжний захід обирає суд строком на 6 місяців, його може бути продовжено на 3 місяці [95, с. 232]. Ці строки може бути

продовжено на 6 місяців з приводу розслідування обставин, визначених суддею для досудового слідства. Однак максимальний строк тримання під вартою не може перевищувати 18 місяців, а для неповнолітніх – не більше ніж 12 місяців ув'язнення [71; 95, с. 233]. Таким чином, строк тримання під вартою чітко визначено в КПК цієї країни. Крім того, у КПК Латвії закріплено окремі строки тримання під вартою до повнолітніх і неповнолітніх [95, с. 233].

Схожі положення закріплено в КПК Естонії. Так, відповідно до ст. 217 КПК цієї країни особу може бути затримано на строк не більше ніж 48 годин. Також КПК Естонії передбачає строки тримання під вартою, які становлять: 1) до 6 місяців – за вчинення злочину першого ступеня; 2) до 4 місяців – за вчинення злочину другого ступеня [71]. Неповнолітні не можуть перебувати під вартою на стадії досудового розслідування понад 2 місяці. Зазначені строки може бути продовжено, однак конкретний строк, на який може бути продовжено тримання під вартою, не визначено. Тривалість зазначеного запобіжного заходу визначає суд з огляду на складність кримінального провадження, а також наявність виключних обставин, пов'язаних із міжнародним співробітництвом [71].

Під час аналізу КПК Польщі встановлено, що загальний строк тримання під вартою на стадії досудового розслідування становить 3 місяці. Цей строк може бути продовжено. Так, відповідно до ч. 2 ст. 263 КПК Польщі строк тримання під вартою може бути продовжений: 1) судом загальної юрисдикції – до 6 місяців; 2) судом вищого рівня – до 12 місяців; 3) Верховним судом – до 24 місяців (2 років) [75; 95, с. 233]. Інші положення щодо строків тримання під вартою закріплені в КПК Сербії. На стадії досудового розслідування особа може бути ув'язненою впродовж 3 місяців з дати обрання запобіжного заходу або затримання. Зазначений строк може бути продовжено на 3 місяці. Крім того, незалежно від надходження клопотань, суд зобов'язаний кожні 30 днів самостійно переглядати питання застосування запобіжного заходу у виді тримання під вартою та приймати рішення про його продовження чи скасування [79; 95, с. 233]. Відповідно до КПК Хорватії особу поміщують під

варту впродовж 12 годин, якщо вона затримана в поліцейському районі, і впродовж 24 годин – якщо затримана за його межами. Строк тримання під вартою не може тривати понад 48 годин з моменту затримання. Слідчий суддя за клопотанням прокурора може продовжити цей строк на 48 годин [84; 95, с. 233].

Кримінальний процесуальний кодекс РФ передбачає порядок затримання та обрання запобіжного заходу у виді тримання під вартою. Так, відповідно до положень ст. 10, 94 КПК РФ особа може бути затримана за підозрою в учиненні злочину на строк не більше ніж 48 годин, після чого повинна бути звільнена чи стосовно неї має бути обрано запобіжний захід у виді тримання під вартою. Отже, загальний строк затримання становить 48 годин. Тримання під вартою на стадії досудового розслідування може тривати не більше ніж 2 місяці. Цей строк може бути продовжено до 6 та 12 місяців. Однак, його може бути продовжено на триваліший термін лише у виключних випадках щодо осіб, яких підозрюють у вчиненні особливо тяжких злочинів [77; 95, с. 233].

Інші положення щодо запобіжних заходів закріплено в КПК Білорусі. Відповідно до ч. 3 ст. 108 КПК Білорусі особа може бути затримана на строк не більше ніж 72 години з моменту фактичного затримання. Упродовж зазначеного строку особу повинні або звільнити, або стосовно неї повинно бути обрано запобіжний захід. Згідно з положеннями ст. 127 КПК Білорусі тримання під вартою обирає суд на строк не більше ніж 2 місяці. Однак такий строк може бути продовжено до 3, 6, 12 та 18 місяців залежно від тяжкості злочину, у вчиненні якого підозрюють особу [64; 95, с. 233].

Згідно з КПК Молдови особу можна затримати на строк не більше ніж 72 години, а якщо особа неповнолітня – до 24 годин. Строк тримання під вартою, відповідно до положень КПК Молдови, не може перевищувати розумного строку, однак може становити не більше ніж 30 днів. Цей строк може бути продовжено на 30 днів. Загальний строк тримання під вартою не може перевищувати 12 місяців (для неповнолітніх – 8 місяців), однак цей строк не обмежується досудовим розслідуванням, а поширюється і на стадію

судового розгляду [72; 95, с. 233–234]. Таке положення, на нашу думку, є суперечливим, оскільки не в усіх кримінальних провадженнях, у яких особа (особи) перебуває під вартою, можна швидко закінчити досудове розслідування та судовий розгляд. У зв'язку зі складністю певного кримінального провадження винести законне, умотивоване, справедливе рішення за досить обмежений час (менше ніж 1 рік) надзвичайно складно. Під час розслідування кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я підозрювані здебільшого перебувають під вартою [95, с. 234]. Крім того, розслідування тяжких та особливо тяжких злочинів не завжди можна закінчити впродовж 2–3 місяців, а продовження досудового розслідування паралельно скорочує строки судового розгляду. На нашу думку, такі положення обмежують право людини на справедливий суд.

Згідно з ч. 3 ст. 11 та ч. 2 ст. 129 КПК Вірменії особу може бути затримано на строк не більше ніж 96 годин. Упродовж цього строку особу повинні або звільнити, або обрати щодо неї запобіжний захід, передбачений законом. Загальний строк тримання під вартою не може перевищувати 2-х місяців. Однак його може бути продовжено до 1 року. У ч. 6 ст. 138 КПК Вірменії зазначено, що під час розгляду справи в суді максимальний строк тримання обвинуваченого під вартою не передбачено [67]. Під час аналізу кримінального процесуального законодавства інших держав такого положення не було виявлено. У КПК Грузії встановлено, що строк затримання особи не може перевищувати 72 годин [95, с. 234]. Однак не пізніше ніж за 48 годин після затримання особі повинно бути вручено постанову про пред'явлення обвинувачення або її необхідно звільнити. Крім того, упродовж зазначеного строку (48 годин) прокурор повинен надати до суду клопотання про обрання запобіжного заходу. Строк тримання під вартою на стадії досудового розслідування не повинен перевищувати 60 днів. Загальний строк тримання під вартою не може перевищувати 9 місяців [68]. Таке положення є аналогічним до КПК Молдови стосовно обмеження в проведенні розслідування та судового розгляду кримінального провадження [95, с. 234].

Проаналізувавши кримінальне процесуальне законодавство зарубіжних держав у частині визначення строків затримання та тримання під вартою, варто зауважити, що строки затримання та тримання під вартою в різних державах різняться. Немає єдиного підходу або навіть декількох варіацій визначення цих строків. Не можна стверджувати, що певні положення є цілком правильними чи неправильними. Однак, на нашу думку, обмежувати строки досудового розслідування та судового розгляду строками 8–12 місяців, що є взаємовиключним, є вкрай суперечливим, оскільки таке положення обмежує права осіб на справедливий суд, а також це може призвести до неякісного та з порушенням законних процедур збирання доказів.

Отже, предметом порівняльно-правового дослідження є розумні та процесуальні строки в кримінальному провадженні. Оскільки процесуальні строки визначають тривалість різних процесуальних дій, що ускладнює проведення порівняльно-правового аналізу, необхідним стало виокремлення групи процесуальних норм, які регулюють строки проведення певних процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень, що за належного забезпечення процесуальних строків є гарантією дотримання прав і свобод людини під час кримінального провадження. До таких груп належать норми щодо: 1) закріплення принципу розумних строків; 2) закріплення порядку обчислення процесуальних строків у кримінальному провадженні; 3) визначення строків досудового розслідування (дідання, попереднього слідства, попереднього розслідування, кримінального розслідування тощо); 4) визначення строків затримання та тримання під вартою. За такими критеріями нами проаналізовано кримінальне процесуальне законодавство зарубіжних держав.

Принцип розумності строків закріплено в КПК таких держав, як Молдова, Франція, Австрія, Польща, РФ, Болгарія, Грузія. У кримінальному процесуальному законодавстві таких держав, як Велика Британія, Бельгія, ФРН, Нідерланди, Італія, Латвія, Норвегія, Португалія, Хорватія та США, використано термін «найкоротші строки». Їх потрібно тлумачити як такий

період часу, який є найменшим для виконання конкретної процесуальної дії чи прийняття конкретного процесуального рішення.

Порядок обчислення процесуальних строків закріплено в КПК ФРН (ст. ст. 42–43), Молдови (ст. 231), РФ (ст. 128), Білорусі (ст. 158), Великої Британії (ст. 33.2), Вірменії (ст. 173), Грузії (ст. 86), Латвії (ст. 100), Естонії (ст. 171), Болгарії (ст. 183), Італії (ст. 172), Польщі (ст. 123), Румунії (ст. 269), Сербії (ст. 224), Федеральних правилах кримінального процесу США (правило 45), Туреччини (ст. 39), Хорватії (ст. 90), Швейцарії (ст. 90). У КПК різних держав по-різному визначено порядок обчислення процесуальних строків. Порядок обчислення процесуальних строків можна поділити на такі групи: 1) днями; 2) днями, тижнями; 3) годинами, днями, місяцями; 4) днями, тижнями, місяцями; 5) годинами, днями, місяцями, роками; 6) днями, тижнями, місяцями, роками.

У КПК України строки обчислюють годинами, днями й місяцями, що відповідає положенням кримінального процесуального законодавства провідних європейських держав.

Проаналізувавши кримінальне процесуальне законодавство зарубіжних держав у частині визначення строків досудового розслідування (дізнання, попереднього слідства, попереднього розслідування, кримінального розслідування тощо), можна стверджувати, що в провідних європейських державах чітко не встановлено строки досудового розслідування. Невизначення строків проведення досудового розслідування в Україні призведе до збільшення кількості скарг в ЄСПЛ проти України з приводу недотримання розумних строків під час кримінального провадження. Також надання повноважень слідчому судді та/або прокурору щодо визначення строків проведення досудового розслідування призведе до зловживання такими повноваженнями, що негативно позначиться на якості досудового розслідування та його швидкості.

Строки затримання та тримання під вартою в різних державах визначено по-різному. Немає єдиного підходу або навіть декількох варіацій визначення

строків. Однак обмеження строків досудового розслідування та судового розгляду строками в 8–12 місяців обмежує права осіб на справедливий суд, а також може призвести до неякісного проведення досудового розслідування та судового розгляду.

З метою підвищення якості «дослідчої перевірки», зниження навантаження «безперспективними» провадженнями слідчого необхідно внести зміни до ч. 1 ст. 214 КПК України та викласти її в такій редакції: «Слідчий, дізнавач, прокурор невідкладно, але не пізніше 72 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань, розпочати розслідування та через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань. Слідчий, який здійснюватиме досудове розслідування, визначається керівником органу досудового розслідування, а дізнавач – керівником органу дізнання, а в разі відсутності підрозділу дізнання – керівником органу досудового розслідування».

3.2 Система гарантій реалізації принципу розумності строків кримінального судочинства в правових позиціях Європейського Суду з прав людини

Стаття 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, ратифікованої Законом України від 17 липня 1997 р. № 475/97-ВР, гарантує кожній фізичній або юридичній особі право на розгляд судом упродовж розумного строку цивільної, кримінальної, адміністративної або господарської справи, а також справи про адміністративне правопорушення, у якій вона є стороною [57; 105; 97, с. 379; 105, с. 236]. Однак слушно зазначає

О. П. Кучинська, що «розумний строк» є складним, оцінним поняттям, якому ЄСПЛ не надає чітких меж. У кожній конкретній справі Суд застосовує індивідуальний підхід до наявності порушення. Для цього ЄСПЛ використовує власні позиції щодо визначення проміжків тривалості судочинства, наявності кримінального обвинувачення, а також чинників, які потрібно враховувати під час визначення можливості вважати певне провадження таким, що відповідає критерію «розумний строк» [90, с. 94; 105]. Згідно з принципом верховенства права, закріпленим в ст. 8 КПК України, пріоритет під час застосування норм права набувають саме ЄКПЛ та практика ЄСПЛ [81; 105]. Зазначене засвідчує необхідність урахування наданих у рішеннях ЄСПЛ зауважень та вжиття всіх необхідних заходів для забезпечення процесуальних прав громадян під час кримінального провадження [15, с. 49; 105, 97, с. 379].

Критерії визначення розумних строків окреслені в ст. 28 КПК України. Однак у правозастосовній практиці оцінювання їх дотримання спричиняє складнощі. Зазначене підтверджують матеріали опитування, проведеного в межах дослідження. Зокрема 91,2 % респондентів засвідчили слушність цього твердження.

Найбільша частка суб'єктів кримінального провадження, у яких виникають складнощі під час оцінювання «розумних строків», припадає на прокурорів. У КПК України саме на них покладено обов'язок розгляду скарги на недотримання розумних строків, передбаченої ст. 308 КПК України. Для прийняття рішення за скаргою прокурор повинен керуватися критеріями, визначеними законодавцем та оцінювати причини допущеного порушення на предмет прийнятності. Однак які порушення прийнятні, а які ні – не регламентовано, що призводить до неоднакового тлумачення «розумних строків» сторонами, обумовлює існування різних правових позицій у сторони обвинувачення та сторони захисту [105].

Таким чином, необхідно проаналізувати рішення ЄСПЛ, щоб визначити початкову та кінцеву точку обчислення «розумних строків», встановити прийнятні та неприйнятні підстави порушення розумних строків, що мають

бути враховані під час оцінювання їх дотримання, а також виокремити процесуальні засоби, що гарантують реалізацію принципу розумності строків.

Кожен учасник кримінального провадження сформував власні позиції щодо чинників, які можна враховувати під час визначення розумних строків. Це обумовлює існування ситуації, за якої сторони по-різному трактують дотримання чи порушення розумних строків [105; 218]. Європейський Суд з прав людини у низці рішень зазначає, що їх визначають з огляду на конкретні обставини справи (рішення у справах «Павлюлинець проти України», «Мороз та інші проти України», «Чубаков проти України»). Однак, досліджуючи обставини справи, ЄСПЛ керується й іншими обставинами, основними з яких є складність справи, поведінка заявника та компетентних органів, важливість предмета розгляду для заявника (рішення у справі «Томасі проти Франції», «Аквавіва проти Франції», «Юртаєв проти України», «Нахманович проти Росії» тощо). Прецедентне право ЄСПЛ ґрунтується на фундаментальному принципі розумних строків тривалості провадження, що потребує аналізу «конкретних обставин справи» на підставі «глобальної оцінки» [105; 218]. У межах практики ЄСПЛ можна виокремити такі критерії визначення розумності строків: 1) складність провадження; 2) поведінка учасників провадження; 3) організація та порядок здійснення провадження державними органами, зокрема судом; 4) значення провадження для заявника («Коніг проти Німеччини», «Неймейстер проти Австрії», «Рингейсен проти Австрії», «Пеліс'є і Сассі проти Франції», «Педерсен і Баадсгаард проти Данії», «Федін проти України» [152], «Смірнов проти України» [153]).

Складність провадження полягає в правовій кваліфікації кримінального правопорушення, кількості вчинених кримінальних правопорушень, кількості учасників провадження (підозрюваних, обвинувачених, потерпілих, свідків, цивільних позивачів і відповідачів), обсягу матеріалів провадження, необхідністю допитів значної кількості осіб (підозрюваних, обвинувачених, потерпілих, свідків тощо), характеру обставин, що підлягають доказуванню, необхідності проведення експертиз та інших процесуальних чи слідчих дій,

участі у провадженні іноземця чи особи без громадянства (необхідність залучення перекладача чи застосування норм міжнародного права), необхідністю отримання міжнародної допомоги в рамках провадження («К. П. та інші проти Франції», «Неймейстер проти Австрії»).

Хоча провадження може бути дуже складним, суд не може розглядати тривалі періоди необґрунтованої бездіяльності як «розумні» («Адилетта проти Італії»). В справі «Адилетта проти Італії» провадження тривало впродовж 13 років та 5 місяців, що включає в себе затримку тривалістю 5 років між передачею справи до суду та допитом обвинувачених і свідків, а також затримку в 1 рік і 9 місяців між поверненням справи до суду і приводом до суду обвинуваченого.

Поведінка учасників провадження полягає у належному чи неналежному виконанні своїх процесуальних обов'язків (явка за викликом слідчого, прокурора, суду, дотримання умов обраного запобіжного заходу; подання клопотання (заяви) для вирішення питання, яке вже вирішено судом, за відсутності інших підстав або нових обставин; заявлення завідомо безпідставного відводу; ненадання чи надання доказів по справі з порушенням строку, визначеного законом), зловживанні своїми процесуальними правами (подання скарги на судові рішення (рішення слідчого чи прокурора), яке не підлягає оскарженню, не є чинним або дія якого закінчилася; умисне неповідомлення про осіб, які мають бути залучені до участі у справі; вчинення будь-яких дій з метою маніпуляції автоматизованим розподілом справ між суддями тощо).

Однак, використання визначених законом засобів захисту прав учасників провадження (вивчення матеріалів провадження, заявлення клопотань, скарг, оскарження судових рішень, дій чи бездіяльності слідчого, прокурора) не може розглядатися як затягування процесу розгляду провадження, окрім випадків зловживання таким правом, які зазначені вище.

Наприклад, у справі «Екле проти Німеччини» обвинувачені систематично складали клопотання про відвід суддів, у справі «І. А. проти Франції»

обвинувачений очікував повідомлення про передачу матеріалів провадження прокурору, після чого заявляв клопотання про проведення додаткових слідчих дій. Крім того, обвинувачений не може посилається на період, упродовж якого він переховувався від органів слідства та суду у власній державі. Якщо обвинувачений тікає зі своєї держави, то він не може скаржитися на необґрунтовану тривалість судового провадження після того, як він почав укриватися, окрім випадків, якщо обвинувачений зазначить вагомі причини свого переховування («Вариг проти Туреччини»).

Організація та порядок здійснення провадження державними органами (слідчим, дізнавачем, прокурором, судом) полягає у своєчасності та послідовності здійснення слідчих дій та прийняття процесуальних рішень; своєчасності повідомлення особі про підозру; обґрунтованості зупинення кримінального провадження; своєчасності призначення провадження до судового розгляду; проведенні судових засідань у призначений час; виконанні працівниками апарату суду своїх службових обов'язків (повідомлення осіб, які беруть участь у провадженні, про дату та місце судового засідання); своєчасності вжиття слідчим, дізнавачем, прокурором, слідчим суддею, судом (суддею) заходів забезпечення кримінального провадження; своєчасності та ефективності дій, спрямованих на протидію зловживання учасниками провадження своїми процесуальними правами; своєчасності та ефективності дій, спрямованих на прискорення проведення слідчих чи процесуальних дій (призначення та проведення експертиз); дотриманні судом строків постановлення мотивованої ухвали чи вироку та направлення копій процесуальних рішень учасникам провадження [157; 163; 183].

Аналізуючи судову практику ЄСПЛ, можна стверджувати, що такий критерій, як «організація та порядок здійснення провадження державними органами», зобов'язує держави організовувати роботу органів досудового розслідування, прокуратури та суду так, щоб вона відповідала всім вимогам, що були пред'явлені в рішеннях ЄСПЛ («Абдоелла проти Нідерландів»,

«Доббертен проти Франції», «Миласі проти Італії», «Баггетта проти Італії», «Екле проти Німеччини»).

Значення провадження для заявника варто розглядати лише в межах судового розгляду цивільних справ. Такий критерій полягає у важливості предмета спору для заявника, що потребує швидкого розгляду справи та прийняття вмотивованого рішення (трудові справи, справи, що пов'язані зі станом здоров'я заявника; справи щодо опіки над дітьми тощо). Проте якщо такий критерій тлумачити як «значення провадження для обвинуваченого (підозрюваного)», то його потрібно враховувати під час визначення розумного строку в кримінальному провадженні. Наприклад, якщо особа тримається під вартою на стадії досудового розслідування, то необхідно це враховувати під час оцінювання того, чи було пред'явлено обвинувачення в розумний строк («Абдоелла проти Нідерландів») [81; 156].

У справі «Абдоелла проти Нідерландів» строк, необхідний для направлення документів до Верховного Суду у двох випадках перевищував 21 місяць з 52 місяців розгляду провадження. Європейський Суд з прав людини дійшов висновку, що така тривалість бездіяльності є неприйнятною, передусім у випадках, коли обвинуваченого тримають під вартою. Таким чином, якщо особу тримають під вартою чи особа є неповнолітньою, то таке провадження має бути здійснено невідкладно й розглянуто в суді першочергово [81; 156].

Наведемо приклади, коли не було дотримано принцип розумності строків:

- 9 років і 7 місяців, без особливих складнощів, окрім кількості учасників провадження (35), попри вжиті органами влади заходи щодо врегулювання завантаженості суду після періоду безпорядків («Миласі проти Італії»);

- 13 років і 4 місяці, у разі виникнення проблеми у регіоні та надмірної завантаженості судів, держава почала покращувати умови роботи судів лише через кілька років після виникнення проблеми («Баггетта проти Італії»);

- 5 років, 5 місяців і 18 днів, зокрема період строком 33 місяці між винесенням вироку та підготовкою його повного тексту суддею, без вжиття яких-небудь дисциплінарних заходів («Б. проти Австрії»);

– 5 років й 11 місяців, складність провадження полягала в кількості учасників, що підлягають допиту, і матеріалів, що підлягають розгляду у справі про привласнення з обтяжуючими обставинами; відбулося кілька періодів бездіяльності з вини органів влади. Таким чином, можна стверджувати, що судовий розгляд проведено в розумний строк, але загальний строк провадження не здійснено в розумний строк («Руй проти Франції»);

– 12 років, 7 місяців і 10 днів, без особливих ускладнень чи тактики відповідача щодо затримання судового провадження, але наявний період тривалістю 2 роки і 9 місяців між поданням скарги в адміністративний суд й отриманням первісної позиції податкових органів («ТОВ Клінік Моцарт проти Франції»).

З огляду на те, що ми навели приклади недотримання принципу розумності строків, вважаємо за доцільне розглянути приклади дотримання такого принципу. Наприклад:

– 5 років і 2 місяці, складність об'єднаних проваджень про шахрайство та фіктивне банкрутство з численними запитами й скаргами обвинувачених з приводу їх звільнення, а також з приводу відводів суддів і передання провадження в різні юрисдикції («Рингейсен проти Австрії»);

– 7 років і 4 місяці, той факт, що пройшло більше 7 років з моменту пред'явлення обвинувачення, без винесення виправдувального чи обвинувального вироку, що безперечно є тривалим періодом, який в більшості випадків необхідно розглядати як недотримання розумного строку; упродовж 15 місяців суддя не допитав нікого з численних обвинувачуваних або свідків, не виконав інших обов'язків; тим паче провадження було особливо складним (кількість учасників, міжнародний характер, що додавав складності під час виконання запитів і надання правової допомоги за кордоном тощо) («Неймейстер проти Австрії»).

За результатами вивчення 203 рішень ЄСПЛ у справах проти України щодо стверджувального порушення ст. 6 ЄКПЛ щодо тривалості провадження встановлено, що період, упродовж якого відбувався судовий розгляд справ, які

стали надалі предметом розгляду ЄСПЛ, тривав: менше ніж 3 роки (3 %), від 3 до 6 років (9 %), від 7 до 10 років (61 %), понад 10 років (27 %) [105]. Також можна виокремити стадії кримінального провадження, на яких констатовано порушення «розумних строків»: стадія досудового розслідування (7 %), судовий розгляд (51 %), провадження в суді апеляційної інстанції (14 %), виконання судових рішень (3 %), провадження в суді касаційної інстанції (3 %), провадження за нововиявленими обставинами (22 %). Тобто середня тривалість розгляду справи (з-поміж тих, які стали предметом розгляду ЄСПЛ) становить від 7 до 10 років, а порушення розумних строків здебільшого відбувається на стадії судового розгляду [105].

Зіставляючи з оцінюванням дотримання розумних строків прокурором, можна констатувати, що він повинен визначити початковий та кінцевий проміжок часу, упродовж якого триває досудове розслідування, оцінити складність кримінального провадження, кількість проведених процесуальних дій, обґрунтованість доводів сторін на підставі вимог КПК України та позиції ЄСПЛ [105].

Однак КПК України, по-перше, не містить позиції щодо початкового та кінцевого проміжків часу, по-друге, не встановлює критеріїв оцінювання дотримання принципу розумних строків, крім зазначених у ст. 28 КПК України. Науковець О. М. Сіверський також констатує брак чіткої вказівки на момент початку й закінчення перебігу строків у кримінальному провадженні для визначення того, чи було певні дії здійснено в розумні строки, які не виокремлено в КПК України [105; 177, с. 103].

У практиці ЄСПЛ конкретно встановлено початковий та кінцевий часові проміжки, в аспекті чого й розглянуто розумні строки [218]. У справі «Екле проти Німеччини» ЄСПЛ акцентував увагу на тому, що відлік перебігу строку кримінального провадження починається з моменту пред'явлення обвинувачення в широкому значенні. Охоплює він арешт, початок слідства, коли особі повідомляють про підозру, повідомлення про кримінальне

переслідування та «інші дії, що чинять істотний вплив на становище підозрюваного».

У справі «Меріт проти України» ЄСПЛ зазначив, що в кримінальних справах розумний строк, передбачений ст. 6 ЄКПЛ, починається з того часу, коли особі було пред'явлено обвинувачення. Це може статися як до моменту розгляду справи в суді, так і з дня арешту, а також з дня, коли відповідну особу було офіційно повідомлено, що проти неї висунуте обвинувачення у справі, або з дня, коли було розпочато досудове слідство». Схожу позицію ЄСПЛ визначив у рішенні «Девеєр проти Бельгії», зауваживши: «У сфері кримінального права розумний строк відповідно до п. 1 ст. 6, «в разі потреби починається в той день, коли особі пред'явлено обвинувачення» [105].

Розумний строк може за певних обставин розпочинатися й раніше за передачу справи на розгляд до компетентного суду [107]. У судових рішеннях у справах Вемхофа і Неймастера від 27 червня 1968 року, у судовому рішенні у справі Рінгейзена від 16 липня 1971 року точкою відліку були день арешту, дата, коли особі офіційно повідомлено, що кримінальне переслідування можливо, а також день відкриття попереднього слідства» [151]. Схожу позицію висловлено і в рішенні у справах «Федько проти України», «Антоненков та інші проти України» [105].

Термін «обвинувачення» в межах п. 1 ст. 6 ЄКПЛ можна визначити як «офіційне повідомлення, вручене особі компетентним органом, про стверджувальний факт вчинення нею кримінального правопорушення [194]. У рішеннях ЄСПЛ у справах «Фоті та інші проти Італії» та «Озтурк проти Німеччини» повніше визначено цей термін. Зокрема, «обвинувачення» тлумачиться як офіційне доведення до відома особи компетентним органом твердження про вчинення цією особою правопорушення, яке норма загального характеру визнає осудним і за яке встановлює відповідальність карного та попереджувального характеру [24]. Ідеться про те, що початком перебігу розумного строку кримінального провадження потрібно вважати: оголошення повідомлення про підозру (справи «Девеєр проти Бельгії», «Екле проти

Німеччини»); затримання, взяття під варту, будь-яке інше обмеження волі, інші дії, що чинять істотний вплив на становище підозрюваного (справи «Білий проти України», «Меріт проти України», «Девеєр проти Бельгії», «Екле проти Німеччини», «Рохліна проти Росії», «Ковальова проти Росії тощо); дату складання повідомлення про підозру, у разі неможливості її вручення тощо [105].

Кінцевим моментом визначення розумних строків, згідно з позицією ЄСПЛ, вважають період часу до винесення вироку про виправдання або засудження, зокрема в межах апеляційного або касаційного оскарження (справа «Вемхофф проти Німеччини») [105; 111]. Тобто, коли остаточно визначено обґрунтованість висунутого обвинувачення або провадження у справі припинено (рішення у справах «Рохліна проти Росії», «Силін проти України», «Гавриляк проти України»). У справі «Кудла проти Польщі» ЄСПЛ зазначив, що якщо спосіб, за допомогою якого ст. 6 ЄКПЛ потрібно застосовувати до апеляційного й касаційного провадження, залежить від особливостей судочинства, не викликає жодного сумніву, що такі правовідносини увійдуть у сферу застосування ст. 6 ЄКПЛ. Таким чином, ці особливості варто враховувати під час визначення того, чи була загальна тривалість судового розгляду розумною [16; 105].

Оцінюючи доводи сторін (заявника, з одного боку, та уряд – з іншого) ЄСПЛ, на підставі аналізу відповідного національного законодавства, загальних принципів, закріплених у практиці Суду, та їх застосування національними судами, а також у межах прийнятності чи неприйнятності доводів сторін приймає рішення про обґрунтованість стверджувального порушення п. 1 ст. 6 ЄКПЛ [105].

Унаслідок аналізу 127 рішень ЄСПЛ у справах проти України щодо стверджувального порушення ст. 6 ЄКПЛ стосовно тривалості провадження встановлено, що прийнятними визнають затримки, пов'язані зі: складністю справи через економічний характер, необхідністю вивчення низки фінансових документів, дослідження складних фінансових питань, у зв'язку з чим

призначають дві і більше експертизи, здійснюються складні фінансові розрахунки та залучають значну кількість учасників (рішення ЄСПЛ у справі «Антоненков та інші проти України») складних юридичних або фактичних питань (рішення ЄСПЛ у справі «Ковальов проти України»); значною кількістю судових розглядів і кількістю обвинувачених у кримінальному провадженні; наявністю доказових і процесуальних аспектів певної складності (рішення ЄСПЛ у справі «Бурига проти України»); багатоепізодністю, значною кількістю свідків у справі; неявкою сторін у судові засідання [105].

Однак неявка сторін є прийнятною лише у випадку, якщо в провадженні містяться матеріали, які свідчать, що слідчий, дізнавач, прокурор вичерпав усі можливі механізми для забезпечення участі особи під час приведення процесуальних дій, судових розглядів тощо, а також ужиті заходи щодо притягнення до відповідальності за неявку особи (справа «Смірнов проти України») [105].

Неприйнятними визнають затримки, пов'язані з:

- необхідністю розгляду значної кількості клопотань й апеляційних скарг. Європейський Суд з прав людини зазначив, що заявлення клопотань не можна розцінювати як обставину, що виправдовує довготривалий розгляд справи. Так, у справі «Силін проти України» зазначено, що заявлення клопотань є процесуальним правом сторін. Використання засобів, доступних за національним законодавством, з метою захисту своїх інтересів не можна розглядати як обставину, що виправдовує довготривалий розгляд справи (справа «Колесніков проти України», «Фелоров проти України», «Силін проти України», «Єфименко проти України») [105];

- кількістю відповідачів і неодноразовими змінами заявником своїх позовних вимог (справа «Фелоров проти України») [105];

- непідтвердженими посиланнями на хворобу підозрюваного обвинуваченого та його переховування від слідства. У разі наявності документів, які свідчать про існування хвороби чи розшук підозрюваного, обвинуваченого, такі доводи може бути розцінено як прийнятні [105];

- зупиненням досудового розслідування без причини [105];
- невжиттям заходів щодо виділення справи, у якій підозрюють декількох осіб, в окреме провадження, якщо особу обвинувачують у вчиненні одного епізоду вчиненого кримінального правопорушення [105; 97, с. 381];
- переданням кримінального провадження з одного органу до іншого, що спричиняє затягування досудового розслідування чи судового розгляду, пасивністю суду, необґрунтованим відкладенням засідань, що спричинило затягування досудового розслідування чи судового розгляду (справа «Єфименко проти України»). Водночас у справі «Вергельський проти України» ЄСПЛ позитивно відзначає заходи, вжиті судом першої інстанції щодо пришвидшення перебігу провадження. Зокрема, це здійснювали за допомогою забезпечення щільного графіка слухань і направлення нагадувань прокуратурі та експертам стосовно їхніх процесуальних обов'язків [105; 97, с. 381];
- невинуватими тривалими перервами в призначених судових засіданнях; значною кількістю відкладених судових засідань, спричинених поведінкою державних відповідачів або ініційованих судом першої інстанції; затриманням у розгляді касаційних скарг; поверненням справи на новий розгляд у зв'язку з недостатнім вивченням справи судом першої інстанції (справа «Павлюлинець проти України», «Карнаушенко проти України», «Мороз та інші проти України», «Огурцова проти України») [105; 97, с. 381];
- виправленням процесуальних помилок, що спричинило затягування досудового розслідування чи судового розгляду [105; 97, с. 381];
- неодноразовим закриттям і відновленням кримінального провадження. Зазначене є свідченням істотних недоліків системи кримінального обвинувачення, на думку ЄСПЛ (справа «Баглай проти України», «Стоянова та Недельку проти Румунії») [105; 97, с. 381].

Усі причини, що призвели до порушення розумних строків, можна поділити на дві групи: по-перше, затримки, пов'язані з поведінкою учасників кримінального провадження. До них, зокрема, належать неявка в судові засідання, часта зміна позовних вимог, заявлення клопотань, оскарження

рішень тощо. До другої групи можна віднести складність справи, зокрема необхідність проведення фінансових підрахунків, допит значної кількості свідків, багатоепізодність тощо [105; 97, с. 381].

Вивчення низки рішень ЄСПЛ, а саме справи «Нахманович проти Росії», «Іванов проти України», «Юртаєв проти України», «Караванський проти України», «Болдарєв проти України», засвідчує, що в кримінальному провадженні обвинувачений повинен мати право на розгляд його справи з особливою ретельністю. У справах «Скордіно проти Італії», «Пилипей проти України», «Дрогобицька проти України» констатовано, що до компетенції національних судів належить організація судового розгляду так, щоб він був швидким та ефективним [105].

Таким чином, початком перебігу розумного строку кримінального провадження потрібно вважати: оголошення повідомлення про підозру; затримання, взяття під варту, будь-яке інше обмеження волі, інші дії, що чинять істотний вплив на становище підозрюваного; дату складання повідомлення про підозру, у разі неможливості її вручення тощо. Кінцевим моментом визначення розумних строків запропоновано вважати період часу до винесення вироку про виправдання або засудження, зокрема в межах апеляційного чи касаційного оскарження [105].

З огляду на викладене вище можна стверджувати, що ЄСПЛ вирішує, чи є строк розумним, у кожному конкретному випадку з огляду на всі обставини справи. В одній справі Суд може вирішити, що 3 роки – це занадто довго, а в іншій – визнати 15-річний строк розгляду цілком обґрунтованим. Попри те, що ЄСПЛ у своїх рішеннях визначив початок і закінчення перебігу розумного строку кримінального провадження, він також встановив певні «правила» здійснення судочинства відповідно до принципу розумності строків, а саме:

– хоча важливо проводити судовий розгляд упродовж розумного строку, це не повинно бути здійснено за рахунок процесуальних прав однієї зі сторін (пп. b п. 3 ст. 6 ЄКПЛ [57]) («Крочер і Моллер проти Швейцарії», «Бонзі проти Швейцарії», «ПАТ Нафтова компанія Юкос проти Росії»);

– оцінюючи час, що був наданий обвинуваченому для підготовки захисту, необхідно враховувати предмет і стадію судового розгляду, а також складність провадження («Грегашевич проти Хорватії»);

– необхідно враховувати робочий розклад, також виправдано вимагати від захисника внести певні зміни в робочий графік з огляду на особливу терміновість конкретного провадження («Маттік проти Німеччини»);

– пп. b п. 3 ст. 6 ЄКПЛ [57] не вимагає, щоб підготовку до судового розгляду було завершено до першого слухання. Перебіг судового розгляду не можна цілком розпланувати завчасно, він може охоплювати не враховані елементи, які потребують додаткової підготовки сторін («Маттік проти Німеччини»);

– стороні захисту має бути надано додатковий час після виникнення певних обставин у процесі судового розгляду для корегування позиції захисту, підготовки клопотань, скарг тощо («Міміношвілі проти Росії»). До таких обставин належать: зміна обвинувачення («Пелісс'є і Сассі проти Франції»), виникнення нових доказів або зміна думки експерта під час судового розгляду («Г.Б. проти Франції»);

– обвинувачений може заявляти клопотання про відкладання або перенесення засідання у випадку виникнення очевидної проблеми в зазначений судом строк («Кемпбелл і Фелл проти Об'єднаного Королівства», Бекстром і Андерссон проти Швеції», «Краксі проти Італії»), окрім виключних обставин («Годді проти Італії») або у випадку відсутності підстав для такого права в національному законодавстві та практиці («Галстян против Вірменії»);

– за певних обставин від суду може знадобитися відкладення слухання на власний розсуд для того, щоб надати стороні захисту необхідний для неї час («Садак та інші проти Туреччини», «Сахновський проти Росії»);

– для того, щоб обвинувачений міг ефективно здійснювати право на оскарження, національні суди повинні достатньо чітко зазначити підстави на яких ґрунтується прийняте рішення («Хаджианастассіу проти Греції»). Якщо

повний текст вироку (постанови, ухвали, рішення) не доступний до закінчення строку оскарження, обвинуваченому має бути надано відомості, що достатні для подання скарги («Зун проти Нідерландів», «Бочс проти Франції»);

– держави повинні забезпечити кожному обвинуваченому можливість використання засобів захисту, передбачених п. 3 ст. 6 ЄКПЛ [57] («Вачер проти Франції»).

Стосовно гарантій реалізації принципу розумності строків кримінального судочинства ЄСПЛ у своїх рішеннях зазначає, що необхідно передбачати засоби й механізми забезпечення розумного строку в національному законодавстві. Проте закріплення на законодавчому рівні критеріїв розумності строків ще не гарантує дотримання аналізованого принципу в процесі правозастосування. Стаття 13 ЄКПЛ містить норму, згідно з якою кожен, чий права й свободи було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту у відповідному національному органі [57]. Зв'язок між цією нормою та положеннями ст. 6 ЄКПЛ було відображено в рішенні у справі «Кудла проти Польщі», де правова позиція зводилася до того, що право особи на судовий розгляд упродовж розумного строку буде менш ефективним, якщо немає можливості надіслати скаргу до національних органів і тим самим пришвидшити процес. На виконання цього рішення в Польщі прийнято Закон «Про порушення права сторони на розгляд справи без підстав затримки судового розгляду». У РФ набрав чинності Закон «Про компенсацію за порушення права на судочинство в розумний строк або права на виконання судового акта в розумний строк». Аналогічний за предметом правового регулювання акт діє також в Італії. Відповідно до цих документів у зв'язку з порушенням строків розгляду справи особа має право звернутися до суду, який за результатами розгляду заяви може прийняти рішення про визнання факту порушення розумних строків і відшкодування завданої шкоди. Зауваження від ЄСПЛ про відсутність ефективного й доступного засобу юридичного захисту у випадку скарг на тривалість розгляду кримінального провадження (справи) отримувала й наша держава – це рішення у справі «Меріт проти України».

Проте положення українського законодавства досі не передбачають можливості учасників процесу оскаржити в суді необґрунтовану тривалість судочинства й не гарантують права на відшкодування завданої шкоди.

Таким чином, ураховуючи положення рішень ЄСПЛ та думку більшості опитаних (81,5 %), можна стверджувати, що однією з найголовніших гарантій реалізації принципу розумності строків кримінального судочинства є наявність у національному законодавстві засобів і механізму оскарження тривалості досудового розслідування та судового розгляду кримінального провадження. У попередньому розділі (розділ II) роботи зазначено, що в чинному КПК України вже передбачено таку норму, а саме ст. 308 КПК України, якою визначено механізм оскарження недотримання розумності строків на стадії досудового розслідування. Однак така норма потребує вдосконалення, оскільки в ст. 308 КПК України не регламентовано механізм оскарження недотримання розумних строків на стадії судового розгляду. На підставі здійсненого аналізу рішень ЄСПЛ щодо недотримання розумних строків, ми дійшли висновку, що найбільша кількість фактів недотримання розумності строків виникає саме на стадії судового розгляду. Отже, нагальною є потреба в удосконаленні національного кримінального процесуального законодавства шляхом внесення змін у ст. 308 КПК України, а саме потрібно доповнити зазначену статтю положенням, що *прокурор, обвинувачений, потерпілий під час судового розгляду мають право оскаржити в апеляційному порядку недотримання розумних строків розгляду провадження суддею* (запропоновані зміни підтримують 84,6 % респондентів).

Внесення запропонованих змін надасть можливість усім учасникам кримінального провадження, чиї права та свободи обмежують під час досудового розслідування чи судового розгляду, оскаржувати необґрунтовану тривалість кримінального провадження, що, по-перше, пришвидшить судовий розгляд справ, по-друге, зменшить кількість справ проти України в ЄСПЛ щодо недотримання розумності строків під час досудового розслідування чи судового розгляду кримінального провадження.

Крім того, до гарантій реалізації принципу розумності строків кримінального судочинства необхідно віднести наявність сучасної матеріально-технічної бази та швидку, неупереджену діяльність органів досудового розслідування, прокуратури й суду. Сучасна матеріально-технічна база охоплює необхідні матеріали, засоби й обладнання для проведення експертиз, процесуальних дій (зокрема, проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій), засоби для завчасного повідомлення учасників кримінального провадження про явку до слідчого, прокурора чи суду. Швидка, неупереджена діяльність органів досудового розслідування, прокуратури та суду передбачає узгоджену роботу підрозділу, законність діяльності кожного суб'єкта кримінального провадження, належну взаємодію між правоохоронними органами і судом, відсутність індивідуальної (непрофесійної) заінтересованості у справі. Окреслені критерії забезпечують належним фінансовим і матеріально-технічним підґрунтям, а також чітким керівництвом і рівномірним розподіленням навантаження в кожному органі й підрозділі.

Висновки до розділу 3

Проаналізувавши практику ЄСПЛ, можна виокремити такі критерії визначення розумності строків: 1) складність провадження; 2) поведінка учасників провадження; 3) організація та порядок здійснення провадження державними органами, зокрема судом; 4) значення провадження для заявника (значення провадження для обвинуваченого (підозрюваного)).

Початковим моментом визначення розумного строку кримінального провадження є: 1) оголошення повідомлення про підозру; 2) дата складання повідомлення про підозру в разі неможливості її вручення; 2) затримання, взяття під варту, будь-яке інше обмеження волі, інші дії, що мають істотний вплив на становище підозрюваного. Закінченням перебігу розумних строків є

період часу до моменту винесення виправдувального чи обвинувального вироку, зокрема в межах апеляційного чи касаційного провадження.

Європейський Суд з прав людини визначив певні «правила» здійснення судочинства відповідно до принципу розумності строків, а саме: хоча важливо проводити судовий розгляд упродовж розумного строку, це не варто здійснювати за рахунок процесуальних прав однієї зі сторін (пп. b п. 3 ст. 6 ЄКПЛ); оцінюючи час, що був наданий обвинуваченому для підготовки захисту, необхідно враховувати предмет і стадію судового розгляду, а також складність провадження; потрібно враховувати робочий розклад, також виправдано вимагати від захисника внести певні зміни в робочий графік з огляду на особливу терміновість конкретного провадження; пп. b п. 3 ст. 6 ЄКПЛ не вимагає, щоб підготовку до судового розгляду було завершено до першого слухання.

Перебіг судового розгляду не можна цілком розпланувати завчасно, він може включати елементи, які не було враховано та які потребують додаткової підготовки сторін; стороні захисту має бути надано додатковий час після виникнення певних обставин у процесі судового розгляду для корегування позиції захисту, підготовки клопотань, скарг тощо. До таких обставин належать: зміна обвинувачення, виникнення нових доказів або зміна думки експерта в процесі судового розгляду; обвинувачений може заявляти клопотання про відкладання або перенесення засідання у випадку виникнення очевидної проблеми в зазначений судом строк, окрім виключних обставин або у випадку відсутності підстав для такого права в національному законодавстві та практиці; за певних обставин від суду може знадобитися відкласти слухання на власний розсуд для того, щоб надати стороні захисту необхідний для неї час; для того, щоб обвинувачений міг ефективно здійснювати право на оскарження, національні суди повинні достатньо чітко визначити підстави, на яких ґрунтується прийняте рішення. Якщо повний текст вироку (постанови, ухвали, рішення) не доступний до закінчення строку оскарження, обвинуваченому має бути надано відомості, достатні для подання скарги; держави повинні

забезпечити кожному обвинуваченому можливість використовувати засоби захисту, передбачені п. 3 ст. 6 ЄКПЛ.

Однією з найголовніших гарантій реалізації принципу розумності строків кримінального судочинства є наявність у національному законодавстві засобу й механізму оскарження тривалості досудового розслідування та судового розгляду кримінального провадження.

Необхідно внести зміни до ст. 308 КПК України, яку доповнити положенням, що прокурор, обвинувачений, потерпілий під час судового розгляду мають право оскаржити в апеляційному порядку недотримання розумних строків розгляду провадження суддею.

ВИСНОВКИ

На підставі здійсненого дисертаційного дослідження нами теоретично узагальнено та комплексно вирішено наукове завдання, що полягало у визначенні розумного строку як загальної засади кримінального провадження, сформульовано теоретичні положення, пропозиції, що відповідають вимогам наукової новизни, мають значення для науки та практики, зокрема:

1. Обґрунтовано, що поняття процесуальних строків та їх розумність має давні історичні корені. Протягом історичного розвитку національного кримінального процесу законодавець намагався подолати проблему затягування процедури кримінального переслідування та обирав різні шляхи для запобігання цьому шляхом встановлення граничних строків кримінального судочинства та спрощених процедур його здійснення. Розвиток кримінального процесуального законодавства, що діяв на теренах України, зумовив появу в ХІХ ст. принципу швидкості судочинства як визначальної ідеї кримінального процесу.

2. Дістало подальшого розвитку визначення, що процесуальні строки – це встановлені законом, прокурором, слідчим суддею або судом проміжки часу, у межах яких учасники кримінального провадження зобов'язані (мають право) приймати процесуальні рішення або вчиняти процесуальні дії [81].

3. Доведено, що дотримання процесуальних строків є одним з критеріїв ефективності кримінального судочинства. Процесуальні строки як юридичні факти тягнуть за собою виникнення, зміну або припинення процесуальних прав та обов'язків учасників кримінального провадження. Спливання кримінальних процесуальних строків також є підставою для настання різних правових наслідків. Кримінальні процесуальні строки можна визнати процесуальними гарантіями своєчасного прийняття процесуальних рішень і проведення слідчих дій, а також забезпечення прав та законних інтересів учасників кримінального провадження.

4. Виокремлено критерії, за якими можна класифікувати строки під час кримінального процесу, а саме: 1) часового прояву (строки-періоди і строки-

моменти); 2) суб'єктів, які встановлюють тривалість процесуальних строків (встановлені КПК України, іншими нормативно-правовими актами, встановлені прокурором, слідчим суддею або судом); 3) юридичних наслідків (правовстановлювальні (правоутворювальні), правозмінні, правоприпинні (правообмежувальні)).

5. З'ясовано, що процесуальні строки, крім норм КПК України, також встановлює Конституція України. Процесуальні строки можуть бути встановлені й відомчими підзаконними нормативними актами. Крім того, строки також встановлюють прокурор, слідчий суддя чи суд. Для визначення кримінальних процесуальних строків прокурор, слідчий суддя, суд повинні враховувати такі обставини: 1) граничні строки вчинення процесуальних дій або прийняття процесуальних рішень, що передбачені КПК України; 2) достатність часу для вчинення процесуальних дій або прийняття процесуальних рішень; 3) обставини, встановлені під час кримінального провадження; 4) відсутність перешкод для реалізації права на захист.

6. Доведено, що положення КПК України чітко регулюють порядок встановлення процесуальних строків, закріплюють правила їх обчислення та вимоги щодо їх дотримання, передбачають наслідки пропуску процесуальних строків і порядок поновлення строків, пропущених з поважних причин.

7. Обґрунтовано, що кримінальні процесуальні гарантії – це засоби та способи, що передбачені чинним КПК України, та які спрямовані на реалізацію прав й обов'язків, забезпечення реалізації законних інтересів усіх учасників кримінального провадження, а також на виконання його завдань.

8. Запропоновано розумним строком вважати об'єктивно обґрунтований період часу, встановлений на підставі норм кримінального процесуального законодавства, під час якого учасники кримінального провадження виконують певні процесуальні дії чи приймають певні процесуальні рішення, спрямовані на досягнення завдань кримінального провадження.

9. Обґрунтовано доцільність визначити строки судового розгляду кримінального провадження не як розумні, а як процесуальні з чітко

встановленими межами й підставами їх продовження, запровадити вирішення питань про недотримання судовими органами розумних строків на національному рівні, регламентувати порядок і підстави притягнення суддів до відповідальності за затягування судового розгляду провадження, окреслити порядок відшкодування збитків, завданих затягуванням процесу.

10. На підставі аналізу кримінального процесуального законодавства зарубіжних держав у частині визначення строків досудового розслідування (дізнання, попереднього слідства, попереднього розслідування, кримінального розслідування тощо) доведено, що в провідних європейських державах чітко не встановлено строки досудового розслідування. Однак, невизначення строків проведення досудового розслідування в нашій країні призведе до збільшення кількості скарг до ЄСПЛ проти України з приводу недотримання розумних строків під час кримінального провадження. Також надання повноважень слідчому судді та/або прокурору щодо визначення строків проведення досудового розслідування спричинить зловживання такими повноваженнями, що негативно позначиться на якості досудового розслідування та його швидкості. Строки затримання та тримання під вартою в різних державах регламентовано по-різному. Немає єдиного підходу або навіть декількох варіацій визначення строків. Однак обмеження строків досудового розслідування та судового розгляду строками 8–12 місяців обмежує права осіб на справедливий суд, а також це може призвести до неякісного проведення досудового розслідування та судового розгляду.

11. Проаналізувавши практику ЄСПЛ, виокремлено такі критерії визначення розумності строків: 1) складність провадження; 2) поведінка учасників провадження; 3) організація та порядок здійснення провадження державними органами, зокрема судом; 4) значення провадження для заявника (значення провадження для обвинуваченого (підозрюваного)).

12. Встановлено, що початковим моментом визначення розумного строку кримінального провадження є: 1) оголошення повідомлення про підозру; 2) дата складання повідомлення про підозру в разі неможливості її вручення;

3) затримання, взяття під варту, будь-яке інше обмеження волі, інші дії, що мають істотний вплив на становище підозрюваного. Закінченням перебігу розумних строків є період часу до моменту винесення виправдувального чи обвинувального вироку, зокрема в межах апеляційного чи касаційного провадження.

13. Обґрунтовано, що однією з найголовніших гарантій реалізації принципу розумності строків кримінального судочинства є наявність у національному законодавстві засобів і механізму оскарження тривалості досудового розслідування та судового розгляду кримінального провадження.

14. Аргументовано доцільність внесення змін до КПК України, а саме:

– до ст. 28 шляхом доповнення частиною 7, якою встановити право обвинуваченого, потерпілого на звернення до суду із заявою про пришвидшення розгляду провадження в разі порушення розумного строку судового провадження: «7. У разі якщо після початку стадії судового розгляду відбувається затягування провадження, обвинувачений, потерпілий мають право звернутися до суду із заявою про порушення розумних строків розгляду провадження. Розгляд заяви здійснює голова суду за відсутності сторін протягом п'яти робочих днів. За результатом розгляду заяви суд виносить мотивовану ухвалу, якою зобов'язує суд, що розглядає провадження по суті, вжити заходів, спрямованих на забезпечення розумних строків розгляду провадження у суді, встановивши, за необхідності, певний термін для прискорення розгляду провадження або відхиляє заяву»;

– до ч. 2 ст. 47, виклавши її в такій редакції: «2. Захисник зобов'язаний прибувати для участі у виконанні процесуальних дій за участю підозрюваного, обвинуваченого. У разі неможливості прибути в призначений строк захисник зобов'язаний не пізніше ніж за три дні повідомити про таку неможливість та її причини слідчого, прокурора, слідчого суддю, суд, а в разі, якщо він призначений органом (установою), уповноваженим законом на надання безоплатної правової допомоги, – також і цей орган (установу), крім неприбуття захисника через поважні причини.

Поважними причинами неприбуття захисника для участі у виконанні процесуальних дій за участю підозрюваного, обвинуваченого є: 1) затримання; обставини непереборної сили (епідемії, військові події, стихійні лиха або інші схожі обставини); 2) тяжка хвороба чи перебування в закладі охорони здоров'я у зв'язку з лікуванням або вагітністю за умови неможливості тимчасово залишити цей заклад; 3) смерть близьких родичів, членів сім'ї чи інших близьких осіб або серйозна загроза їхньому життю; 4) інші обставини, які об'єктивно унеможливають з'явлення особи на виклик.

Участь захисника в іншому кримінальному провадженні не є поважною причиною»;

– до ч. 1 ст. 53, виклавши її в такій редакції: «Слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд залучають захисника для проведення окремої процесуальної дії чи судового засідання в порядку, передбаченому ст. 49 цього Кодексу, виключно у невідкладних випадках, коли є потреба в проведенні невідкладної процесуальної дії чи судового засідання за участю захисника, а завчасно повідомлений захисник не може прибути для участі в проведенні процесуальної дії чи забезпечити участь іншого захисника або якщо підозрюваний, обвинувачений виявив бажання, але ще не встиг залучити захисника, або прибуття обраного захисника неможливе»;

– до ч. 1 ст. 214, виклавши її в такій редакції: «Слідчий, дізнавач, прокурор невідкладно, але не пізніше 72 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань, розпочати розслідування та через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань. Слідчий, який здійснюватиме досудове розслідування, визначається керівником органу досудового розслідування, а дізнавач – керівником органу дізнання, а в разі

відсутності підрозділу дізнання – керівником органу досудового розслідування»;

– до ст. 308 шляхом доповнення її положенням, що прокурор, обвинувачений, потерпілий під час судового розгляду мають право оскаржити в апеляційному порядку недотримання розумних строків розгляду справи суддею;

– до ст. 315 шляхом доповнення ч. 3, яку викласти в такій редакції: «3. Під час підготовчого судового засідання суд за клопотанням учасників судового провадження має право обрати, змінити чи скасувати заходи забезпечення кримінального провадження, крім запобіжних заходів, обраних щодо обвинуваченого. Під час розгляду таких клопотань суд дотримується правил, передбачених розділом II цього Кодексу. За відсутності зазначених клопотань сторін кримінального провадження застосування заходів забезпечення кримінального провадження, крім запобіжних заходів, обраних під час досудового розслідування, вважають продовженим. Питання продовження, скасування чи зміни запобіжного заходу щодо обвинуваченого розглядається судом незалежно від надходження клопотань»;

– до ст. 318 шляхом доповнення її нормою, яка обмежує термін судового розгляду кримінальних проступків, що становить 6 місяців. Термін судового розгляду нетяжких злочинів становить 12 місяців і може бути продовжено до 18 місяців. Термін судового розгляду тяжких та особливо тяжких злочинів становить 18 місяців та може бути продовжено до 24 та 36 місяців;

– до ч. 3 ст. 331 шляхом доповнення її таким положенням: «Загальний строк тримання під вартою на стадії судового розгляду не повинен перевищувати максимальний строк покарання у вигляді позбавлення волі, що зазначений у санкції статті КК України, за якою здійснюють провадження. Після перевищення зазначеного строку особа має бути негайно звільнена з-під варти. За клопотанням сторони обвинувачення, після спливання максимального строку тримання під вартою до обвинуваченого може бути застосовано більш м'який запобіжний захід».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/rozumnyj>.
2. Алексеев Н. С., Даев В. Г., Кокорев Л. Д. Очерки развития науки советского уголовного процесса. Воронеж: Воронеж. ун-т, 1980. 252 с.
3. Алексеев С. С. Тайна права: его понимание, назначение, социальная ценность. М.: Норма, 2001. 176 с.
4. Алексеева Л. Б., Воскобитова Л. А., Давыдов В. А. Уголовно-процессуальное право Российской Федерации: учебник / под ред. П. А. Лупинской. М.: Юристъ, 2004. 800 с.
5. Алексеева Л. Б., Давыдов В. А., Дьяченко М. С. Уголовный процесс: учебник / под ред. П. А. Лупинской. М.: Юристъ, 1995. 544 с.
6. Аленін Ю. П., Гурджі Ю. О. Публічна природа гарантій прав особи у кримінальному процесі. *Право України*. 2003. Вип. 4. С. 30–32.
7. Банчук О. А., Куйбіда Р. О. Вимоги статті 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод до процедури здійснення судочинства. Київ: Леста, 2005. 116 с.
8. Басай В. Д. Поняття і види процесуальних строків за КПК України та КПК Російської Федерації. URL: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/9170/%C1>.
9. Басай В. Д. Розумність строків як засада кримінального провадження України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2012. Вип. 2. С. 198–204. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Pjuv/2012_2/Visnyk_2012_2/Basay%20V.pdf.
10. Басай В. Д., Ковальчук С. О. Поняття та види процесуальних строків за новим Кримінальним процесуальним кодексом України. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2012. Т. 11. С. 429–437.

11. Басков В. И., Гуценко К. Ф., Ковалев М. А. Уголовный процесс: учебник / под ред. К. Ф. Гуценко. М.: Зерцало, 1997. 575 с.
12. Безлепкин Б. Т. Уголовный процесс России. М.: Велби, 2003. 480 с.
13. Безруков С. С. Оценочные понятия и термины в уголовно-процессуальном законодательстве: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. М., 2001. 26 с.
14. Білозьоров Є. В. Правові гарантії прав і свобод людини та громадянина у сфері діяльності міліції: монографія. Київ: Аванпост-прим, 2009. 190 с.
15. Бутенко С. Ю. Кримінально-процесуальні строки в контексті практики Європейського Суду з прав людини. *Форум права*. 2011. № 4. С. 49–54.
16. В'юник М. С. Дотримання вимоги розумності строків при виконанні вироку у Кримінальному процесуальному кодексі України та практиці Європейського Суду з прав людини. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 2. С. 315–318.
17. Вандышев В. В. Уголовный процесс: конспект лекций. URL: <http://www.piter.com/chapt.phtml?id=978531800728>.
18. Васильев Л. М. Процессуальные сроки в советском уголовном судопроизводстве: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. М., 1972. 307 с.
19. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка. Київ: Юрид. думка, 2007. 992 с.
20. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2002. 1440 с.
21. Воеводин Л. Д. Юридический статус личности в России: учеб. пособ. М.: Изд-во МГУ, 1997. 343 с.
22. Волинец К. В. Гарантии реализации принципа «разумный срок уголовного судопроизводства» при производстве в суде первой инстанции: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Томск, 2013. 24 с.

23. Голунский С. А. К вопросу о реформе предварительного расследования. *Проблемы социалистического права*. 1938. № 4. С. 10–18.

24. Гончаренко О. А. «Розумний строк» розгляду справи у практиці Європейського Суду з прав людини. *Форум права*. 2012. № 3. С. 126–131. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.

25. Городовенко В. В. Реалізація принципів судової влади в КПК України 2012 р.: концептуальний аналіз. *Адвокат*. 2012. № 7. С. 9–14.

26. Громов Н. А., Пономаренков В. А., Францифоров Ю. В. Уголовный процесс России: учебник. М.: Юрайт-М, 2001. 556 с.

27. Грошевий Ю. М., Мірошніченко Т. М., Хоматов Ю. В. Кримінальний процес України: підручник / за ред. Ю. М. Грошевого та В. М. Хотенця. Харків: Право, 2000. 496 с.

28. Грошевий Ю. М., Тацій В. Я., Пшонка В. П. Кримінальний процес : підручник / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки. Харків: Право, 2013. 824 с.

29. Губик А. О. Копні суди на українських землях у XIV–XVI ст. *Український історичний журнал*. 1990. № 10. С. 110–116.

30. Гуляев А. П. Процессуальные сроки в стадиях возбуждения уголовного дела и предварительного расследования. М.: Юрид. лит., 1976. 144 с.

31. Гуляев А. П. Процессуальные сроки. *Советская милиция*. 1970. № 12. С. 75–77.

32. Гуткин И. М. Актуальные вопросы уголовно-процессуального задержания. М.: Акад. МВД СССР, 1980. 89 с.

33. Давыдов Н. В., Полянский Н. Н. Судебная реформа: в 2 т. М.: Объединение, 1915. Т. 2. 311 с.

34. Даневский В. П. Наше предварительное следствие: его недостатки и реформа. Киев: Семенко С., 2003. 142 с.

35. Довідник з історії України / за ред. І. Підкови та Р. Шуста. Київ: Генеза, 1993. 380 с.

36. Дубинский А. Я. Производство предварительного расследования органами внутренних дел: учеб. пособие. Киев: НИИ и РИО КВШ МВД СССР им. Ф. Э. Дзержинского, 1987. 84 с.

37. Жуковский В. М. Проблема времени и своевременности в советском уголовном процессе: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Свердловск: Сверд. юрид. ин-т, 1989. 18 с.

38. Забезпечувати. *Словник української мови*: в 11 т. Т. 10, 1979. 441 с.
URL: <http://sum.in.ua/s/umova/>.

39. Заїка С. О. Основні причини порушення кримінально-процесуальних строків при провадженні досудового розслідування. *Правове забезпечення взаємодії оперативних підрозділів та слідчих апаратів у розкритті та розслідуванні злочинів*: матеріали тез доп. (Київ, 18 верес. 2005 р.). Київ, 2005. Ч. 2. С. 120–121.

40. Заїка С. О. Поняття та значення строків у кримінальному процесі. *Підприємництво, господарство і право*. 2003. № 7. С. 125–129.

41. Закропивний О. В. Розвиток територіальної організації судів в Україні до судової реформи 1864 р. (історико-правовий аспект). *Наука і практика*. 2012. № 6 (141). С. 14–18.

42. Звід законів США. URL: <https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/54/Ukraine/show>.

43. Землянська В. В. Кримінально-процесуальне законодавство Центральної Ради, гетьманату Скоропадського та Директорії: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2002. 20 с.

44. Землянська В. В. Про судове законодавство гетьмана Скоропадського. *Вісник Львівського університету*. 2000. Вип. 35. С. 95–100. (Серія «Юридична»).

45. Історія держави і права України: курс лекцій / О. О. Шевченко, В. О. Самохвалов, В. П. Капелюшний, М. О. Шевченко; за ред. В. Г. Гончаренка. Київ: Вентурі, 1996. 285 с.

46. Кабаченко Т. С. Психология управления. М.: Рос. пед. агентство, 1997. 323 с.
47. Каминская В. И. В чем значение процессуальных гарантий в советском уголовном процессе? *Советское государство и право*. 1950. № 5. С. 46–56.
48. Канарский С. М. Уголовно-процессуальный кодекс: науч.-теорет. и практ. comment. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Юрид. изд-во Наркомюста УССР, 1930. 384 с.
49. Карабут Л. В. Структура доказування у контексті змагальності за новим Кримінальним процесуальним кодексом України. *Докази і доказування за новим Кримінальним процесуальним кодексом України (до 75-річчя з дня народження М. М. Михеєнка)*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 6–7 груд. 2012 р.). Харків, 2013. С. 171–173.
50. Керівник. *Юридична енциклопедія*: у 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко та ін. Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 2001. Т. 3: К–М. 792 с.
51. Кистяковскій А. Ф. Права, по которым судится малороссійскій народъ. Київ: Универ. тип. (І. І. Завадскаго), 1879. 1063 с.
52. Кобилецький М. М. Утворення ЗУНР, її державний механізм та діяльність (1918–1923 рр.): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Львів, 1998. 16 с.
53. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10 груд. 1971 р. № 322-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/322-08>.
54. Колодій А. М. Принципи права. Київ: Юрінком Інтер, 1998. 208 с.
55. Комарницька О. Б. Щодо недотримання розумних строків у кримінальному провадженні під час досудового розслідування. URL: https://revolution.allbest.ru/law/01120501_0.html.
56. Комаров С. А. Общая теория государства и права. М.: Манускрипт, 1996. 312 с.

57. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (1950), ратифікована Верховною Радою України 17 лип. 1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

58. Конституція України: Основний Закон від 28 черв. 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

59. Корельский В. М. Теория государства и права / под ред. В. М. Корельского и В. Д. Первалова. М.: ИНФРА-М–НОРМА, 1997. 570 с.

60. Корнуков В. М. Теоретические и правовые основы положения личности в уголовном судопроизводстве: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харьков, 1988. 410 с.

61. Костін М. І. Забезпечення розумних строків судочинства у кримінально-процесуальному законодавстві України. *Вісник Львівського університету*. 2011. Вип. 53. С. 366–374. (Серія «Юридична»).

62. Красавчиков О. А. Юридические факты в советском гражданском праве. М.: Госюриздат, 1958. 184 с.

63. Кримінальний процесуальний кодекс Австрії. URL: <https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/44/Armenia/show>.

64. Кримінальний процесуальний кодекс Білорусі. URL: <https://www.legislationline.org/ru/documents/section/criminal-codes/country/42/%D0%90%D1%80%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%8F/show>.

65. Кримінальний процесуальний кодекс Болгарії. URL: <https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/39/Bosnia%20and%20Herzegovina/show>.

66. Кримінальний процесуальний кодекс Великої Британії. URL: <http://www.legislation.gov.uk/id/uksi/2015/1490>.

67. Кримінальний процесуальний кодекс Вірменії. URL: <https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/45/Andorra/show>.

68. Кримінальний процесуальний кодекс Грузії. URL: <https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/29/France/show>.
69. Кримінальний процесуальний кодекс Естонії. URL: <https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/33/Denmark/show>.
70. Кримінальний процесуальний кодекс Італії. URL: <https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/22/Ireland/show>.
71. Кримінальний процесуальний кодекс Латвії. URL: <https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/19/Kyrgyzstan/show>.
72. Кримінальний процесуальний кодекс Молдови. URL: <https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/14/Malta/show>.
73. Кримінальний процесуальний кодекс Нідерландів. URL: <https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/12/Montenegro/show>.
74. Кримінальний процесуальний кодекс Норвегії. URL: <https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/11/North%20Macedonia/show>.
75. Кримінальний процесуальний кодекс Польщі. URL: <https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/10/Norway/show>.
76. Кримінальний процесуальний кодекс Португалії. URL: <https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/9/Poland/show>.
77. Кримінальний процесуальний кодекс Російської Федерації. URL: <https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/7/Romania/show>.

78. Кримінальний процесуальний кодекс Румунії. URL: <https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/8/Portugal/show>.

79. Кримінальний процесуальний кодекс Сербії. URL: <https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/5/Russian%20Federation/show>.

80. Кримінальний процесуальний кодекс Туреччини. URL: <https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/50/Tajikistan/show>.

81. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651%D0%B0-17>.

82. Кримінальний процесуальний кодекс Федеративної республіки Німеччини. URL: <https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/28/Germany/show>.

83. Кримінальний процесуальний кодекс Франції. URL: <https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/30/Finland/show>.

84. Кримінальний процесуальний кодекс Хорватії. URL: <https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/37/Canada/show>.

85. Кримінальний процесуальний кодекс Швейцарії. URL: <https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/48/Sweden/show>.

86. Кримінально-процесуальне право України: підручник / за заг. ред. Ю. П. Аленіна. Харків: Одиссей, 2009. 816 с.

87. Кримінально-процесуальний кодекс України: Закон України від 28 груд. 1960 р. № 1001-05. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1001-05/page>.

88. Кримінально-процесуальний кодекс УСРР (1922 р.) (Витяг). URL: <http://textbooks.net.ua/content/view/1061/17>.

89. Курс уголовного судопроизводства: в 2 т. Т. 1 / И. Я. Фойницкий; общ. ред., послесл., прим. А. В. Смирнова. СПб.: Альфа, 1996. 552 с.

90. Кучинська О. П. Визначення розумних строків у кримінальному провадженні в контексті рішень Європейського Суду з прав людини. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. № 1 (4). С. 94–97.

91. Кучинська О. П. Принципи кримінального провадження в механізмі забезпечення прав його учасників: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2013. 288 с.

92. Кушнерьов В. М. Види процесуальних строків у кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми кримінального права: тези доп. X Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка* (Київ, 22 листоп. 2019 р.). Київ, 2019. С. 354–356.

93. Кушнерьов В. М. Значення процесуальних строків в кримінальному провадженні. *Актуальні питання теорії та практики досудового розслідування кримінальних проступків: матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу* (Київ, 14 листоп. 2019 р.). Київ, 2019. С. 229–232.

94. Кушнерьов В. М. Категорія «розумного строку» в кримінальному процесі України. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 10. С. 269–273.

95. Кушнерьов В. М. Нормативна регламентація строків затримання та тримання під вартою за кримінальним процесуальним законодавством країн Європи, США та Великобританії. *Верховенство права*. 2016. № 3. С. 229–235.

96. Кушнерьов В. М. Обчислення процесуальних строків кримінального провадження. *Актуальні питання криміналістики: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.* (Київ, 20 груд. 2019 р.). Київ, 2019. С. 361–364.

97. Кушнерьов В. М. Основні підстави недотримання розумних строків кримінального провадження в контексті судової практики Європейського Суду з прав людини. *Актуальні проблеми досудового розслідування та судового*

розгляду злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей, шляхи їх вирішення: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 19 черв. 2020 р.). Київ, 2020. С. 379–381.

98. Кушнєрьов В. М. Особливості кримінальної процесуальної регламентації строків досудового розслідування в Україні, країнах Європи, США та Великобританії: порівняльно-правовий аналіз. *Право UA*. 2020. № 2. С. 115–119.

99. Кушнєрьов В. М. Передумови виникнення процесуальних строків кримінального провадження. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення: матеріали міжвузів. наук.-практ. круглого столу (Київ, 28 трав. 2020 р.). Київ, 2020. Ч. 2. С. 78–81.*

100. Кушнєрьов В. М. Поняття та сутність принципу розумних строків в кримінальному провадженні. *Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи: матеріали XV Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 28 листоп. 2019 р.): у 2 ч. Київ, 2019. Ч. 1. С. 251–254.*

101. Кушнєрьов В. М. Порядок обчислення процесуальних строків у кримінальному процесі зарубіжних країн. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 12 груд. 2019 р.): у 2 ч. Київ, 2019. Ч. 2. С. 487–490.*

102. Кушнєрьов В. М. Правова природа та місце процесуальних строків в кримінальному процесі України. *Європейські перспективи*. 2017. № 2. С. 224–229.

103. Кушнєрьов В. М. Процесуальні строки як гарантія дотримання права на свободу та особисту недоторканність під час кримінального провадження. *Наше право*. 2020. № 2. С. 139–145.

104. Кушнєрьов В. М. Процесуальні та організаційні засоби забезпечення процесуальних строків в кримінальному судочинстві. *Право UA*. 2017. № 3. С. 214–221.

105. Кушнєрьов В. М. Розумні строки в контексті дотримання практики Європейського Суду з прав людини: проблеми обчислення та дотримання.

Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія». 2017. № 2. С. 235–245. URL: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/104377/%CA>.

106. Лазарева В. А. Проблемы доказывания в современном уголовном процессе России: учеб. пособие. Самара: Самар. ун-т, 2007. С. 114.

107. Леоненко М. І. Початковий момент перебігу розумного строку кримінального провадження. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского*. 2013. Т. 26 (65). № 2-1. Ч. 2. С. 325–333. (Серия «Юридические науки»).

108. Лившиц Р. З. Теория права: учебник. М.: БЕК, 1994. 224 с.

109. Лобойко Л. Н. Уголовно-процессуальное право: учеб. пособ. Харьков: Одиссей, 2007. 672 с.

110. Маляренко В. Т. Новий етап в історії Верховного Суду України. *Вісник Верховного Суду України*. 2003. № 1. С. 12–19.

111. Маляренко В. Т. Щодо строків кримінального процесу. *Право України*. 2000. № 1. С. 16–23.

112. Маляренко В. Т., Пилипчук П. П. Про межі судового контролю за додержанням прав і свобод людини в стадії попереднього розслідування кримінальної справи. *Вісник Верховного Суду України*. 2001. № 2. С. 39–43.

113. Маринів В. І. Особливості реалізації окремих засад кримінального провадження у судах апеляційної та касаційної інстанцій. *Право України*. 2013. № 11. С. 259–265.

114. Маринів В. І. Принцип недоторканності особи та його нормативний зміст. *Теоретичні та практичні питання реалізації Конституції України проблеми, досвід, перспективи*: матеріали наук.-практ. конф. Харків: Право, С. 193–194.

115. Матузов Н. И. Теория государства и права: курс лекций / под ред. Н. И. Матузова и А. В. Малько. М., 1997. 672 с.

116. Михайленко О. Р. Строки та інші часові параметри у кримінальному процесі: навч. посіб. Київ, 2000. 40 с.

117. Михайленко О. Р. Сутність та проблемність часових параметрів у кримінальному процесі. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2008. № 2. С. 58–64.

118. Михайлов В. А., Бородин С. В., Белкин Р. С. Курс уголовного судопроизводства: общие положения уголовного судопроизводства. М.: Москов. психол. соц. ин-та, 2006. 824 с.

119. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, прийнятий 16 груд. 1966 р. Генеральною Асамблеєю ООН. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043.

120. Молдован В. В., Кацавець Р. С. Кримінальний процес України. Практикум: навч. посіб. Київ: Алерта, 2006. 297 с.

121. Наливайко О. І. Теоретико-правові проблеми захисту прав людини: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ: Нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2002. 18 с.

122. Николаев И. И. Повторительный курс уголовного судопроизводства. СПб., 1902. 331 с.

123. Организация и деятельность адвокатуры в России / сост.: В. М. Ануфриев, С. Н. Гаврилов. М.: Юриспруденция, 2001. 432 с.

124. Офіційний сайт Верховного Суду. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/>.

125. Переяславська угода 1654 року: історичні уроки для Українського народу. Аналітичні оцінки Національного інституту стратегічних досліджень. Київ: НІСД, 2004. 294 с.

126. Перлов И. Д. Уголовное судопроизводство в СССР. М.: Госюриздат, 1959. 102 с.

127. Петров И. В. Государство и право Древней Руси. СПб.: Михайлов В. А., 2003. 412 с.

128. Петрова Г. Б. Сроки как элемент правового регулирования в уголовном судопроизводстве: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Саратов, 2004. 222 с.

129. Петрова Г. Б. Сроки как элемент правового регулирования уголовно-процессуальной деятельности: монография. Саратов: Саратов. гос. акад. права, 2006. 182 с.

130. Погорецький М. А. Поняття кримінально-процесуальних гарантій. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. 2014. № 2 (10). (Серія «Право»). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14pmaaph.pdf>.

131. Полное собрание законов Российской империи. Собрание 2-е. Т. XV. СПб.: Тип. II Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1841. № 13591.

132. Попелюшко В. О. «Мала» судова реформа в Україні та захист прав громадян. Острог : Нац. ун-т «Острозька академія», 2003. 123 с.

133. Порука. *Великий тлумачний словник сучасної української мови* (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. 5-те вид. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. С. 1073.

134. Права, по которым судится малороссийский народ. *Мала енциклопедія етнодержавознавства* / упорядник Ю. І. Римаренко та ін. Київ: Генеза; Довіра, 1996. 942 с.

135. Про відкриття дисциплінарної справи стосовно судді Заводського районного суду міста Миколаєва Павлової Ж. П. та відмову у відкритті дисциплінарної справи стосовно судді Миколаївського апеляційного суду Куценко О. В.: ухвала Першої Дисциплінарної палати Вищої ради правосуддя від 7 лют. 2020 р. № 334/1дп/15-20. URL: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/1861>.

136. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту права особи на досудове провадження, розгляд справи судовим органом або виконавче провадження протягом розумного строку: проект Закону України від 28 січ. 2009 р. № 3665. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF2TT00A.html.

137. Про деякі питання дотримання розумних строків розгляду судами цивільних, кримінальних справ і справ про адміністративні правопорушення: постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду

цивільних і кримінальних справ від 17 жовт. 2014 р. № 11. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0011740-14>.

138. Про деякі питання, пов'язані зі строками проведення судових експертиз: інформаційний лист Вищого господарського суду України від 4 черв. 2008 р. № 01-8/348. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_348600-08#Text.

139. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 8 жовт. 1998 р. № 53/5. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.

140. Про затвердження Положення про організацію діяльності підрозділів дізнання органів Національної поліції України: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 20 трав. 2020 р. № 405. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0491-20#Text>.

141. Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні: Указ Президента України від 22 лип. 1998 р. № 810/98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/810/98/ed20060528/find/sp:max15?text=%CF%E2%ED%E2%E0%E6%E5%ED%ED%FF+%EE%F0%E3%E0%ED%F3+%E2%E8%EA%E2%E0%E2%F7%EE%BF+%E2%EB%E0%E4%E8>.

142. Про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 6 лип. 2017 р. № 570. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0919-17>.

143. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>.

144. Про судову практику у справах про хабарництво: постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квіт. 2020 р. № 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-02>.

145. Про судоустрій та статус суддів: Закон України від 2 черв. 2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#n17>.

146. Проблема совершенствования уголовного судопроизводства. *Социалистическая законность*. 1975. № 8. С. 36–38.

147. Процесуальні строки. Навчальні матеріали онлайн. URL: https://pidru4niki.com/1209061358357/pravo/protsesualni_stroki.

148. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права і держави: навч. посіб. Київ: ІСДО, 2008. 224 с.

149. Развитие русского права во второй половине XIX–начале XX века. М.: Наука, 1997. 366 с.

150. Рішенні ЄСПЛ від 10 черв. 2008 р. у справі «Тасе проти Румунії». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_433.

151. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Девеєр проти Бельгії». URL: <http://precedent.in.ua/index.php?id=l362422236>

152. Рішення ЄСПЛ від 02 верес. 2010 р. у справі «Федіна проти України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_802.

153. Рішення ЄСПЛ від 08 лист. 2005 р. у справі «Смірнова проти України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_440.

154. Рішення ЄСПЛ від 10 лют. 2011 р. у справі «Харченко проти України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_662.

155. Рішення ЄСПЛ від 11 січ. 2005 р. у справі «Дубенко проти України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_251.

156. Рішення ЄСПЛ від 12 січ. 2012 р. у справі «Тодоров проти України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_806.

157. Рішення ЄСПЛ від 16 верес. 2010 р. у справі «Вітрук проти України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_823.

158. Рішення ЄСПЛ від 19 берез. 1997 р. у справі «Горнсбі проти Греції». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_079.

159. Рішення ЄСПЛ від 21 квіт. 2011 р. у справі «Нечипорук і Йонкало проти України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_683.

160. Рішення ЄСПЛ від 25 берез. 1999 р. у справі «Папахелас проти Греції». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_367.

161. Рішення ЄСПЛ від 27 липн. 2004 р. у справі «Ромашов проти України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_227.

162. Рішення ЄСПЛ від 3 жовт. 2006 р. у справі «МакКей проти Сполученого Королівства». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_662

163. Рішення ЄСПЛ від 31 січ. 2006 р. у справі «Юртаєв проти України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_076.

164. Рішення ЄСПЛ від 6 лист. 2008 р. у справі «Слоєв проти України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_433.

165. Рішення ЄСПЛ від 9 січ. 2003 р. у справі «Шишков проти Болгарії». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_433.

166. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини першої статті 13 Закону України «Про психіатричну допомогу» (справа про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу) від 1 черв. 2016 р. № 2-рп/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-16#Text>.

167. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень статті 263 Кодексу України про адміністративні правопорушення та пункту 5 частини першої статті 11 Закону України «Про міліцію» (справа про строки адміністративного затримання) від 11 жовт. 2011 р. № 10-рп/2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-11#Text>.

168. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини третьої статті 315 Кримінального процесуального кодексу

України від 23 листоп. 2017 р. № 1-р/2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-17#Text>.

169. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Глуценка Віктора Миколайовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 392 Кримінального процесуального кодексу України від 13 черв. 2019 р. № 4-р/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-19#Text>.

170. Российское законодательство X–XX веков: в 9 т. / под общ. ред. О. И. Чистякова. М.: Юрид. лит., 1984–1994. Т. 8: Судебная реформа / отв. ред. Б. В. Виленский. М.: Юрид. лит. 1991. 495 с.

171. Российское законодательство X–XX веков: в 9 т. / под общ. ред. О. И. Чистякова. М.: Юрид. лит., 1984–1994. Т. 1: Законодательство Древней Руси : законы и законодательные акты / отв. ред. В. Л. Янин. М.: Юрид. лит., 1984. 430 с.

172. Руська правда. URL: <http://litopys.org.ua/oldukr2/oldukr51.htm>.

173. Рябцева Е. В. Правосудие в уголовном процессе России: монография. М.: Юрлитинформ, 2008. 416 с.

174. Сакара Н. Ю. Проблема доступності правосуддя у цивільних справах: монографія. Харків: Право, 2010. 256 с.

175. Свод принципов защиты всех лиц, подвергаемых задерживанию или заключению в какой бы то ни было форме, принят Генеральной Ассамблеей ООН 09.12.1988. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_206.

176. Сиренко В. Ф. Обеспечение приоритета общегосударственных интересов: организационно-правовые вопросы. Киев: Наук. думка, 1987. 175 с.

177. Сіверський О. М. Позиції Європейського Суду з прав людини щодо забезпечення явки учасників кримінального провадження. *Альманах міжнародного права*. 2014. № 6. С. 101–109.

178. Скакун О. Ф. Верховенство права как принцип интеграции правовых систем в современном мире. *Наукові праці ОНЮОА*. 2009. Т. VIII. С. 34–41.

179. Словарь иностранных слов / под ред. И. В. Лехина, С. М. Локшиной и др. М.: Рус. яз., 1964. 784 с.
180. Словарь иностранных слов / ред. В. В. Пчелкина. 16-е изд., испр. М.: Рус. яз., 1988. 624 с.
181. Словник української мови / відп. ред. П. П. Доценко, Л. А. Юрчук. Київ: Наук. думка, 1971. 732 с.
182. Словник української мови. URL: <https://www.slovnyk.ua/index.php?swrd=%D1%81%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%BA>.
183. Смирнова против России (Smirnova v Russia): Постановление Европейского суда по правам человека от 24 окт. 2010 г. (жалоба № 48183/99). URL: hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-61262.
184. Собрание законов и распоряжений рабоче-крестьянского правительства Украины. 1934. № 36. Ст. 288
185. Спільна окрема думка суддів Тора Вільямссона, Біндшедлер-Роберт, Гьольчюкю, Матчера та Валтікоса, яка не збігається з позицією більшості (справа «Броуган та інші проти Сполученого Королівства»). *Практика Європейського Суду з прав людини. Рішення. Коментарі*. 2001. № 4. С. 100–102.
186. Старенький О. С. Щодо визначення поняття меж доказування в кримінальному провадженні. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. 2014. № 1 (9). С. 1–12.
187. Стремовский В. А. Предварительное расследование в советском уголовном процессе / под ред. М. М. Гродзинского. М.: Госюриздат, 1958. 136 с.
188. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса: в 2 т. Т. 1: Основные положения науки советского уголовного процесса. М.: Наука, 1968. 468 с.
189. Строгович М. С. Уголовный процесс: учебник. М.: Юрид. изд-во МКЮ СССР, 1941. 312 с.

190. Строк у праві. *Юридична енциклопедія: у 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 2004. Т. 6 : Т–Я. 768 с.*
191. Судова влада України – Судова статистика. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/.
192. Суслі Д. С. Історія суду Радянської України (1917–1967 р.). Київ: Київ. ун-т, 1968. 233 с
193. Тертишник В. М. Кримінально-процесуальне право України: підручник. 4-те вид., доповн. і переробл. Київ: А.С.К., 2003. 1119 с.
194. Толочко О. П. Роль рішень Європейського Суду з прав людини в механізмі кримінального процесуального регулювання. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2012. № 1. С. 56–61.
195. Томин В. Т. Процессуальные документы, сроки и судебные издержки в уголовном судопроизводстве. Омск: Омск. высш. шк. милиции, 1973. 50 с.
196. Трофименко В. М. Кримінально-процесуальні гарантії особистості в стадії судового розгляду: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2000. 188 с.
197. Уголовный процесс США (досудебные стадии). URL: <http://5fan.ru/wievjob.php?id=20405>.
198. Уголовно-процессуальное право РФ / под ред. П. А. Лупинской. 3-е изд. М.: ЮРИСТЪ, 2001. 327 с.
199. Удалова Л. Д. Кримінальний процес України. Загальна частина: навч. посіб. Київ: Кондор, 2005. 152 с.
200. Умова. *Словник української мови: в 11 т. Т. 10. 1979. 441 с. URL: <http://sum.in.ua/s/zabezpechuvaty>.*
201. Федеральні правила кримінального процесу США. URL: <https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/54/Ukraine/show>.
202. Фельдштейн Г. С. Лекции по уголовному судопроизводству. М., 1915. 433 с.

203. Фойницкий И. Я. Курс уголовного судопроизводства: в 2 т. СПб.: АЛЬФА, 1996. Т. 1. 552 с.
204. Фомін С. Б. Строки у кримінальному судочинстві: поняття, класифікація та функціональне призначення: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2003. 207 с.
205. Хачатуров Р. Л. Некоторые методологические и теоретические вопросы становления древнерусского права. Иркутск: Иркут. гос. ун-т им. А. А. Жданова, 1974. 185 с.
206. Холоденко В. Д. Процессуальный порядок производства отдельных следственных действий и вопросы его совершенствования. *Проблемы повышения качества следствия в органах прокуратуры*: материалы науч.-практ. конф. Саратов, 1994. С. 50–55.
207. Цвік М. В., Ткаченко В. Д., Богачова Л. Л. Загальна теорія держави і права: підручник. Харків: Право, 2002. 432 с.
208. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
209. Чельцов М. А. Советский уголовный процесс: учебник. 4-е изд., исправл. и перераб. М.: Госюриздат, 1962. 504 с.
210. Шпотаківська О. В. Співвідношення суспільних інтересів з інтересами особи в кримінальному судочинстві. *Право України*. 2001. Вип. 10. С. 69–71.
211. Шукліна Н. Г. Конституційно-правове регулювання прав і свобод людини і громадянина в Україні (проблеми теорії та практики): монографія. Київ: Центр навч. літ., 2005. 242 с.
212. Шумило М. Є. Реабілітація в кримінальному процесі України. Харків : Арсіс, 2001. 320 с.
213. Элькинд П. С. Толкование и применение норм уголовно-процессуального права. М., 1967. 192 с.

214. Юридична енциклопедія: у 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко та ін. Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана. Т. 2: Д-Й. 1999. 744 с; Т. 4: Н-П. 2002. 720 с.; Т. 5: П-С. 2003. 736 с.

215. Юридичні гарантії. *E-slovník. Тлумачний словник української мови*. URL: <https://eslovnkyk.com/%D0%B3%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%82%D1%96%D1%8F>.

216. Юркова Г. В. Реалізація завдань швидкого і повного розкриття злочину в досудових стадіях: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2001. 211 с.

217. Юрченко Л. В. Теорія та практика провадження дізнання органами внутрішніх справ України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2002. 20 с.

218. Ягунов Д. В. Категорія «розумний строк судового розгляду» у практиці Європейського Суду з прав людини. *Вісник Національної академії адвокатури України*. 2009. № 4. URL: http://dmytro-yagunov.at.ua/news/rozumniy_strok_sudovogo_rozgljadu/2010-03-02-123.

219. Якуб М. Л. Процессуальная форма в советском уголовном судопроизводстве. М.: Юрид. лит., 1981. 144 с.

220. Якупов Р. Х. Исчисление процессуальных сроков в советском уголовном процессе. М., 1990. 34 с.

221. Якупов Р. Х. Процессуальные сроки в советском уголовном судопроизводстве (в стадиях возбуждения уголовного дела и предварительного расследования): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. М., 1972. 23 с.

222. Якупов Р. Х. Уголовный процесс: учебник / под ред. В. Н. Галузо. М.: БЕК, 1998. 448 с.

223. Якупов Р. Х. Уголовный процесс: учебник. М.: ЗЕРЦАЛО, 1999. 464 с.

224. Якупов Р. Х. Уголовно-процессуальные сроки (в досудебных стадиях): учеб. пособ. Горький, 1979. 691 с.

225. Яновська О. Г. Правові гарантії діяльності адвоката-захисника в кримінальному процесі: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 1998. 223 с.

226. Kushnerev V. N. Historical preconditions and sources of emerging of the «procedural terms» definition in the criminal proceedings of Ukraine. *European Reforms Bulletin*. 2020. № 1. S. 95–101.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Кушнерьов В. М. Нормативна регламентація строків затримання та тримання під вартою за кримінальним процесуальним законодавством країн Європи, США та Великобританії. *Верховенство права*. 2016. № 3. С. 229–235. (Республіка Молдова).
2. Кушнерьов В. М. Розумні строки в контексті дотримання практики Європейського Суду з прав людини: проблеми обчислення та дотримання. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2017. № 2. С. 235–245. URL: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/104377/%CA>.
3. Кушнерьов В. М. Правова природа та місце процесуальних строків в кримінальному процесі України. *Європейські перспективи*. 2017. № 2. С. 224–229.
4. Кушнерьов В. М. Процесуальні та організаційні засоби забезпечення процесуальних строків в кримінальному судочинстві. *Право UA*. 2017. № 3. С. 214–221.
5. Кушнерьов В. М. Процесуальні строки як гарантія дотримання права на свободу та особисту недоторканність під час кримінального провадження. *Наше право*. 2020. № 2. С. 139–145.
6. Кушнерьов В. М. Особливості кримінальної процесуальної регламентації строків досудового розслідування в Україні, країнах Європи, США та Великобританії: порівняльно-правовий аналіз. *Право UA*. 2020. № 2. С. 115–119.

7. Кушнерьов В. М. Категорія «розумного строку» в кримінальному процесі України. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 10. С. 269–273.

8. Kushnerev V. N. Historical preconditions and sources of emerging of the «procedural terms» definition in the criminal proceedings of Ukraine. *European Reforms Bulletin*. 2020. № 1. S. 95–101. (Люксембург).

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

9. Кушнерьов В. М. Значення процесуальних строків в кримінальному провадженні. *Актуальні питання теорії та практики досудового розслідування кримінальних проступків*: матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 14 листоп. 2019 р.). К., 2019. С. 229–232.

10. Кушнерьов В. М. Види процесуальних строків у кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми кримінального права*: тези доп. X Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (Київ, 22 листоп. 2019 р.). К., 2019. С. 354–356.

11. Кушнерьов В. М. Поняття та сутність принципу розумних строків в кримінальному провадженні. *Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи*: матеріали XV Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 28 листоп. 2019 р.): у 2 ч. К., 2019. Ч. 1. С. 251–254.

12. Кушнерьов В. М. Порядок обчислення процесуальних строків у кримінальному процесі зарубіжних країн. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі*: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 12 груд. 2019 р.): у 2 ч. К., 2019. Ч. 2. С. 487–490.

13. Кушнерьов В. М. Обчислення процесуальних строків кримінального провадження. *Актуальні питання криміналістики*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 20 груд. 2019 р.). К., 2019. С. 361–364.

14. Кушнерьов В. М. Основні підстави недотримання розумних строків кримінального провадження в контексті судової практики Європейського Суду з прав людини. *Актуальні проблеми досудового розслідування та судового*

розгляду злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей, шляхи їх вирішення: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 19 черв. 2020 р.). К., 2020. С. 379–381.

15. Кушнірєв В. М. Передумови виникнення процесуальних строків кримінального провадження. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення: матеріали міжвузів. наук.-практ. круглого столу (Київ, 28 трав. 2020 р.).* К., 2020. Ч. 2. С. 78–81.

Додаток Б

Зведені дані анкетування працівників слідчих підрозділів Національної поліції України, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань, прокуратури, суддів, адвокатів щодо вивчення практичних проблем регламентації та дотримання процесуальних і розумних строків у кримінальному судочинстві України

Питання анкети		Кількість	%
1		2	3
1. Відомості щодо опитаних:			
Загалом опитано працівників слідчих підрозділів Національної поліції України, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань, прокуратури, суддів, адвокатів		480	100,0
<i>1.1. З них перебувають на посаді:</i>			
	слідчого;	209	43,5
	старшого слідчого;	71	14,8
	заступника начальника слідчого відділу (відділення);	52	10,8
	начальника слідчого відділу (відділення);	46	9,6
	прокурора місцевої прокуратури;	30	6,2
	прокурора обласної прокуратури;	19	4
	судді;	15	3,1
	адвоката.	38	8
<i>1.2. Опитані мають стаж роботи в правоохоронній діяльності, правосудді чи правозахисній діяльності</i>			
	до 1 року;	139	29
	від 1 до 5 років;	126	26,2
	від 5 до 10 років;	108	22,5
	понад 10 років.	107	22,3
1		2	3

Чи виникають складнощі в оцінюванні розумних строків кримінального судочинства в правозастосовній практиці?			
2.	так;	438	91,2
	ні;	27	5,6
	власний варіант _____	15	3,2
Чи доцільно визначити строки судового розгляду кримінального провадження не як розумні, а як процесуальні з чітко встановленими межами й підставами їх продовження?			
3.	так;	438	91,3
	ні;	24	5
	власний варіант _____	18	3,7
Що, на Вашу думку, є однією з найголовніших гарантій реалізації принципу розумності строків кримінального судочинства?			
4.	наявність у національному законодавстві засобів і механізму оскарження тривалості досудового розслідування та судового розгляду кримінального провадження;	391	81,5
	діяльність осіб, які встановлюють розумні строки та забезпечують контроль за їх дотриманням;	65	13,5
	діяльність осіб у межах розумних строків;	21	4,4
	власний варіант _____	3	0,6
1		2	3

Чи доцільно, на Ваш погляд, внести зміни до ст. 28 КПК України, доповнивши її частиною 7, якою встановити право обвинуваченого, потерпілого на звернення до суду із заявою про пришвидшення розгляду провадження в разі порушення розумного строку судового провадження?			
5.	так, доцільно;	441	91,9
	ні, недоцільно;	39	8,1
	власний варіант _____	0	0
Чи необхідно, на Ваш погляд, встановити обов'язок захисника перебувати для участі у виконанні процесуальних дій за участю підозрюваного, обвинуваченого?			
6.	так, така необхідність є;	408	85
	ні, такої необхідності немає;	71	14,8
	власний варіант _____	1	0,2
Чи необхідно, на Ваш погляд, встановити обов'язок захисника перебувати для участі в судових засіданнях за участю підозрюваного, обвинуваченого?			
7.	так, така необхідність є;	406	84,6
	ні, такої необхідності немає;	56	11,6
	власний варіант _____	1	0,2
Чи доцільно, на Ваш погляд, подовжити час на внесення відомостей у ЄРДР після виявлення ознак кримінального правопорушення?			
8.	так, така необхідність є;	441	91,9
	ні, такої необхідності немає;	39	8,1
	власний варіант _____	0	0
1		2	3

Який строк, на Вашу думку, необхідний слідчому для внесення відомостей у ЄРДР після виявлення ознак кримінального правопорушення?			
9.	72 години;	438	91,3
	48 годин;	24	5
	власний варіант _____	18	3,7
Чи необхідно, на Ваш погляд, доповнити ст. 308 КПК України положеннями про можливість прокурором, обвинуваченим, потерпілим під час судового розгляду оскаржити в апеляційному порядку недотримання розумних строків розгляду провадження суддею?			
10.	так, така необхідність є;	406	84,6
	ні, такої необхідності немає;	56	11,6
	власний варіант _____	1	0,2
Чи доцільно, на Ваш погляд, встановити обов'язок судді під час підготовчого провадження переглядати питання продовження, скасування чи зміни запобіжного заходу щодо обвинуваченого незалежно від надходження клопотань?			
11.	так, така необхідність є;	376	78,3
	ні, такої необхідності немає;	43	9
	власний варіант _____	61	12,7
1		2	3

Чи вважаєте Ви за доцільне встановити такі строки судового розгляду: 1) кримінальних проступків – 6 місяців; 2) нетяжких злочинів – 12 місяців, може бути продовжено до 18 місяців; 3) тяжких та особливо тяжких злочинів – 18 місяців, може бути продовжено до 24 та 36 місяців?			
12.	так;	250	52,2
	ні;	56	11,6
	власний варіант _____	174	36,2
Чи необхідно, на Ваш погляд, обмежити загальний строк тримання під вартою на стадії судового розгляду максимальним строком покарання у вигляді позбавлення волі, що зазначений у санкції статті Кримінального кодексу України, за якою здійснюють провадження?			
13.	так, така необхідність є;	438	91,2
	ні, такої необхідності немає;	27	5,6
	власний варіант _____	15	3,2

Додаток В

Аналітична довідка щодо результатів анкетування працівників слідчих підрозділів Національної поліції України, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань, прокурорів, суддів, адвокатів стосовно питань регламентації та дотримання процесуальних і розумних строків у кримінальному судочинстві України

Анкетування проведено в період із 14 травня 2018 року до 17 квітня 2020 року на базі Національної академії внутрішніх справ і підрозділів Національної поліції України, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань, обласних прокуратур, судів, адвокатських об'єднань стосовно питань регламентації та дотримання процесуальних і розумних строків у кримінальному судочинстві України.

Загалом опитано 480 респондентів – працівників Національної поліції України, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань, прокурорів, суддів, адвокатів, які на час анкетування: а) проходили службу в практичних підрозділах; б) висловили бажання взяти участь (особисту) у проведенні анкетування.

Підставами для проведення анкетування була наявність у респондентів досвіду практичної роботи на відповідних посадах і власного бачення щодо регламентації та дотримання процесуальних і розумних строків у кримінальному судочинстві України.

Респондентам запропоновано відповісти на тринадцять запитань, розподілених на дві групи. Перша група охоплювала загальні питання (займана посада, досвід роботи на відповідній посаді), друга – стосувалася практичних питань щодо регламентації та дотримання процесуальних і розумних строків у кримінальному судочинстві України.

Запитання спрямовано на те, щоб отримати максимально точні, обґрунтовані та раціональні відповіді респондентів. Під час аналізу відповідей, наданих на перший блок питань, встановлено, що 43,5 % респондентів

працюють на посаді слідчого, 14,8 % – старшого слідчого, 10,8 % – заступника начальника відділу (відділення), 9,6 % – начальника відділу (відділення), 6,2 % – прокурора місцевої прокуратури, 4 % – прокурора обласної прокуратури, 3,1 % – судді, 8 % – адвоката. З-поміж них 22,3 % мають досвід роботи в правоохоронній діяльності, правосудді чи правозахисній діяльності понад 10 років, 22,5 % – від 5 до 10 років, 26,2 % – від 1 до 5 років, 29 % – до 1 року.

На підставі аналізу відповідей на запитання другого блоку (запитання 2–13) можна дійти висновку, що переважна більшість опитаних (438 із 480, або 91,2 %) засвідчують виникнення складнощів оцінювання розумних строків кримінального судочинства; не вважають, що в правозастосовній діяльності наявна така проблема, 27 респондентів (5,6 %). Водночас 438 опитаних працівників слідчих підрозділів Національної поліції України, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань, прокурорів, суддів, адвокатів (91,3 %) зазначають, що необхідно визначити строки судового розгляду кримінального провадження не як розумні, а як процесуальні з чітко встановленими межами й підставами їх продовження. Лише 24 опитаних (5 %) не поділяють таку позицію. З-поміж опитаних 391 особа (81,5 %) вважає, що однією з найголовніших гарантій реалізації принципу розумності строків кримінального судочинства є механізм оскарження тривалості досудового розслідування та судового розгляду кримінального провадження; 65 респондентів (13,5 %) переконані, що нею є діяльність осіб, які встановлюють розумні строки та забезпечують контроль за їх дотриманням; 21 респондент (4,4 %) – діяльність осіб у межах розумних строків; натомість власний варіант відповіді на це запитання запропонували троє опитаних (0,6 %).

Необхідність внесення змін до ст. 28 КПК України шляхом доповнення частиною 7, якою встановити право обвинуваченого, потерпілого на звернення до суду із заявою про пришвидшення розгляду провадження в разі порушення розумного строку судового провадження, засвідчили 441 із 480 опитаних

працівників слідчих підрозділів Національної поліції України, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань, прокуратури, суддів, адвокатів (91,9 %). Водночас 39 опитаних (8,1 %) не схвалили таку позицію.

На думку респондентів, необхідно встановити обов'язок захисника прибувати для участі у виконанні процесуальних дій за участю підозрюваного, обвинуваченого. Зазначену позицію поділяють 408 із 480 опитаних працівників слідчих підрозділів Національної поліції України, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань, прокуратури, суддів, адвокатів (85 %); 71 опитаний (14,8 %) заперечують таку необхідність, а 1 опитаний (0,2 %) запропонував власний варіант. Необхідність встановити обов'язок захисника прибувати для участі в судових засіданнях за участю підозрюваного, обвинуваченого засвідчили 406 респондентів (84,6 %), 56 респондентів (11,6 %) не визнали такої необхідності, 1 респондент (0,2 %) зазначив власний варіант.

Обстоюють доцільність продовження часу на внесення відомостей у ЄРДР після виявлення ознак кримінального правопорушення з метою якісної «дослідчої перевірки» 441 опитаний (91,9 %). Однак 39 опитаних (8,1 %) не поділяють таку позицію.

З приводу конкретного строку, який необхідний слідчому для внесення відомостей у ЄРДР після виявлення ознак кримінального правопорушення, переважна більшість респондентів – 438 (91,3 %) обрали варіант 72 години, 24 респонденти (5 %) – 48 годин, власну думку зазначили 18 респондентів (3,7 %).

Необхідність доповнення ст. 308 КПК України положеннями про можливість прокурором, обвинуваченим, потерпілим під час судового розгляду оскаржити в апеляційному порядку недотримання розумних строків розгляду провадження суддею засвідчують 406 із 480 опитаних працівників слідчих підрозділів Національної поліції України, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань, прокуратури, суддів,

адвокатів (84,6 %), 56 опитаних (11,6 %) не поділяють таку необхідність, 1 опитаний (0,2 %) зазначив власний варіант.

376 респондентів (78,3 %) переконані в тому, що доцільно встановити обов'язок судді під час підготовчого провадження переглядати питання продовження, скасування чи зміни запобіжного заходу щодо обвинуваченого незалежно від надходження клопотань. Натомість 43 респонденти (9 %) не схвалюють таку позицію, а 61 респондент (12,7 %) зазначив власний варіант.

Дискусійним виявилось питання стосовно доцільності встановлення таких строків судового розгляду: 1) кримінальних проступків – 6 місяців; 2) нетяжких злочинів – 12 місяців, може бути продовжено до 18 місяців; 3) тяжких та особливо тяжких злочинів – 18 місяців, може бути продовжено до 24 та 36 місяців. Однак більшість опитаних – 250 особи (52,2 %) схвалюють зазначену позицію, 56 опитаних (11,6 %) категорично проти встановлення таких строків, а 174 опитані особи (36,2 %) зазначили власну думку.

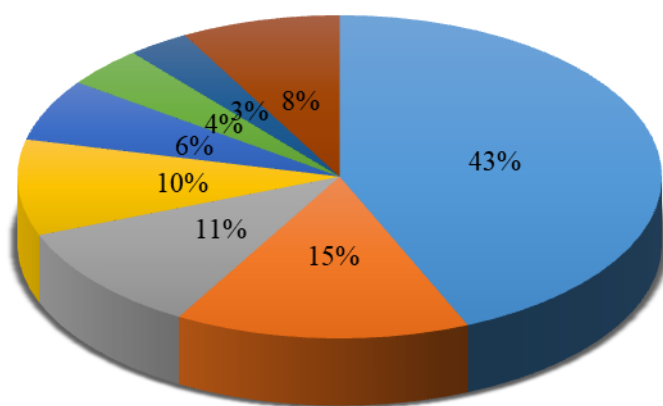
Крім того, 438 із 480 (91,2 %) опитаних поділяють необхідність обмежити загальний строк тримання під вартою на стадії судового розгляду максимальним строком покарання у вигляді позбавлення волі, що зазначений у санкції статті Кримінального кодексу України, за якою здійснюють провадження. Натомість 27 (5,6 %) респондентів вважають, що такої необхідності немає, а 15 (3,2 %) – запропонували власний варіант.

На підставі аналізу проведеного анкетування можна стверджувати, що елементи новизни дисертаційного дослідження оцінено з високим рівнем вірогідності (практичні пропозиції мають цінність і є важливими в сучасній правозастосовній діяльності), їх позитивно сприйняли працівники слідчих підрозділів Національної поліції України, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань, прокурори, судді, адвокати.

Додаток Г

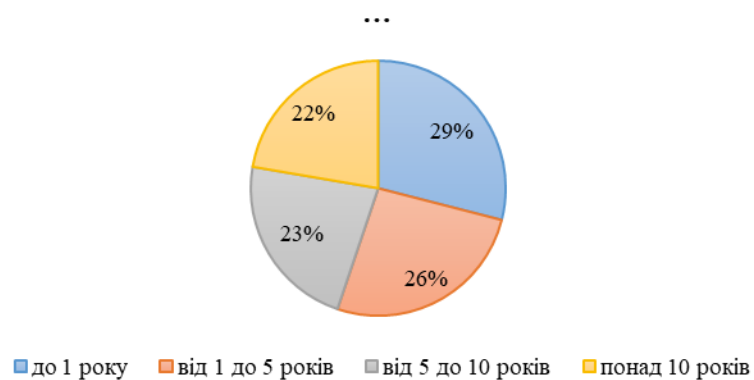
**Узагальнені результати
анкетування працівників слідчих підрозділів Національної поліції
України, Національного антикорупційного бюро України, Державного
бюро розслідувань, прокурорів, суддів, адвокатів стосовно питань
регламентації та дотримання процесуальних і розумних строків
у кримінальному судочинстві України**

Анкетування працівників слідчих підрозділів Національної поліції України,
Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро
розслідувань, прокурорів, суддів, адвокатів

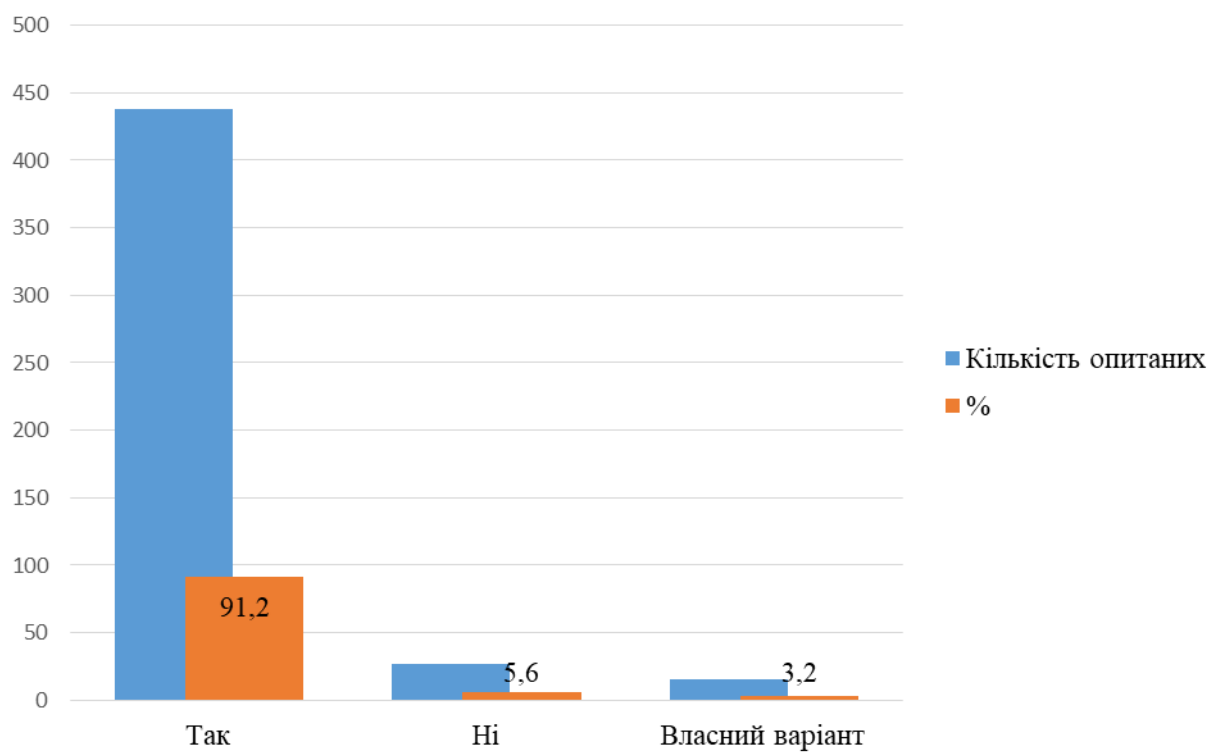

■ слідчі	■ старші слідчі
■ заступники начальників слідчого відділу (відділення)	■ начальники слідчого відділу (відділення)
■ прокурори місцевої прокуратури	■ прокурори обласної прокуратури
■ судді	■ адвокати

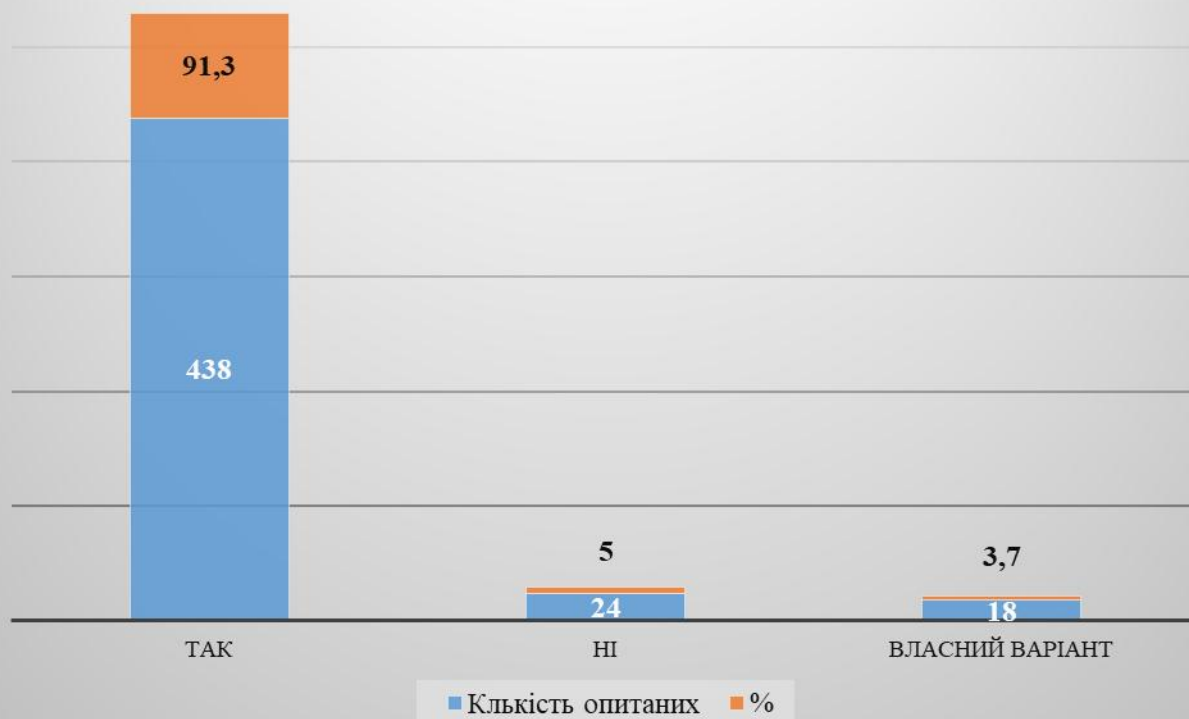
Стаж роботи в правоохоронній діяльності, правосудді

Виникнення складнощів в оцінюванні розумних строків кримінального судочинства в правозастосовній діяльності

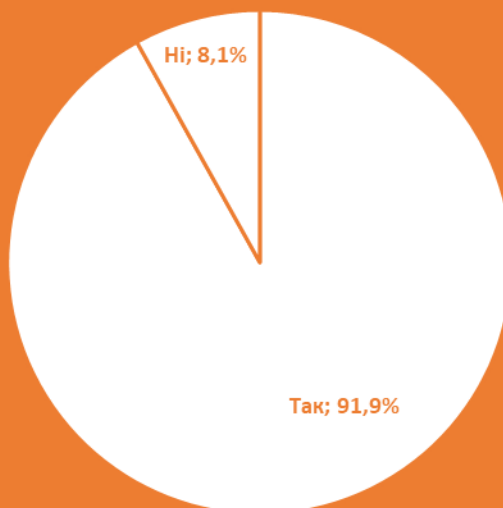
Необхідність визначити строки судового розгляду кримінального провадження не як розумні, а як процесуальні з чітко встановленими межами й підставами їх продовження

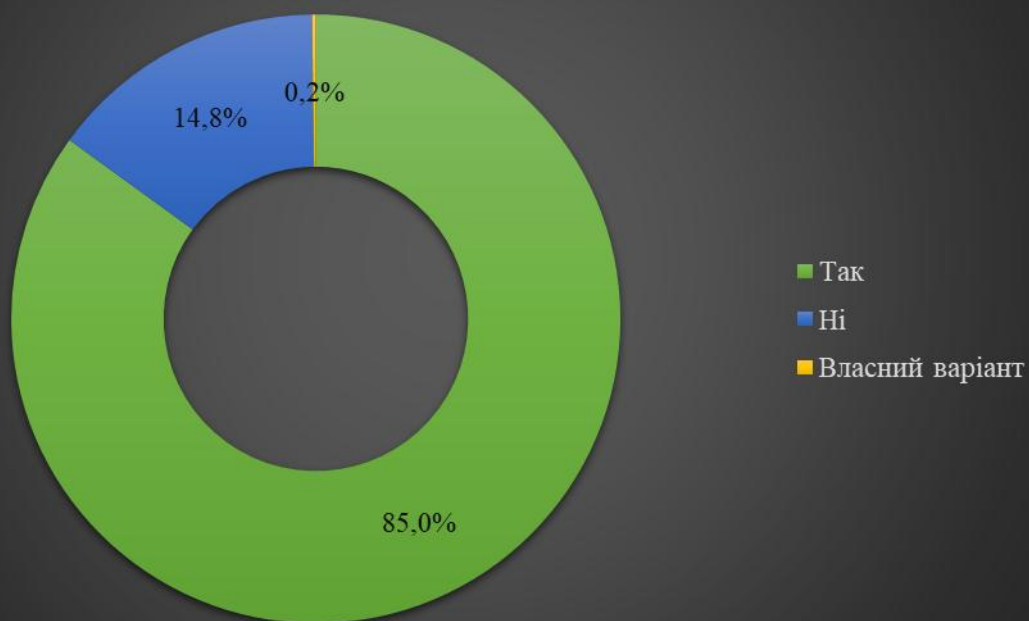
Одна з найголовніших гарантій реалізації принципу розумності строків кримінального судочинства

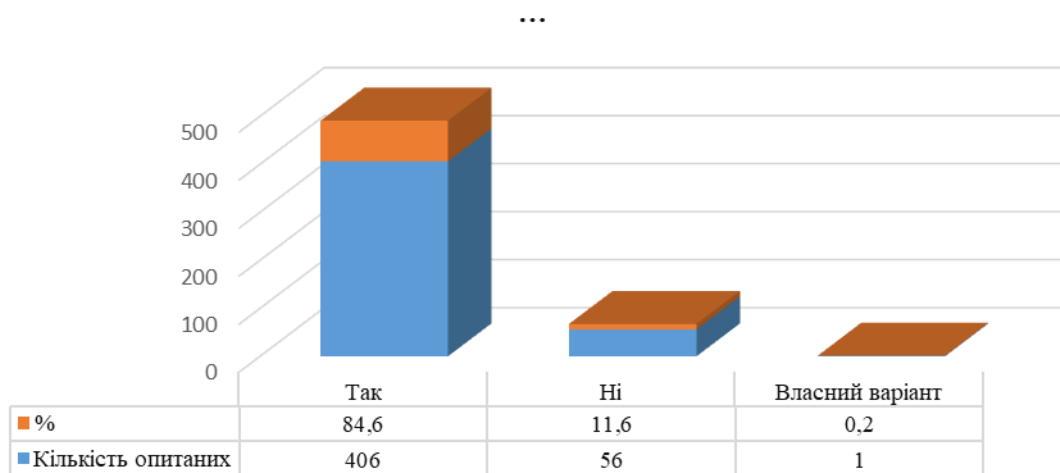
**НЕОБХІДНІСТЬ ДОПОВНИТИ
СТ. 28 КПК УКРАЇНИ ЧАСТИНОЮ 7, ЯКОЮ ВСТАНОВИТИ
ПРАВО ОБВИНУВАЧЕНОГО, ПОТЕРПІЛОГО НА
ЗВЕРНЕННЯ ДО СУДУ ІЗ ЗАЯВОЮ ПРО ПРИШВИДШЕННЯ
РОЗГЛЯДУ ПРОВАДЖЕННЯ В РАЗІ ПОРУШЕННЯ
РОЗУМНОГО СТРОКУ СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ**

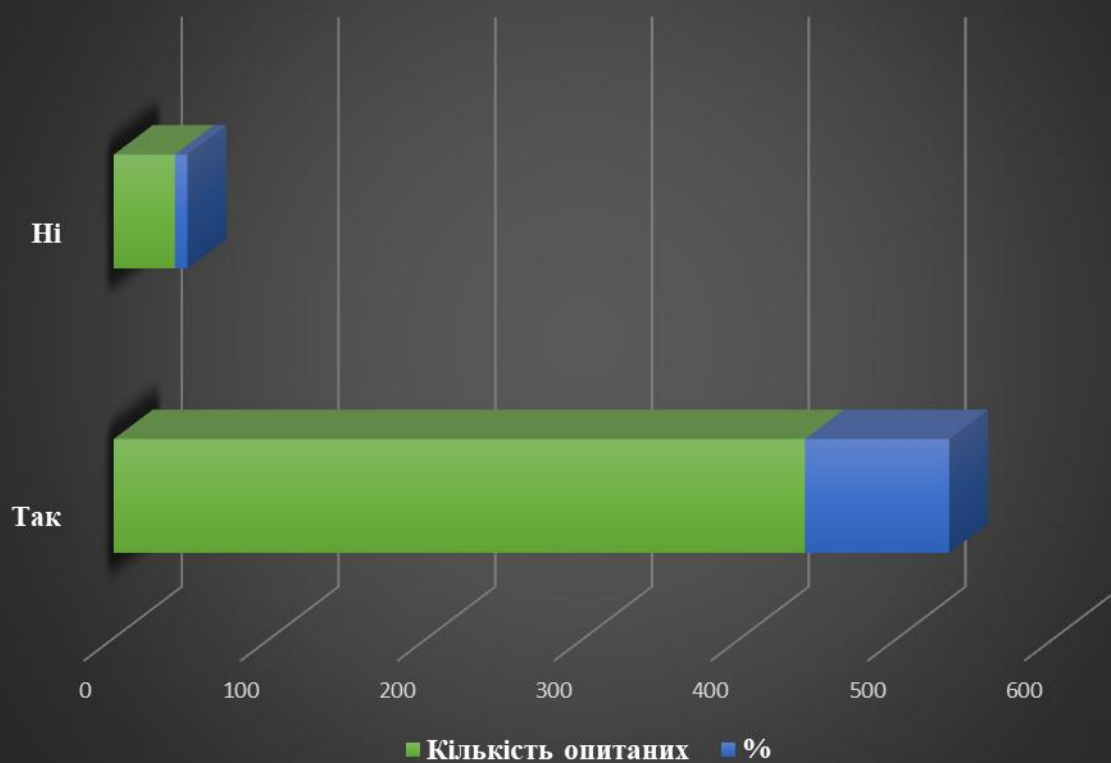
**Необхідність встановити обов'язок захисника прибувати
для участі у виконанні процесуальних дій за участю
підозрюваного, обвинуваченого**

Необхідність встановити обов'язок захисника прибувати для участі

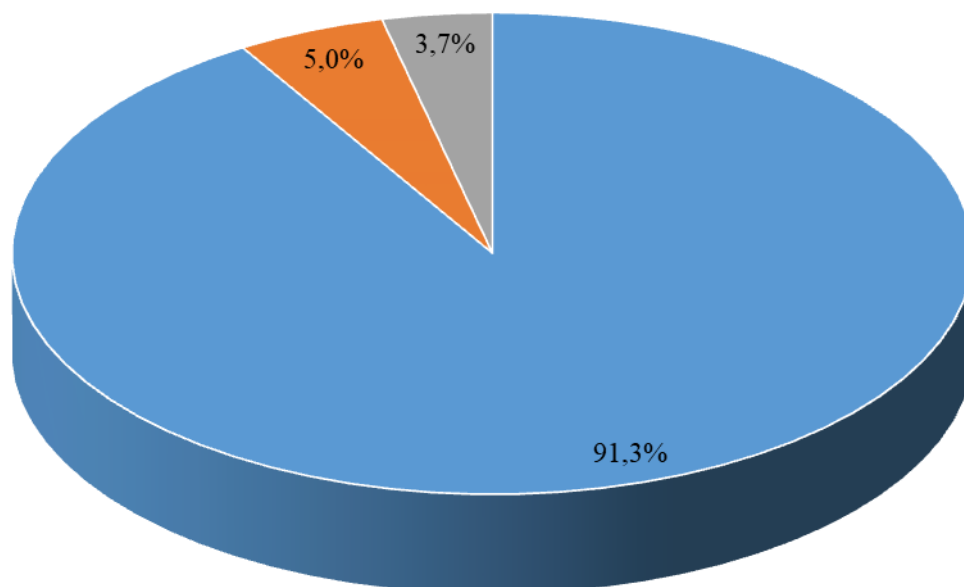

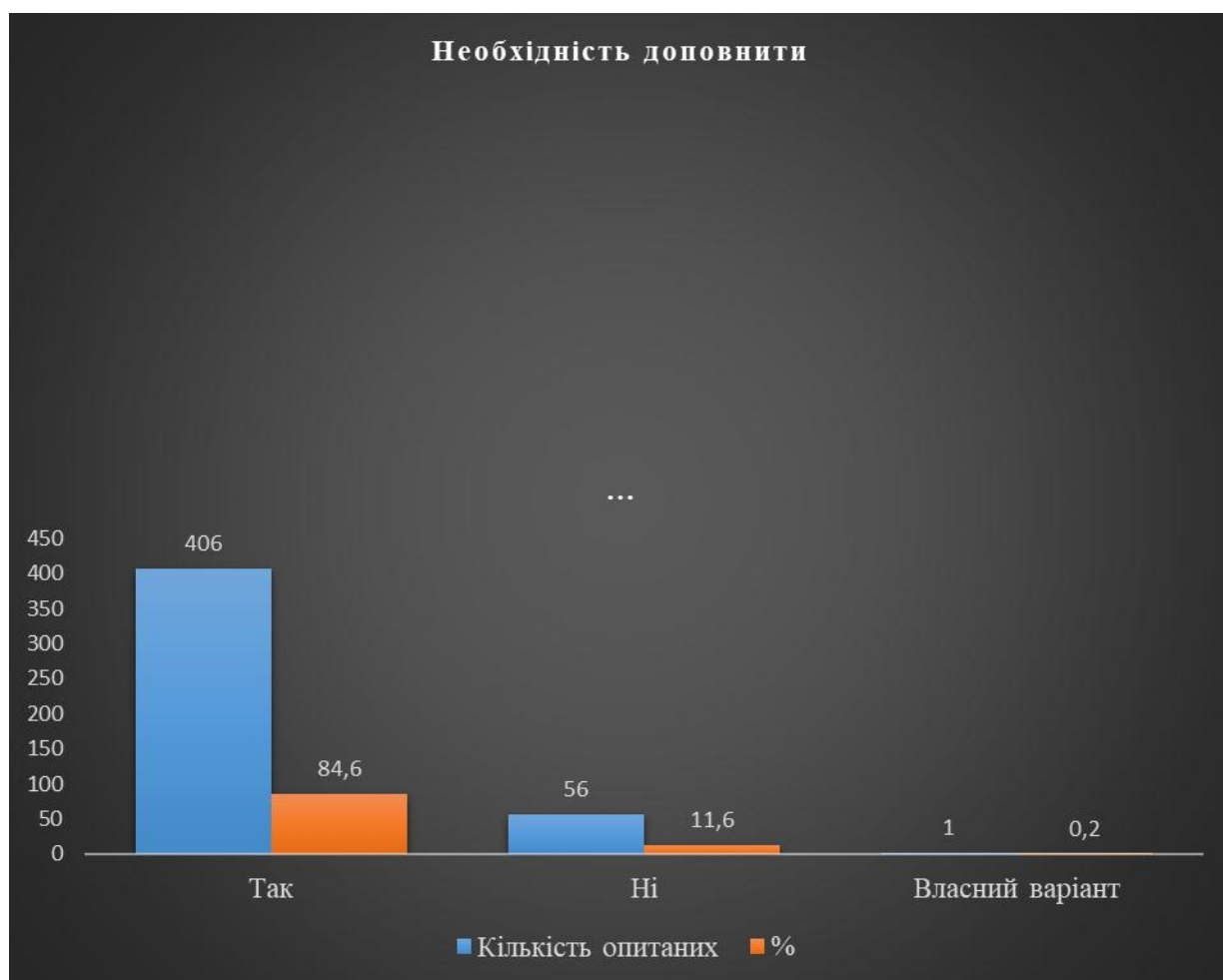
Необхідність подовжити час на внесення відомостей у ЄРДР після виявлення ознак кримінального правопорушення

Час, необхідний слідчому для внесення відомостей в ЄРДР після виявлення ознак кримінального правопорушення

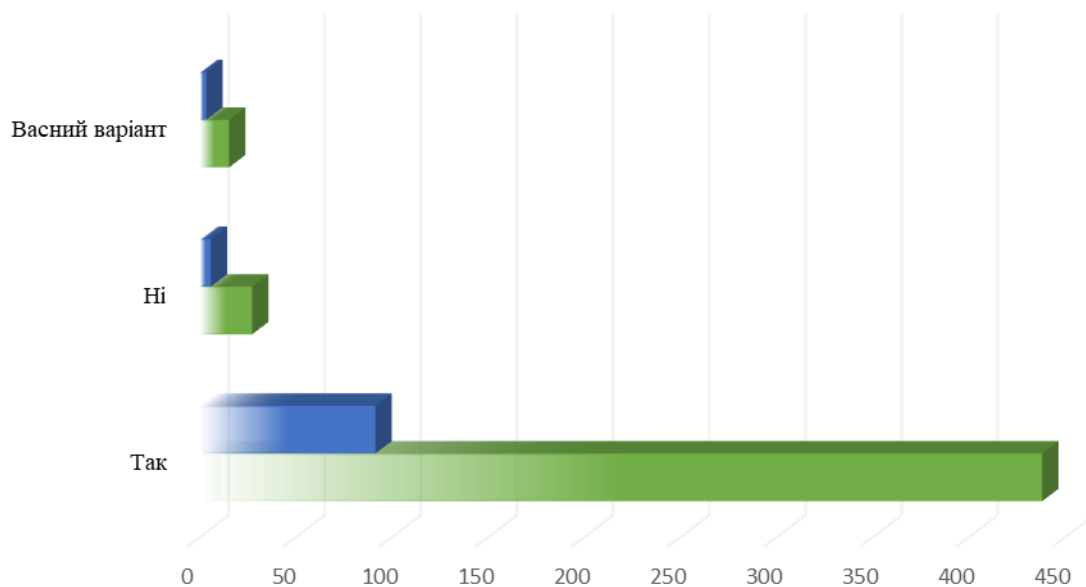
■ 72 години ■ 48 годин ■ Власний варіант

**НЕОБХІДНІСТЬ ОБМЕЖИТИ ЗАГАЛЬНИЙ СТРОК ТРИМАННЯ
ПІД ВАРТОЮ НА СТАДІЇ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ
МАКСИМАЛЬНИМ СТРОКОМ ПОКАРАННЯ У ВИГЛЯДІ
ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ, ЩО ЗАЗНАЧЕНИЙ У САНКЦІЇ СТАТТІ
КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ, ЗА ЯКОЮ
ЗДІЙСНЮЮТЬ ПРОВАДЖЕННЯ**

	Так	Ні	Васний варіант
%	91,2	5,6	3,2
Кількість опитаних	438	27	15

Додаток Д

Порівняльна таблиця
щодо проєкту Закону України «Про внесення змін до Кримінального
процесуального кодексу України» з метою вдосконалення регламентації та
дотримання процесуальних і розумних строків у кримінальному
судочинстві України

Чинна редакція	Запропонована редакція
Кримінальний процесуальний кодекс України	
Стаття 28. Розумні строки	Стаття 28. Розумні строки
1. Під час кримінального провадження кожна процесуальна дія або процесуальне рішення повинні бути виконані або прийняті в розумні строки. Розумними вважаються строки, що є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень. Розумні строки не можуть перевищувати передбачені цим Кодексом строки виконання окремих процесуальних дій або прийняття окремих процесуальних рішень. 2. Проведення досудового розслідування у розумні строки забезпечує прокурор, слідчий суддя (в частині строків розгляду питань, віднесених до його компетенції), а судового провадження – суд. 3. Критеріями для визначення розумності строків кримінального провадження є: 1) складність кримінального провадження, яка визначається з урахуванням кількості підозрюваних, обвинувачуваних та кримінальних правопорушень, щодо яких здійснюється провадження, обсягу та специфіки процесуальних дій, необхідних для здійснення досудового розслідування тощо;	1. Під час кримінального провадження кожна процесуальна дія або процесуальне рішення повинні бути виконані або прийняті в розумні строки. Розумними вважаються строки, що є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень. Розумні строки не можуть перевищувати передбачені цим Кодексом строки виконання окремих процесуальних дій або прийняття окремих процесуальних рішень. 2. Проведення досудового розслідування у розумні строки забезпечує прокурор, слідчий суддя (в частині строків розгляду питань, віднесених до його компетенції), а судового провадження – суд. 3. Критеріями для визначення розумності строків кримінального провадження є: 1) складність кримінального провадження, яка визначається з урахуванням кількості підозрюваних, обвинувачуваних та кримінальних правопорушень, щодо яких здійснюється провадження, обсягу та специфіки процесуальних дій, необхідних для здійснення досудового розслідування тощо;

2) поведінка учасників кримінального провадження; 3) спосіб здійснення слідчим, прокурором і судом своїх повноважень. 4. Кримінальне провадження щодо особи, яка тримається під вартою, неповнолітньої особи має бути здійснено невідкладно і розглянуто в суді першочергово. 5. Кожен має право, щоб обвинувачення щодо нього в найкоротший строк або стало предметом судового розгляду, або щоб відповідне кримінальне провадження щодо нього було закрито. 6. Підозрюваний, обвинувачений, потерпілий, інші особи, права чи інтереси яких обмежуються під час досудового розслідування, мають право на звернення до прокурора, слідчого судді або суду з клопотанням, в якому викладаються обставини, що обумовлюють необхідність здійснення кримінального провадження (або окремих процесуальних дій) у більш короткі строки, ніж ті, що передбачені цим Кодексом.	2) поведінка учасників кримінального провадження; 3) спосіб здійснення слідчим, прокурором і судом своїх повноважень. 4. Кримінальне провадження щодо особи, яка тримається під вартою, неповнолітньої особи має бути здійснено невідкладно і розглянуто в суді першочергово. 5. Кожен має право, щоб обвинувачення щодо нього в найкоротший строк або стало предметом судового розгляду, або щоб відповідне кримінальне провадження щодо нього було закрито. 6. Підозрюваний, обвинувачений, потерпілий, інші особи, права чи інтереси яких обмежуються під час досудового розслідування, мають право на звернення до прокурора, слідчого судді або суду з клопотанням, в якому викладаються обставини, що обумовлюють необхідність здійснення кримінального провадження (або окремих процесуальних дій) у більш короткі строки, ніж ті, що передбачені цим Кодексом 7. У разі якщо після початку стадії судового розгляду відбувається затягування провадження, обвинувачений, потерпілий мають право звернутися до суду із заявою про порушення розумних строків розгляду провадження. Розгляд заяви здійснює голова суду за відсутності сторін протягом п'яти робочих днів. За результатом розгляду заяви суд виносить мотивовану ухвалу, якою зобов'язує суд, що розглядає
---	--

	провадження по суті, вжити заходів, спрямованих на забезпечення розумних строків розгляду провадження у суді, встановивши, при необхідності, певний термін для прискорення розгляду справи, або відхиляє заяву.
Стаття 47. Обов'язки захисника 1. Захисник зобов'язаний використовувати засоби захисту, передбачені цим Кодексом та іншими законами України, з метою забезпечення дотримання прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого та з'ясування обставин, які спростовують підозру чи обвинувачення, пом'якшують чи виключають кримінальну відповідальність підозрюваного, обвинуваченого. 2. Захисник зобов'язаний прибувати для участі у виконанні процесуальних дій за участю підозрюваного, обвинуваченого. У разі неможливості прибути в призначений строк захисник зобов'язаний завчасно повідомити про таку неможливість та її причини слідчого, прокурора, слідчого суддю, суд, а у разі, якщо він призначений органом (установою), уповноваженим законом на надання безоплатної правової допомоги, – також і цей орган (установу). 3. Захисник без згоди підозрюваного, обвинуваченого не має права розголошувати відомості, які стали йому відомі у зв'язку з участю в кримінальному провадженні і становлять адвокатську або іншу охоронювану	Стаття 47. Обов'язки захисника 1. Захисник зобов'язаний використовувати засоби захисту, передбачені цим Кодексом та іншими законами України, з метою забезпечення дотримання прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого та з'ясування обставин, які спростовують підозру чи обвинувачення, пом'якшують чи виключають кримінальну відповідальність підозрюваного, обвинуваченого. 2. Захисник зобов'язаний прибувати для участі у виконанні процесуальних дій за участю підозрюваного, обвинуваченого. У разі неможливості прибути в призначений строк захисник зобов'язаний не пізніше ніж за три дні повідомити про таку неможливість та її причини слідчого, прокурора, слідчого суддю, суд, а в разі, якщо він призначений органом (установою), уповноваженим законом на надання безоплатної правової допомоги, – також і цей орган (установу), крім неприбуття захисника через поважні причини. п. 1 Поважними причинами неприбуття захисника для участі у виконанні процесуальних дій за участю підозрюваного,

законом таємницю.

4. Захисник після його залучення має право відмовитися від виконання своїх обов'язків лише у випадках:

1) якщо є обставини, які згідно з цим Кодексом виключають його участь у кримінальному провадженні;

2) незгоди з підозрюваним, обвинуваченим щодо вибраного ним способу захисту, за винятком випадків обов'язкової участі захисника;

3) умисного невиконання підозрюваним, обвинуваченим умов укладеного з захисником договору, яке проявляється, зокрема, у систематичному недодержанні законних порад захисника, порушенні вимог цього Кодексу тощо;

4) якщо він свою відмову мотивує відсутністю належної кваліфікації для надання правової допомоги у конкретному провадженні, що є особливо складним.

обвинуваченого є: 1) затримання; обставини непереборної сили (епідемії, військові події, стихійні лиха або інші схожі обставини); 2) тяжка хвороба чи перебування в закладі охорони здоров'я у зв'язку з лікуванням або вагітністю за умови неможливості тимчасово залишити цей заклад; 3) смерть близьких родичів, членів сім'ї чи інших близьких осіб або серйозна загроза їхньому життю; 4) інші обставини, які об'єктивно унеможливають з'явлення особи на виклик.

п. 2 Участь захисника в іншому кримінальному провадженні не є поважною причиною.

3. Захисник без згоди підозрюваного, обвинуваченого не має права розголошувати відомості, які стали йому відомі у зв'язку з участю в кримінальному провадженні і становлять адвокатську або іншу охоронювану законом таємницю.

4. Захисник після його залучення має право відмовитися від виконання своїх обов'язків лише у випадках:

1) якщо є обставини, які згідно з цим Кодексом виключають його участь у кримінальному провадженні;

2) незгоди з підозрюваним, обвинуваченим щодо вибраного ним способу захисту, за винятком випадків обов'язкової участі захисника;

3) умисного невиконання підозрюваним, обвинуваченим умов укладеного з захисником договору, яке проявляється, зокрема, у систематичному недодержанні

	законних порад захисника, порушенні вимог цього Кодексу тощо; 4) якщо він свою відмову мотивує відсутністю належної кваліфікації для надання правової допомоги у конкретному провадженні, що є особливо складним.
Стаття 53. Залучення захисника для проведення окремої процесуальної дії 1. Слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд залучають захисника для проведення окремої процесуальної дії в порядку, передбаченому статтею 49 цього Кодексу, виключно у невідкладних випадках, коли є потреба у проведенні невідкладної процесуальної дії за участю захисника, а завчасно повідомлений захисник не може прибути для участі у проведенні процесуальної дії чи забезпечити участь іншого захисника або якщо підозрюваний, обвинувачений виявив бажання, але ще не встиг залучити захисника або прибуття обраного захисника неможливе. 2. Запросити захисника до участі в окремій процесуальній дії має право і сам підозрюваний, обвинувачений. Якщо потреби у проведенні невідкладних процесуальних дій за участю захисника немає і коли неможливе прибуття захисника, обраного підозрюваним, обвинуваченим, протягом двадцяти чотирьох годин, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд мають право запропонувати підозрюваному, обвинуваченому залучити іншого захисника.	Стаття 53. Залучення захисника для проведення окремої процесуальної дії 1. Слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд залучають захисника для проведення окремої процесуальної дії чи судового засідання в порядку, передбаченому статтею 49 цього Кодексу, виключно у невідкладних випадках, коли є потреба в проведенні невідкладної процесуальної дії чи судового засідання за участю захисника, а завчасно повідомлений захисник не може прибути для участі в проведенні процесуальної дії чи забезпечити участь іншого захисника або якщо підозрюваний, обвинувачений виявив бажання, але ще не встиг залучити захисника, або прибуття обраного захисника неможливе. 2. Запросити захисника до участі в окремій процесуальній дії має право і сам підозрюваний, обвинувачений. Якщо потреби у проведенні невідкладних процесуальних дій за участю захисника немає і коли неможливе прибуття захисника, обраного підозрюваним, обвинуваченим, протягом двадцяти чотирьох годин, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд мають право запропонувати

3. Під час проведення окремої процесуальної дії захисник має ті ж самі права й обов'язки, що й захисник, який здійснює захист протягом кримінального провадження. 4. Захисник як до процесуальної дії, так і після неї має право зустрічатися з підозрюваним, обвинуваченим для підготовки до проведення процесуальної дії або обговорення її результатів. 5. Здійснення захисту під час проведення окремої процесуальної дії не покладає на захисника обов'язку надалі здійснювати захист у всьому кримінальному провадженні або на окремій його стадії.	підозрюваному, обвинуваченому залучити іншого захисника. 3. Під час проведення окремої процесуальної дії захисник має ті ж самі права й обов'язки, що й захисник, який здійснює захист протягом кримінального провадження. 4. Захисник як до процесуальної дії, так і після неї має право зустрічатися з підозрюваним, обвинуваченим для підготовки до проведення процесуальної дії або обговорення її результатів. 5. Здійснення захисту під час проведення окремої процесуальної дії не покладає на захисника обов'язку надалі здійснювати захист у всьому кримінальному провадженні або на окремій його стадії.
Стаття 214. Початок досудового розслідування 1. Слідчий, дізнавач, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань, розпочати розслідування та через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань. Слідчий, який здійснюватиме досудове розслідування, визначається керівником органу досудового розслідування, а	Стаття 214. Початок досудового розслідування 1. Слідчий, дізнавач, прокурор невідкладно, але не пізніше 72 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань, розпочати розслідування та через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань. Слідчий, який здійснюватиме досудове розслідування, визначається

дознавач – керівником органу дізнання, а в разі відсутності підрозділу дізнання – керівником органу досудового розслідування.

2. Досудове розслідування розпочинається з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення затверджуються Офісом Генерального прокурора за погодженням з Міністерством внутрішніх справ України, Службою безпеки України, Національним антикорупційним бюро України, Державним бюро розслідувань, органом, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства.

3. Здійснення досудового розслідування, крім випадків, передбачених цією частиною, до внесення відомостей до реєстру або без такого внесення не допускається і тягне за собою відповідальність, встановлену законом. У невідкладних випадках до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань може бути проведений огляд місця події (відомості вносяться невідкладно після завершення огляду). Для з'ясування обставин вчинення кримінального проступку до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань може бути:

- 1) відібрано пояснення;
- 2) проведено медичне освідчування;
- 3) отримано висновок спеціаліста і знято показання технічних приладів

керівником органу досудового розслідування, а дознавач – керівником органу дізнання, а в разі відсутності підрозділу дізнання – керівником органу досудового розслідування.

2. Досудове розслідування розпочинається з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення затверджуються Офісом Генерального прокурора за погодженням з Міністерством внутрішніх справ України, Службою безпеки України, Національним антикорупційним бюро України, Державним бюро розслідувань, органом, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства.

3. Здійснення досудового розслідування, крім випадків, передбачених цією частиною, до внесення відомостей до реєстру або без такого внесення не допускається і тягне за собою відповідальність, встановлену законом. У невідкладних випадках до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань може бути проведений огляд місця події (відомості вносяться невідкладно після завершення огляду). Для з'ясування обставин вчинення кримінального проступку до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань може бути:

- 1) відібрано пояснення;
- 2) проведено медичне освідчування;

та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису; 4) вилучено знаряддя і засоби вчинення кримінального проступку, речі і документи, що є безпосереднім предметом кримінального проступку, або які виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей. У разі виявлення ознак кримінального правопорушення на морському чи річковому судні, що перебуває за межами України, досудове розслідування розпочинається негайно, відомості про нього вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань за першої можливості. 4. Слідчий, прокурор, інша службова особа, уповноважена на прийняття та реєстрацію заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, зобов'язані прийняти та зареєструвати таку заяву чи повідомлення. Відмова у прийнятті та реєстрації заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення не допускається. 5. До Єдиного реєстру досудових розслідувань вносяться відомості про: 1) дату надходження заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення або виявлення з іншого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення; 2) прізвище, ім'я, по батькові (найменування) потерпілого або заявника; 3) інше джерело, з якого виявлені обставини, що можуть свідчити про	3) отримано висновок спеціаліста і знято показання технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису; 4) вилучено знаряддя і засоби вчинення кримінального проступку, речі і документи, що є безпосереднім предметом кримінального проступку, або які виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей. У разі виявлення ознак кримінального правопорушення на морському чи річковому судні, що перебуває за межами України, досудове розслідування розпочинається негайно, відомості про нього вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань за першої можливості. 4. Слідчий, прокурор, інша службова особа, уповноважена на прийняття та реєстрацію заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, зобов'язані прийняти та зареєструвати таку заяву чи повідомлення. Відмова у прийнятті та реєстрації заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення не допускається. 5. До Єдиного реєстру досудових розслідувань вносяться відомості про: 1) дату надходження заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення або виявлення з іншого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення; 2) прізвище, ім'я, по батькові (найменування) потерпілого або заявника;
--	---

вчинення кримінального правопорушення; 4) короткий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, наведених потерпілим, заявником чи виявлених з іншого джерела; 5) попередня правова кваліфікація кримінального правопорушення з зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність; 6) прізвище, ім'я, по батькові та посада службової особи, яка внесла відомості до реєстру, а також слідчого, прокурора, який вніс відомості до реєстру та/або розпочав досудове розслідування; 7) інші обставини, передбачені положенням про Єдиний реєстр досудових розслідувань. У Єдиному реєстрі досудових розслідувань автоматично фіксується дата внесення інформації та присвоюється номер кримінального провадження. 6. Слідчий, дізнавач невідкладно у письмовій формі повідомляє керівника органу прокуратури про початок досудового розслідування, підставу початку досудового розслідування та інші відомості, передбачені частиною п'ятою цієї статті. 7. Якщо відомості про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань внесені прокурором, він зобов'язаний невідкладно, але не пізніше наступного дня, з дотриманням правил підслідності передати наявні у нього матеріали до органу досудового розслідування та	3) інше джерело, з якого виявлені обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення; 4) короткий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, наведених потерпілим, заявником чи виявлених з іншого джерела; 5) попередня правова кваліфікація кримінального правопорушення з зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність; 6) прізвище, ім'я, по батькові та посада службової особи, яка внесла відомості до реєстру, а також слідчого, прокурора, який вніс відомості до реєстру та/або розпочав досудове розслідування; 7) інші обставини, передбачені положенням про Єдиний реєстр досудових розслідувань. У Єдиному реєстрі досудових розслідувань автоматично фіксується дата внесення інформації та присвоюється номер кримінального провадження. 6. Слідчий, дізнавач невідкладно у письмовій формі повідомляє керівника органу прокуратури про початок досудового розслідування, підставу початку досудового розслідування та інші відомості, передбачені частиною п'ятою цієї статті. 7. Якщо відомості про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань внесені прокурором, він зобов'язаний невідкладно, але не пізніше наступного дня, з дотриманням правил підслідності
--	--

доручити проведення досудового розслідування.

8. Відомості про юридичну особу, щодо якої можуть застосовуватися заходи кримінально-правового характеру, вносяться слідчим або прокурором до Єдиного реєстру досудових розслідувань негайно після вручення особі повідомлення про підозру у вчиненні від імені та в інтересах такої юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених статтями 109, 110, 113, 146, 147, 160, 209, 260, 262, 306, частинами першою і другою статті 368-3, частинами першою і другою статті 368-4, статтями 369, 369-2, 436, 437, 438, 442, 444, 447 Кримінального кодексу України, або від імені такої юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених статтями 258-258-5 Кримінального кодексу України. Про внесення відомостей слідчий або прокурор не пізніше наступного робочого дня письмово повідомляє юридичну особу. Проведення щодо юридичної особи здійснюється одночасно з відповідним кримінальним провадженням, у якому особі повідомлено про підозру.

9. Слідчий, дізнавач протягом 24 годин з моменту внесення відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань у письмовій формі повідомляє Національне агентство з питань запобігання корупції про початок досудового розслідування за участю викривача, підставу початку досудового розслідування та інші відомості, передбачені частиною п'ятою цієї статті.

передати наявні у нього матеріали до органу досудового розслідування та доручити проведення досудового розслідування.

8. Відомості про юридичну особу, щодо якої можуть застосовуватися заходи кримінально-правового характеру, вносяться слідчим або прокурором до Єдиного реєстру досудових розслідувань негайно після вручення особі повідомлення про підозру у вчиненні від імені та в інтересах такої юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених статтями 109, 110, 113, 146, 147, 160, 209, 260, 262, 306, частинами першою і другою статті 368-3, частинами першою і другою статті 368-4, статтями 369, 369-2, 436, 437, 438, 442, 444, 447 Кримінального кодексу України, або від імені такої юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених статтями 258-258-5 Кримінального кодексу України. Про внесення відомостей слідчий або прокурор не пізніше наступного робочого дня письмово повідомляє юридичну особу. Проведення щодо юридичної особи здійснюється одночасно з відповідним кримінальним провадженням, у якому особі повідомлено про підозру.

9. Слідчий, дізнавач протягом 24 годин з моменту внесення відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань у письмовій формі повідомляє Національне агентство з питань запобігання корупції про початок досудового розслідування за участю викривача, підставу початку

Копія зазначеного повідомлення Національному агентству з питань запобігання корупції надається викривачу.	досудового розслідування та інші відомості, передбачені частиною п'ятою цієї статті. Копія зазначеного повідомлення Національному агентству з питань запобігання корупції надається викривачу.
Стаття 308. Оскарження недотримання розумних строків 1. Підозрюваний, обвинувачений, потерпілий, інші особи, права чи законні інтереси яких обмежуються під час досудового розслідування, мають право оскаржити прокурору вищого рівня недотримання розумних строків слідчим, дізнавачем, прокурором під час досудового розслідування. 2. Прокурор вищого рівня зобов'язаний розглянути скаргу протягом трьох днів після її подання і в разі наявності підстав для її задоволення надати відповідному прокурору обов'язкові для виконання вказівки щодо строків вчинення певних процесуальних дій або прийняття процесуальних рішень. Особа, яка подала скаргу, невідкладно письмово повідомляється про результати її розгляду. 3. Службові особи, винні в недотриманні розумних строків, можуть бути притягнуті до відповідальності, встановленої законом.	Стаття 308. Оскарження недотримання розумних строків 1. Підозрюваний, обвинувачений, потерпілий, інші особи, права чи законні інтереси яких обмежуються під час досудового розслідування, мають право оскаржити прокурору вищого рівня недотримання розумних строків слідчим, дізнавачем, прокурором під час досудового розслідування. 1-1. Прокурор, обвинувачений, потерпілий під час судового розгляду мають право оскаржити в апеляційному порядку недотримання розумних строків розгляду провадження суддею, судом. 2. Прокурор вищого рівня зобов'язаний розглянути скаргу протягом трьох днів після її подання і в разі наявності підстав для її задоволення надати відповідному прокурору обов'язкові для виконання вказівки щодо строків вчинення певних процесуальних дій або прийняття процесуальних рішень. Особа, яка подала скаргу, невідкладно письмово повідомляється про результати її розгляду. 2-2. Суддя, суд в апеляційному порядку зобов'язаний розглянути скаргу протягом трьох днів після

	її подання і в разі наявності підстав для її задоволення постановити ухвалу щодо строків вчинення певних процесуальних дій або прийняття процесуальних рішень. Особа, яка подала скаргу, невідкладно письмово повідомляється про результати її розгляду. 3. Службові особи, винні в недотриманні розумних строків, можуть бути притягнуті до відповідальності, встановленої законом.
Стаття 315. Вирішення питань, пов'язаних з підготовкою до судового розгляду 1. Якщо під час підготовчого судового засідання не будуть встановлені підстави для прийняття рішень, передбачених пунктами 1-4 частини третьої статті 314 цього Кодексу, суд проводить підготовку до судового розгляду. 2. 3 метою підготовки до судового розгляду суд: 1) визначає дату та місце проведення судового розгляду; 2) з'ясовує, у відкритому чи закритому судовому засіданні необхідно здійснювати судовий розгляд; 3) з'ясовує питання про склад осіб, які братимуть участь у судовому розгляді; 4) розглядає клопотання учасників судового провадження про: здійснення судового виклику певних осіб до суду для допиту; витребування певних речей чи документів; здійснення судового розгляду в	Стаття 315. Вирішення питань, пов'язаних з підготовкою до судового розгляду 1. Якщо під час підготовчого судового засідання не будуть встановлені підстави для прийняття рішень, передбачених пунктами 1-4 частини третьої статті 314 цього Кодексу, суд проводить підготовку до судового розгляду. 2. 3 метою підготовки до судового розгляду суд: 1) визначає дату та місце проведення судового розгляду; 2) з'ясовує, у відкритому чи закритому судовому засіданні необхідно здійснювати судовий розгляд; 3) з'ясовує питання про склад осіб, які братимуть участь у судовому розгляді; 4) розглядає клопотання учасників судового провадження про: здійснення судового виклику певних осіб до суду для допиту; витребування певних речей чи документів; здійснення судового розгляду в

закритому судовому засіданні. 5) вчиняє інші дії, необхідні для підготовки до судового розгляду. 3. Під час підготовчого судового засідання суд за клопотанням учасників судового провадження має право обрати, змінити чи скасувати заходи забезпечення кримінального провадження, в тому числі запобіжний захід, обраний щодо обвинуваченого. При розгляді таких клопотань суд додержується правил, передбачених розділом II цього Кодексу. За відсутності зазначених клопотань сторін кримінального провадження застосування заходів забезпечення кримінального провадження, обраних під час досудового розслідування, вважається продовженням. 4. Під час підготовчого судового засідання суд роз'яснює обвинуваченому у вчиненні злочину, за який передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк більше десяти років, право заявити клопотання про розгляд кримінального провадження стосовно нього колегіально судом у складі трьох суддів.	закритому судовому засіданні. 5) вчиняє інші дії, необхідні для підготовки до судового розгляду. 3. Під час підготовчого судового засідання суд за клопотанням учасників судового провадження має право обрати, змінити чи скасувати заходи забезпечення кримінального провадження, крім запобіжних заходів обраних щодо обвинуваченого. Під час розгляду таких клопотань суд дотримується правил, передбачених розділом II цього Кодексу. За відсутності зазначених клопотань сторін кримінального провадження застосування заходів забезпечення кримінального провадження, крім запобіжних заходів, обраних під час досудового розслідування, вважають продовженням. Питання продовження, скасування чи зміни запобіжного заходу щодо обвинуваченого розглядається судом незалежно від надходження клопотань. 4. Під час підготовчого судового засідання суд роз'яснює обвинуваченому у вчиненні злочину, за який передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк більше десяти років, право заявити клопотання про розгляд кримінального провадження стосовно нього колегіально судом у складі трьох суддів.
Стаття 318. Строки і загальний порядок судового розгляду 1. Судовий розгляд має бути проведений і завершений протягом розумного строку.	Стаття 318. Строки і загальний порядок судового розгляду 1. Судовий розгляд має бути проведений і завершений протягом розумного строку, однак

2. Судовий розгляд здійснюється в судовому засіданні з обов'язковою участю сторін кримінального провадження, крім випадків, передбачених цим Кодексом. У судові засідання викликаються потерпілий та інші учасники кримінального провадження. 3. Судове засідання відбувається у спеціально обладнаному приміщенні – залі судових засідань. У разі необхідності окремі процесуальні дії можуть вчинятися поза межами приміщення суду.	не повинен перевищувати наступні строки: 1) провадження щодо кримінальних проступків – 6 місяців; 2) провадження щодо нетяжких злочинів – 12 місяців, може бути продовжено до 18 місяців; 3) провадження щодо тяжких та особливо тяжких злочинів – 18 місяців, може бути продовжено до 24 та 36 місяців. 2. Судовий розгляд здійснюється в судовому засіданні з обов'язковою участю сторін кримінального провадження, крім випадків, передбачених цим Кодексом. У судові засідання викликаються потерпілий та інші учасники кримінального провадження. 3. Судове засідання відбувається у спеціально обладнаному приміщенні – залі судових засідань. У разі необхідності окремі процесуальні дії можуть вчинятися поза межами приміщення суду.
Стаття 331. Обрання, скасування або зміна запобіжного заходу в суді 1. Під час судового розгляду суд за клопотанням сторони обвинувачення або захисту має право своєю ухвалою змінити, скасувати або обрати запобіжний захід щодо обвинуваченого. 2. Вирішення питання судом щодо запобіжного заходу відбувається в порядку, передбаченому главою 18 цього Кодексу. 3. Незалежно від наявності клопотань суд зобов'язаний	Стаття 331. Обрання, скасування або зміна запобіжного заходу в суді 1. Під час судового розгляду суд за клопотанням сторони обвинувачення або захисту має право своєю ухвалою змінити, скасувати або обрати запобіжний захід щодо обвинуваченого. 2. Вирішення питання судом щодо запобіжного заходу відбувається в порядку, передбаченому главою 18 цього Кодексу. 3. Незалежно від наявності клопотань суд зобов'язаний

розглянути питання доцільності продовження тримання обвинуваченого під вартою до спливу двомісячного строку з дня надходження до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру чи з дня застосування судом до обвинуваченого запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. За наслідками розгляду питання суд своєю вмотивованою ухвалою скасовує, змінює запобіжний захід у вигляді тримання під вартою або продовжує його дію на строк, що не може перевищувати двох місяців. Копія ухвали вручається обвинуваченому, прокурору та направляється уповноваженій службовій особі місця ув'язнення.

До спливу продовженого строку суд зобов'язаний повторно розглянути питання доцільності продовження тримання обвинуваченого під вартою, якщо судові провадження не було завершено до його спливу.

Під час здійснення судового провадження судом присяжних питання, передбачене цією частиною, вирішує головуючий.

4. Ухвала суду про обрання запобіжного заходу у виді тримання під вартою, про зміну іншого запобіжного заходу на запобіжний захід у виді тримання під вартою або про продовження строку тримання під вартою, постановлена під час судового провадження в суді першої інстанції до ухвалення судового рішення по суті, може бути оскаржена в апеляційному порядку.

розглянути питання доцільності продовження тримання обвинуваченого під вартою до спливу двомісячного строку з дня надходження до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру чи з дня застосування судом до обвинуваченого запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. За наслідками розгляду питання суд своєю вмотивованою ухвалою скасовує, змінює запобіжний захід у вигляді тримання під вартою або продовжує його дію на строк, що не може перевищувати двох місяців. Копія ухвали вручається обвинуваченому, прокурору та направляється уповноваженій службовій особі місця ув'язнення.

До спливу продовженого строку суд зобов'язаний повторно розглянути питання доцільності продовження тримання обвинуваченого під вартою, якщо судові провадження не було завершено до його спливу.

Загальний строк тримання під вартою на стадії судового розгляду не повинен перевищувати максимальний строк покарання у вигляді позбавлення волі, що зазначений у санкції статті Кримінального кодексу України, за якою здійснюють провадження. Після перевищення зазначеного строку особа має бути негайно звільнена з-під варти. За клопотанням сторони обвинувачення, після спливання максимального строку тримання під вартою до

Подання апеляційної скарги на ухвалу суду про обрання запобіжного заходу у виді тримання під вартою, про зміну іншого запобіжного заходу на запобіжний захід у виді тримання під вартою або про продовження строку тримання під вартою, постановлену під час судового провадження в суді першої інстанції, не зупиняє судовий розгляд у суді першої інстанції.	обвинуваченого може бути застосовано більш м'який запобіжний захід. Під час здійснення судового провадження судом присяжних питання, передбачене цією частиною, вирішує головуючий. 4. Ухвала суду про обрання запобіжного заходу у виді тримання під вартою, про зміну іншого запобіжного заходу на запобіжний захід у виді тримання під вартою або про продовження строку тримання під вартою, постановлена під час судового провадження в суді першої інстанції до ухвалення судового рішення по суті, може бути оскаржена в апеляційному порядку. Подання апеляційної скарги на ухвалу суду про обрання запобіжного заходу у виді тримання під вартою, про зміну іншого запобіжного заходу на запобіжний захід у виді тримання під вартою або про продовження строку тримання під вартою, постановлену під час судового провадження в суді першої інстанції, не зупиняє судовий розгляд у суді першої інстанції.
---	---

Додаток Е

Акти впровадження результатів дисертаційного дослідження Кушнерьова Віталія Миколайовича на тему: «Розумність строків як загальна засада кримінального провадження»

1. У законотворчу діяльність Інституту законодавства Верховної Ради України (довідка від 9 червня 2020 року № 22/1193-1-19).
2. У практичну діяльність Головного слідчого управління Національної поліції України (акт від 1 червня 2020 року).
3. У освітній процес Національної академії внутрішніх справ (акт від 20 серпня 2020 року).

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ

ІНСТИТУТ ЗАКОНОДАВСТВА

04053, Київ, пров. Несторівський, 4, тел. 235 96 01, факс. 235 96 05, e-mail: zak_norm@rada.gov.ua

№ 22/1193-1-19

„09” 06 2020 р.

ДОВІДКА

впровадження результатів дисертаційного дослідження Кушнірєва Віталія Миколайовича у законотворчу діяльність

Інформуємо, що наукові положення дисертаційного дослідження здобувача наукової лабораторії дослідження проблем досудового розслідування навчально-наукового інституту №1 Національної академії внутрішніх справ Кушнірєва Віталія Миколайовича на тему «Розумність строків, як загальна засада кримінального провадження», були подані у вигляді обґрунтованих пропозицій до законодавства України.

Вважаємо, що положення дисертаційного дослідження Кушнірєва Віталія Миколайовича на здобування наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) є актуальними, мають необхідний теоретичний і методологічний рівень, практичне значення та характеризуються науковою новизною і можуть бути враховані Інститутом законодавства Верховної Ради України у процес вдосконалення чинного законодавства України.

**Вчений секретар,
доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник**

Биков О. М.

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Заступник начальника
Головного слідчого управління
Національної поліції України
кандидат юридичних наук
полковник поліції

Руслан ДУДАРЕЦЬ

АКТ

впровадження у практичну діяльність органів досудового розслідування матеріалів дисертаційного дослідження аспіранта наукової лабораторії з проблем досудового розслідування ННІ №1 Національної академії внутрішніх справ Кушнерьова Віталія Миколайовича на тему: «Розумність строків як загальна засада кримінального провадження» за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Комісія у складі: заступника начальника відділу ГСУ НП України кандидата юридичних наук, доцента Мірковця Д.М., старшого слідчого в особливо важливих справах кандидата юридичних наук Загамули В.В., старшого слідчого в особливо важливих справах Бруско К.М. склала цей акт про те, що матеріали дисертаційного дослідження аспіранта наукової лабораторії з проблем досудового розслідування ННІ №1 Національної академії внутрішніх справ Кушнерьова Віталія Миколайовича на тему: «Розумність строків як загальна засада кримінального провадження» можуть застосовуватись у практичній діяльності слідчих підрозділів, а також під час проведення занять в системі службової підготовки.

**Заступник начальника відділу
ГСУ НП України
кандидат юридичних наук, доцент**

Дмитро МІРКОВЕЦЬ

**Старший слідчий в ОВС
ГСУ НП України
кандидат юридичних наук**

Вадим ЗАГАМУЛА

**Старший слідчий в ОВС
ГСУ НП України**

Костянтин БРУССО

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор Національної
академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України

Станіслав ГУСАРЄВ

10.08.2020

АКТ

**впровадження результатів дисертаційного дослідження
аспіранта наукової лабораторії з проблем протидії злочинності
Національної академії внутрішніх справ на здобуття наукового ступеня
доктора філософії зі спеціальності 081 «Право» Кушнерьова Віталія
Миколайовича на тему: «Розумність строків, як загальна засада
кримінального провадження» в освітній процес Національної академії
внутрішніх справ**

Комісія у складі: начальника навчально-методичного відділу Національної академії внутрішніх справ Колодейчак Станіслави Іванівни (голова комісії), завідувача кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ, доктора юридичних наук Макарова Марка Анатолійовича, завідувача кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидата юридичних наук, доцента Самодіна Артема Володимировича, склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження аспіранта наукової лабораторії з проблем протидії злочинності Національної академії внутрішніх справ на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право» Кушнерьова Віталія Миколайовича на тему: «Розумність строків, як загальна засада кримінального провадження» впроваджені у освітній процес Національної академії внутрішніх справ.

Матеріали дисертаційного дослідження Кушнерьова Віталія Миколайовича застосовуються у навчальному процесі для підготовки лекцій, навчальних програм, тестових завдань, а також під час проведення різних видів занять з дисципліни «Актуальні питання кримінального процесуального права», «Кримінально-процесуальне доказування», «Криміналістика».

Результати дисертаційного дослідження Кушнерьова Віталія Миколайовича на тему: «Розумність строків, як загальна засада кримінального провадження» відображені у науково-практичних і навчально-

методичних матеріалах для здобувачів ступеня вищої освіти магістр та ад'юнктів, де в якості джерел рекомендовано такі публікації:

1. Кушнерьов В. М. Розумні строки в контексті дотримання практики Європейського Суду з прав людини: проблеми обчислення та дотримання. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2017. № 2. С. 235–245. URL: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/104377/%CA>.
2. Кушнерьов В. М. Процесуальні строки як гарантія дотримання права на свободу та особисту недоторканість під час кримінального провадження. *Наше право*. 2020. № 2. С. 139–145.
3. Кушнерьов В. М. Категорія «розумного строку» в кримінальному процесі України. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 9. С. 139–145.
4. Кушнерьов В. М. Нормативна регламентація строків затримання та тримання під вартою за кримінальним процесуальним законодавством країн Європи, США та Великобританії. *Європейські перспективи*. 2019. № 2. С. 227–233.
5. Кушнерьов В. М. Правова природа та місце процесуальних строків в кримінальному процесі України. *Верховенство права*. 2019. № 1. С. 205–210.
6. Кушнерьов В. М. Особливості кримінальної процесуальної регламентації строків досудового розслідування в Україні, країнах Європи, США та Великобританії: порівняльно-правовий аналіз. *Recht der Osteuropäischen Staaten*. 2020. № 2. С. 173–177.
7. Кушнерьов В. М. Процесуальні та організаційні засоби забезпечення процесуальних строків в кримінальному судочинстві. *Право UA*. 2018. № 2. С. 222–229.
8. Кушнерьов В. М. Основні підстави недотримання розумних строків кримінального провадження в контексті судової практики європейського суду з прав людини. *Актуальні проблеми досудового розслідування та судового розгляду злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей, шляхи їх вирішення*: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (Київ, 19 черв. 2020 р.). Київ, 2020. С. 379–381.
9. Кушнерьов В. М. Значення процесуальних строків в кримінальному провадженні. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення*: матеріали міжвузів. наук.-практ. круглого столу (Київ, 22 берез. 2019 р.). Київ, 2019. С. 309–312.
10. Кушнерьов В. М. Поняття та сутність принципу розумних строків в кримінальному провадженні. *Вдосконалення правового механізму захисту*

прав та свобод людини і громадянина в умовах євроінтеграції: матеріали Всеукр. конф. (Львів, 29 берез. 2019 р.). Львів, 2019. С. 217–220.

11. Кушнерьов В. М. Порядок обчислення процесуальних строків у кримінальному процесі зарубіжних країн. *Вдосконалення правового механізму захисту прав та свобод людини і громадянина в умовах євроінтеграції*: матеріали Всеукр. конф. (Львів, 29 берез. 2019 р.). Львів, 2019. С. 228–230.

Зазначені праці підтвердили високий теоретичний і навчально-методичний рівень, практичну доступність і доцільність за результатами використання під час підготовки та проведення усіх видів занять.

Голова комісії:

Члени комісії:

Станіслава КОЛОДЕЙЧАК

Марк МАКАРОВ

Артем САМОДІН